

THE NATIONALIST CONSERVATIVE DISCOURSE
IN THE INDEPENDENCE WAR NOVELS

ALKAN ÖZDEMİR

BOĞAZIÇI UNIVERSITY

2023

THE NATIONALIST CONSERVATIVE DISCOURSE
IN THE INDEPENDENCE WAR NOVELS

Thesis submitted to the
Institute of Graduate Studies in Social Sciences
in partial fulfillment of the requirement for the degree of

Master of Arts
in
Turkish Language and Literature

by
Alkan Özdemir

Boğaziçi University

2023

KURTULUŞ SAVAŞI ROMANLARINDA MİLLİYETÇİ
MUHAFAZAKÂR SÖYLEM

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans Tezi

Alkan Özdemir

Boğaziçi Üniversitesi

2023

DECLARATION OF ORIGINALITY

I, Alkan Özdemir, certify that

- I am the sole author of this thesis, and I have fully acknowledged and documented, in my view, all sources of ideas and words, including digital resources, which have been produced or published by another person or institution;
- this thesis contains no material that has been submitted or accepted for a degree or diploma in any other educational institution;
- this is a true copy of the thesis approved by my advisor and thesis committee at Boğaziçi University, including final revisions required by them.

Signature

Date

ABSTRACT

The Nationalist Conservative Discourse in the Independence War Novels

The study focuses on respectively Tarık Buğra's novels *Küçük Ağa* and *Firavun İmanı*, as well as Hüseyin Karatay's *Çalınan Savaş* and Ali Erkan Kavaklı's *Gülü Koklayamadım*. These novels that depict the Turkish War of Independence emphasize that the Turkish Muslim population carried out the struggle. According to them, the primary motivation was based on concepts such as jihad, holy war, and resistance against infidels. It is claimed that religious people, like protagonists in the novels, are historically the leading undertakers of the war; however, according to the books, after the war ended and the Republic was proclaimed, they remained in the background, were intimidated, and faced injustice through politicized law.

Tarık Buğra, who pioneered the nationalist conservative view of the genre with his novel *Küçük Ağa*, inspired other writers with the plot, characters, opening and closing scenes, and proclamations of his novels. Moreover, in Karatay and Kavaklı's novels, the language hardens and carries forward Bugra's theses. It is alleged that the Turkish War of Independence was stolen from the opposition Second Group parliamentarians and religious circles by Mustafa Kemal Pasha and the founding cadres of the Republic. The authors argue that they opposed the dominant ideology with their novels and presented alternative historical narratives by revealing the truth. These novels, in which art is instrumentalized and constructed around a doctrine, are examined as ordinary production objects with their ideological aspects. The interaction between the ideology and literature is tried to be clarified by

considering the social, political, and cultural dimensions of the period they were written in.

In the first section, after categorizing the novels about the Turkish War of Independence, I list the characteristics of the examined novels. Then, by looking at genre theories, I review them through the attributes of historical novels and novels with a thesis. Each novel is discussed in separate chapters under different headings in detail. History is not seen as past events but as a legitimate power to establish the future in these novels. Therefore, I argue that the four books in question, which have political theses, used the literary field to prove their claims.

ÖZET

Kurtuluş Savaşı Romanlarında Milliyetçi

Muhafazakâr Söylem

Çalışma, sırasıyla Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* romanları ile Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş* ve Ali Erkan Kavaklı'nın *Gülü Koklayamadım* romanlarına odaklanmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen bu romanlar, mücadelenin Müslüman Türk halkı tarafından verildiğini vurgular. Onlara göre temel motivasyon cihat, gaza, küffara karşı kıyam gibi kavramlara dayalıdır. Romanlardaki başkahraman dindar kişilerin tarihsel olarak savaşın asıl üstlenicileri olduğu iddia edilir; ne var ki, romanlara göre savaş bitip Cumhuriyet kurulduktan sonra onlar geride kalmış, sindirilmiş ve siyasallaşan hukuk vasıtasıyla haksızlıkla karşılaşmışlardır.

Küçük Ağa romanıyla türün içindeki milliyetçi muhafazakâr bakışa öncülük eden Tarık Buğra, çalışmadaki diğer iki yazara da olay örgüsü, karakterler, açılış-bitiş sahneleri ve bildirileriyle ilham vermiştir. Üstelik, Karatay ve Kavaklı'nın romanlarında dil sertleşerek Buğra'nın tezlerini ileriye taşır. Kurtuluş Savaşı'nın Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosu tarafından muhalif İkinci Grup milletvekillerinden ve dindarlardan çalındığı iddia edilir. Yazarlar eserleriyle hâkim ideolojiye karşı çıktıklarını savunarak alternatif tarih anlatıları sunduklarını, hakikati ortaya çıkardıklarını söylerler. Edebî eserler aracılığıyla sanatın araçsallaştırıldığı, bir mesaj etrafında kurgulandığı bu tezli roman örnekleri olağan bir üretim nesnesi gözüyle, ideolojik yanlarıyla incelenmektedir. Yazıldıkları

dönemin sosyal, siyasal ve kültürel boyutlarına yer verilerek ideoloji-edebiyat etkileşimi aydınlatılmaya çalışılmıştır.

İlk bölümde Kurtuluş Savaşı romanlarını sınıflandırdıktan sonra incelenen romanların özelliklerini sıralıyorum. Ardından tür kuramlarına bakarak tarihsel roman ve tezli roman özellikleri üzerinden romanları irdeliyorum. Her bir roman, ayrı birer bölüm hâlinde farklı konu başlıkları altında detaylı şekilde ele alınıyor. Tarih, bu eserlerde geçmişte yaşananlar şeklinde değil, geleceği kurmada meşru bir güce sahip olmanın aracı olarak görülmektedir. Bu nedenle, tarihsel tezlere sahip söz konusu dört romanın, savlarını ispatlamak için edebî alanı kullandığını savunmaktayım.

TEŞEKKÜR

Tez danışmanım Erol Köroğlu'na önerileri, birikimi, destekleyici tavrı, sunduğu farklı bakış açıları ve fikirlerime saygısı nedeniyle çok teşekkür ederim. Süreç boyunca kaynak tavsiyeleri ve anlayışlı kişiliğiyle zorlu bir evreyi daha kolay geçirmemde büyük emek sahibiydi. Henüz bir lisans öğrencisiyken bana yüksek lisans eğitimi alma fikrini veren Zeynep Uysal'a ve jüride yer almayı kabul edip eleştirileriyle tezime katkıda bulunan Mehmet Fatih Uslu'ya ayrıca teşekkür ediyorum. Bol bilinmeyenli bir yolu ışık tutanlarınız olmadan yürümek, bitiş noktasına varmayı engelleyebilir. Şanslıyım ki, Boğaziçi Üniversitesi'nde hem Tarih Bölümü hem Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki hocalarımla eleştirel bakışlarının katkısını gördüm. Tuttukları ışık, pek çok muğlak noktanın aydınlatılmasını sağladı.

Ne yaşanırsa yaşansın ertesi gün hayata yeniden başlamak gerektiğini öğreten annemdi. Yola devam edebilmemin itici gücü oydu. Abimin, çalışmalarına hep saygı duyduğunu ve her zaman destekçim olduğunu biliyorum. Bana daima ilham veren, tüm yazdıklarımı okuyan ve önerileriyle ufkumu açan Özge'ye, üniversite hayatım boyunca can dostum olan Kaan'a, "bitmedi mi tezin?" diye sorarak kimi zaman görüşemeyişimize sitem eden, bazen bir telefon bazen bir görüşmeyle moral veren, hayatımın yarısını birlikte geçirdiğim güzel dostlarım Burak, Murat ve Ali'ye, kitapları, okumayı, yaşamı sevdiren teyzeme, hayatımdaki varlıklarıyla kendimi şanslı hissettiren tüm sevdiklerime sonsuz teşekkürler.

Kapısından içeri her girişimde ilk günlerin heyecanını bana yeniden yaşatan üniversiteme, kısa bir süre sonra yıkımına başlanacak ama onca anısıyla kalbimde hep yaşayacak olan Aptullah Kuran Kütüphanesi'ne, içinde hem çalışıp hem İstanbul'u seyrettiğim Atatürk Kitaplığı'na, tez üzerine çalışmakla geçen kış

gecelerine, bahar sabahlarına, uzun yaz günlerine, yoğun çalışma temposu içinde ihtiyaç duyduğum anlarda izin alabildiğim değerli Türkiye İş Bankası Müzesi'ne, süreç boyunca desteğini gördüğüm TÜBİTAK'a teşekkür etmeyi de bir borç biliyorum.

Ve babam... Özdemir Asaf bir şiirinde "Bir kelimeye / bin anlam yüklediğim zaman / sana sesleneceğim" diyordu. Kelimeler bin anlam taşısa bile anlatamıyor. Yattığı yer incitmesin. Bu çalışmayı anneme ve babama ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1: GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 2: RESMÎ TARİH ANLATISI VE MİLLİYETÇİ MUHAFAZAKÂR TARİH ANLATISI.....	8
2.1 <i>Nutuk</i>	14
2.2 Romanlardaki alternatif tarih anlatısı.....	20
BÖLÜM 3: TÜR KURAMLARI, TARİHSEL ROMAN VE TEZLİ ROMAN.....	26
3.1 Tür kuramları.....	26
3.2 Tarihsel roman ve tezli roman.....	27
3.3 Tarihsel arka plan ve ideoloji.....	41
BÖLÜM 4: <i>KÜÇÜK AĞA</i>	51
4.1 Çolak Salih ile Rum Niko.....	57
4.2 Küçük Ağa'nın dönüşümü.....	59
4.3 Anti-komünizm.....	63
4.4 Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri.....	71
4.5 İlişkilerin tarihsel seyri ve romanlardaki temsilden farkları.....	74
BÖLÜM 5: <i>FİRAVUN İMANI</i>	91
5.1 Batı Cephesi ve Mustafa Kemal temsili.....	93
5.2 İdealin inşası: Mehmet Âkif Ersoy.....	103
5.3 Anti-komünizm: “İkinci bir Yunan” olarak Bolşevikler.....	111
5.4 Mefkûreciler ve muhterisler.....	115
5.5 Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin temsili.....	119
BÖLÜM 6: <i>ÇALINAN SAVAŞ</i>	122
6.1 Doğu Cephesi ve Mustafa Kemal temsili.....	126

6.2 Rumlur, Ermeniler ve Yahudilerin temsili.....	142
BÖLÜM 7: <i>GÜLÜ KOKLAYAMADIM</i>	146
7.1 Güney Cephesi ve Mustafa Kemal temsili.....	149
7.2 Rumlur, Ermeniler ve Yahudilerin temsili	157
BÖLÜM 8: SONUÇ.....	165
EK: UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT).....	171
KAYNAKÇA.....	176

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Halide Edib Adıvar, 6 Haziran-11 Ağustos 1922 tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde tefrika ettiği *Ateşten Gömlek* romanını 1923'te kitap olarak yayımlatmıştı (Enginün, 2019, s. 401). Böylece, *Ateşten Gömlek*'le Kurtuluş Savaşı romanları türünün ilk örneğini vermişti (Köroğlu, 2009, s. 81). Savaş sürerken yayımlanan söz konusu romanın haricindeki bu türe ait eserlerin tamamı, savaş sonrası yıllarda kaleme alındı. Savaşı kazanan bir toplumun temsilcilerinin geriye dönerek savaş yıllarına baktığını, kendi ideolojileri doğrultusunda pek çok yazarın birer “tezli roman” kaleme aldığını söylemek mümkün. Kimi romanlar Kemalist Devrim'in resmî kabul gören tarih anlayışıyla paralel bir çizgi izledi. Diğer bir deyişle, Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde örgütlenen halkın bir kesiminin hem emperyalist güçlere hem de İstanbul ve Anadolu'daki -genellikle dini ya da sermayeyi temel alarak Kuvayimillîye'ye karşı tutum benimseyen- yerli işgal iş birlikçilerine karşı bir kurtuluş mücadelesi verdikleri vurgulandı. Bazı romanlarsa Kurtuluş Savaşı'nı sosyalizmin etkisiyle yorumladı. Mücadeledeki halk tabanı, sınıfsal boyut, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinin senteziyle -onu dışlamayan bir bakışla- kaleme alındı.

Millî Mücadele'yi konu edinen romanların bu teması dahi bizatihi “Kemalist bir tema” olarak düşünüldü (Türkeş, 2017, s. 120-121). Sahiden, Kurtuluş Savaşı romanları içinde, savaşı konu edinip Mustafa Kemal Paşa'ya eleştirel yaklaşan, Ankara'daki iç çatışmaya yer verirken muhalif İkinci Grup üyelerini olumlu betimlemelerle ele alan ve kimi açılardan Cumhuriyet sonrası Batılılaşma doğrultusundaki devrimlere karşı konumlanan roman sayısı genel eğilim içinde sayıca az gözükmektedir. İlk örnekleri 1960'lı yıllarda yayımlanan bu tür romanların

bir kısmında başı Kemal Tahir çeker; yine de onun romanlarında doğrudan dini temel alıp meclisteki Birinci Grup üyelerine karşı konumlanan bir bakışa rastlamak güçtür. Bu bakışa Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) romanının özellikle son bölümlerinde rastlanır; aynı yazarın on üç yıl sonra yazdığı *Firavun İmanı* (1976) romanında benzer eleştirel tavır iyiden iyiye sertleşir, metnin bütününe yayılır. Yazarın, *Firavun İmanı* öncesinde, meclisteki mücadelede Birinci Grup'a kuşkuyla yaklaşan bir anlatıcıya ve karakterlere sahip, rejimi hukuk üzerinden yeren, dinî kesimlerin dışlanışını açıktan açığa olmasa dahi ele aldığı öncü romanı ise *Küçük Ağa* olmuştur. Tarık Buğra, Türk-İslam sentezci düşünceye uygun düşen bu romanıyla yıllar içinde ününü artırmıştır. (Türkeş, 2017, s. 128).

Küçük Ağa, Kurtuluş Savaşı'na karşı konumlanmış karakterlerin dünyasına yakından bakışıyla ve onları tek boyutlu birer "hain" şeklinde sunmayışıyla türün diğer romanlarından ayrılır. Yazar, padişahı destekleyen İstanbullu Hoca ile TBMM'ye bağlı düzenli orduların kurulmasına karşı çıkarak isyan eden Çerkes Ethem gibi savaşın "öteki" yüzlerine söz hakkı vererek alışılmamış bir yaklaşım benimser; bu yanıyla romanını yayımladığı yıllarda bir yeniliğe imza attığı söylenebilir. Bu çerçevede anlatıcının konumlanışı farklı çevrelerin gözünden, onların bakış açısıyla yansıtılır. Ankara'daki meclisin, Mustafa Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'nın ya da resmî temsil yetkisi olan herhangi birinin odakta olmadığı bu romanda, başrolü kasaba insanları, din adamları ve düzensiz çetelerin liderleri üstlenir.

İstanbullu Hoca olarak bilinen ve Konya'da halk arasında Hoca Efendi Hazretleri olarak anılan Mehmed Reşid, ikinci bölümde romana dahil olduğu andan itibaren bir dizi olumlu niteliklerle özdeşleştirilir. Anlatıcı, Mehmed Reşid'in rol modeli olarak görülmesini ister, kendisi padişah ve hilafete bağlılığın, sevgi, saygı,

dindarlık, temizlik gibi birçok olumlu görülen niteliğin üstlenicisi olur. Konya'daki devlet erkanını büyülemiş gibidir; halkı kendine hayran bırakır. Fiziksel açıdan da son derece güçlü, sağlam, heybetli tasvir edilir. Böylece, esere idealize edilmiş, verilmek istenen mesajı üstlenen bir “kahraman” girer. Kurtuluş adına bulduğu çözüm “padişahın etrafında yekvücut bir kitle hâline gelmek için Muhammed ümmetinin elinden geleni yapması”dır (Buğra, 2022, s. 61).

Roman, yayımlandığı dönemde Tarık Buğra'nın istediği ilgiyi görmez. Yazar, bir köşe yazısında kitabının basıldığı yıllarda okuyucuda karşılık bulmadığını ama bu durumun onu daha çok yazmaya teşvik ettiğini şöyle ifade eder: “*Küçük Ağa* o ölü sükûtu ile karşılanmasaydı, gene eminim, ne *Firavun İmânı* olacaktı, ne de *İbiş'in Rüyası*. Ve *Ayakta Durmak İstiyorum* ile ötekilerde de bu kötülerle bu susuşların payı büyüktür.” (Buğra, 2022, s. 259). Roman, 12 Eylül 1980'deki askerî müdahale ardından rağbet görür, dizisi çekilerek milyonlarca insana televizyon vasıtasıyla ulaşır. Neden özellikle bu dönemde popülerliğini artırdığı tartışmaya değer bir konudur. Taner Timur'un ifadesiyle bunun nedeni romanın, “İslami temele dayanan Osmanlı düzeninin övgüsü” olmasıdır (Timur, 2019, s. 66). 12 Eylül darbesinin ardından Türkiye'de revaçta olan Türk-İslam sentezi, benzer bir ideolojik temele oturan romanın gözde hâle gelmesine neden gösterilebilir (Timur, 2016, s. 67). Aradan yaklaşık on üç yıl geçtikten sonra yazar, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da devam eden siyasi çekişmeyi irdeleyen yeni bir roman yayımlar. Aslında bu romanı, 1966'da yayımladığı -daha sonra *Küçük Ağa* adı altında tek kitapta birleştirilen- *Küçük Ağa Ankara*'daki çatışma ortamının devamı ve daha geniş bir şekilde işlenen hâli niteliğindedir.

Buğra'nın Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen bu ikinci romanı *Firavun İmanı*'dır. Eser, Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal Paşa ve onun

kurduğu Anadolu ve Rumeli M¼dafaa-i Hukuk Grubu'na (Birinci Grup) karşı muhalefet eden kişilerin neden haklı olduklarını anlatan bir tezli roman gör¼n¼m¼ndedir. Olaylar ağırlıklı şekilde Ankara'da geçer; meclis içindeki tartışmalar aktarılırken başta Sovyet Rusya olmak üzere yabancı devletlerle kurulan diplomatik ilişkiler ve m¼cadeleyi b¼ld¼đ¼ s¼ylenen sol ideoloji yerilir. Aynı zamanda, halifeye bağlı muhafazakâr milletvekillerinin gelişmeler karşısındaki kaygıları ve dirençli tutumları, onların bağımsızlık isteği ile bir arada vurgulanır.

1980'li yılların sonuna doğru Kurtuluş Savaşı'na y¼nelik daha sert eleştiriler içeren, artık savaşı b¼t¼n¼yle İşlami çevrelere mal eden iki roman yayımlanır: H. H¼seyin Karatay'ın *alınan Savaş* (1987) romanı ile Ali Erkan Kavaklı'nın *G¼l¼ Koklayamadım* (1988) adlı romanları. H. H¼seyin Karatay hakkında yazılan bir incelemede yazarın, “*alınan Savaş*'ta, [Tarık] Buğra'nın yazmadıklarını ve yazamadıklarını” ifade ettiği aktarılır (Topbaş, 2014, s. 129). Doğrudan yazarla yapılan m¼lakattan alınan s¼zleri de bu yargıyla uyumludur. Kaldı ki, kitabın adındaki “alınan” savaş, cephede kazanılmasına rağmen mecliste kaybedildiği s¼ylenen Kurtuluş Savaşı'dır. H. H¼seyin Karatay'a g¼re savaş, ¼nce Batılı devletlere karşı kazanılıp sonra Mustafa Kemal Paşa'ya ve devrimlerine karşı kaybedilmiştir.

Ali Erkan Kavaklı ise romanının sunuş b¼l¼m¼nde şoyle der:

“Emperyalistleri, canı pahasına yurdundan kovan atalarımızın yanı sıra, emperyalizmin ve maskeli medeniyetin oyunlarına nasıl teslim olduğumuzu d¼ř¼neceđiz. Bu milleti savaş meydanlarında yenemeyenler; onu, medeniyet, çağdaşlık, ilericilik yaftalarıyla nasıl k¼ndeye getirmişler, g¼rerek çığlık çığlığa haykıracağız: ‘Kendimize gelelim!’” (Kavaklı, 1995, s. 7-8). Kavaklı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* ve Halide Edib Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* romanlarını ise

birer “sefalet örneği” olarak nitelendirir. Diğer yandan, “köylülere atılan iftiraları tekzip eden yegâne eserin” Tarık Buğra’nın *Küçük Ağa*’sı olduğunu belirterek Buğra’yı olumlu bir noktada konumlandırır (Kavaklı, 1995, s. 8). Her iki romanın yazarının, Tarık Buğra’nın İslami temele dayanan eleştirel bakışının ve Cumhuriyet sonrası Batılılaşma siyasetine yönelik karşıtlığının izinden gittiğini söyleyebiliriz. Hem temel izlekleri hem doğrudan Buğra’ya yönelik atıfları, milliyetçi muhafazakâr temeldeki alternatif tezlerinin ortaya çıkışında ona özel bir yerin verildiğini göstermektedir. Böylece, Kurtuluş Savaşı’nı İslami boyutuyla ve Ankara’daki iç çatışmalarıyla -resmî tarih yaklaşımından ayrılarak- eleştirel açıdan ele alan romanların öncülüğünü Tarık Buğra üstlenir. Yazarın kendisi de “*Küçük Ağa*, kendisini, bir ‘prototip’ sayılacak kadar kabul ettirmiştir.” (Buğra, 2018, s. 174) sözyle konu hakkındaki ilk romanının öncü konumuna dikkat çeker.

Söz konusu romanların resmî tarih anlayışına alternatif tarih anlayışı taşımaları, yazarların “hakikat”i ortaya çıkarma amaçlarına ulaşmalarını sağlayabilir mi? Salt tarihî meseleleri konu etmeleri, eserleri tarihsel roman yapmaya yeter mi? Tarık Buğra, Türkiye’deki edebiyat kanonuna güçlü şekilde dahil edilir. Peki *Küçük Ağa* romanındaki son derece sert gayrimüslim karşıtlığı, anti-komünizm söylemi ve Batılılaşma aleyhtarı tutum, alternatif bir tarih anlayışını izlemesinin etkisiyle göz ardı ediliyor olabilir mi? Bu çalışma, aynı zamanda bu gibi sorulara yanıt aramayı hedeflemektedir. Ayrıca, yazarlar Mustafa Kemal kültürünü yıkmaya çalışırken onun yerine yeni kültürler inşa etmekte. Sözelimi, Tarık Buğra’nın *Firavun İmanı* kitabında Mehmet Âkif Ersoy bir destan kahramanı gibi belirir ve tüm olumlu niteliklerin taşıyıcısı olurken Hüseyin Karatay’ın *Çalınan Savaş* romanında bu görevi Kâzım Karabekir Paşa üstlenir. Yani yazarlar, tarihi karakterleri idealleştirerek gerçekliği yeniden inşa etme çabasına girişirler.

Özetle, çalışmada Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) ve *Firavun İmanı* (1976), H. Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş* (1987), Ali Erkan Kavaklı'nın *Gülü Koklayamadım* (1988) romanları inceleniyor. Dört romanın ortak noktaları; Kurtuluş Savaşı'na yönelik din temelli eleştirel bakışları, Cumhuriyet sonrası kimi devrimlere ve Batılılaşmaya karşıt duruşları ve savaşın haklılığını benimsemelerine karşın sonrasında dinî çevrelerin siyasallaşan hukuk -daha özelinde İstiklal Mahkemeleri- vasıtasıyla ezilmesini vurgulamalarıdır. Burada en önemli noktalardan biri romanların, resmî anlatıyı ters yüz etmeyi isteyip aslında yerine başka bir ideolojik bakış getirmeleridir.

Konuyu irdelerken romanların dahil olduğu tematik tür olarak Kurtuluş Savaşı romanları türünden, türün genel özelliklerinden, resmî anlatı tarafından nasıl şekillendirildiğinden ve dört romanın genel eğilimden hangi açılardan ayrıldığından detaylı bir biçimde bahsedilecek. Bunun yanı sıra, eserler tarihî olayları ve kişileri konu edindiğinden tarihsel roman gibi görülebilir; fakat aslında birer politik bildiri içerirler ve teleolojik yapıdadırlar, yani tüm anlatı evreni belli bir amaç için oluşturulmuştur. Bu yüzden, asıl olarak tezli roman başlığı altında incelenmeleri daha uygundur. Çalışmadaki teori de tür kuramları, tarihsel roman ve tezli roman özellikleri üzerinden ilerleyecektir. Bunun yanı sıra, eserlerin yazıldıkları tarihsel, sosyal ve siyasal ortamın koşullarına yer vererek romanları bütünlüklü bir bağlamın içinde ele almayı hedefliyorum. Böylelikle, her biri tezli roman örneği olan, belli bir ideolojinin roman yoluyla benimsetilmesini amaçlayan söz konusu eserlerin yazılma nedenlerini de irdeleyebilmemin mümkün olacağı kanaatindeyim.

Derleyecek olursak, ilk kez Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanıyla Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyet sonrası döneme dini referans olarak yöneltilen eleştiri, aynı yazarın *Firavun İmanı* eseriyle sertleşmiştir. İlerleyen yıllarda H. Hüseyin Karatay ve

Ali Erkan Kavaklı'yla birlikte edebî yan azalarak eleştiri dozu daha da sertleşmiş, Kurtuluş Savaşı'nın bütünüyle İslamcı çevrelerin hakkı olmasına rağmen onlardan “çalınan” bir savaş olduğunu kanıtlamaya çalışan romanlar yazılmıştır. Üç yazarın eserlerinde olay örgüleri, karakter özellikleri, vurguladıkları noktalar ve temel tezleri açısından paralellik bulunuyor; yazarlar tarihî bir meseleyle ilgili yorumlarını edebiyatı kullanarak günümüze yönelik bir mesajı içerecek şekilde bildirili romanlarına dahil ediyorlar. Tezimin temel önermesini bu savım oluşturuyor.

BÖLÜM 2

RESMÎ TARİH ANLATISI VE

MİLLİYETÇİ MUHAFAZAKÂR ALTERNATİF TARİH ANLATISI

Türkiye’de resmî tarih anlatısı, devletin kurucu ve hâkim ideolojisi tarafından oluşturulan bir çerçeve şeklinde kabul edilebilir. Söz konusu bakış açısında, Kurtuluş Savaşı ve ardından gerçekleştirilen Cumhuriyet devrimlerini destekleyici bir yaklaşım benimsenir. Zamansal sınıflandırma açısından resmî tarih söyleminin etkisinin, savaşın devam ettiği ve Halide Edib tarafından ilk Kurtuluş Savaşı anlatısı olan *Ateşten Gömlek*’in tefrika edilmeye başlandığı 1922 yılından, 1960’lı yılların ortasında dek hâkim bakış açısı olduğu düşünülebilir. Süreç içinde özellikle Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhuriyet Halk Fırkası kurultayında 1927’de okuduğu, sonrasında basılı şekilde okuyuculara sunulan *Nutuk* adlı eseri belirleyici bir nitelik üstlenmiştir.

1950’li yıllarda artık Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal iklimi değişmiş, çok partili siyasal rejime evrilişin üzerinden yıllar geçmiş, yeni devletin kurucu partisi Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı Adnan Menderesli Demokrat Parti’ye bırakmıştır. Özellikle 1954 yılındaki seçimlerden sonra parlamentodaki üstünlüğünü artıran Demokrat Parti iç siyasette iyiden iyiye güçlenmiş, Cumhuriyet Halk Partisi’ni elimine edici bir noktaya varmıştır. Diğer yandan, Kurtuluş Savaşı’yla ilgili resmî tarihe meydan okuyan bir bakışın ortaya koyulmasına henüz zaman vardır. 1965’te Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı* adlı romanı, başkarakterin epik bir kahramanlığını değil, trajik yönlerini, kaygılarını, yılgınlığını, mücadeleyi veren güçler içindeki iç çatışmaları da anlatan yanıyla genel eğilimden farklılık göstermiştir. Odakta

doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın yer almadığı eser, resmî tarih söylemiyle ayrılan noktalara sahiptir (Koroğlu, 2007, s. 82-85).

Kemal Tahir'den çok daha sert eleştirileriyle Ankara'daki meclisteki çatışmaları eserlerinin odağına yerleştiren, din adamlarını alışlagelmiş şekilde olumsuz göstermeyip överek kendi içlerindeki “trajik çelişki”lere vurgu yapan öncü kişi ise *Küçük Ağa* romanıyla Tarık Buğra olur. Yazara asıl ününü getiren bu romanını kendisi de farklı bir noktada konumlandırarak yüceltir: “*Küçük Ağa*, hiç abartmadan söylüyorum, benim hayatımın romanıdır.” (Buğra, 2018, s. 159). *Küçük Ağa* tartışmalar yaratan, hakkında daha çok olumlu yorumların yapıldığı ama olumsuz değerlendirmelerin de bulunduğu, Kurtuluş Savaşı romanları açısından özel örneklerden biridir.

Bir parantez açarak savaşı adlandırmayla ilgili noktaya açıklık kazandırmak yararlı olabilir: 1919-1922 yılları arasında Anadolu'daki savaş süreci, geçmişteki pek çok kaynakta “İstiklal Harbi” olarak anılmaktadır. Bunun yanı sıra, günümüzde “Bağımsızlık Savaşı” ya da “Millî Mücadele” sözleri de kullanılır. Millî Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan okul kitapları başta olmak üzere pek çok alanda ise en yaygın adlandırma “Kurtuluş Savaşı”dır. Bundan ötürü, metin boyunca söz konusu dört adlandırmayı birbirlerini kapsayacak şekilde kullandığımı, esasen aynı süreci ifade ettiklerini belirtmek isterim.

Bu romanlar aslında geçmişe dönük anlatılardır; ancak geleceği yönlendirme amacına sahiptir. Türkiye'nin 1960 ve 1980'lerdeki siyasal ve sosyal ortamına dönük eleştiriler; geçmişte alınan kararlara, savaş sonrası içte yaşanan çekişmeyi kazanan taraf olarak değerlendirilen Kemalist kurucu kadroya, İslamcı dünya görüşündeki insanların İstiklal Harbi'nin aslî katılımcısı olmasına karşın rejim tarafından dışlanmasına, Batılılaşma girişimlerine, kurucu kadronun sosyalistler tarafından

kandırılması gibi sebeplere dayandırılmaktadır. Anlatılara göre, bu nedenlerden ötürü dindar addedilen kişiler toplum dışına itilmiş, Mehmet Âkif Ersoy başka bir ülkeye (Mısır) göçmek zorunda kalmış, muhalifler laik rejim aleyhtarı olmakla suçlanıp saf dışı bırakılmış, İkinci Grup üyelerinden kimi vekiller -Ali Şükrü Bey gibi- suikaste kurban gitmiş, çok partili yaşama geçilememiştir. Özellikle, *Firavun İmanı* ve *Çalınan Savaş* romanlarında son sahnenin karakterlerin İstiklal Mahkemeleri'nin haksız, siyasallaşmış, tehdit ve baskıya dayalı gösterilen yargılamalarından kaçmaya çalışmasıyla bitişi dikkate değerdir.

Resmî tarih anlatısı ters yüz edilirken yerini bu yaklaşımı gerçeği inkâr etmekle itham eden bir anlayışa bırakmıştır. Kaldı ki, eserlerin yazıldığı tarihsel durumu değiştirebilmek adına bu tip bir müdahaleye, hafıza siyasetine ihtiyaç duyulmaktadır. Reyhan Ünal Çınar'ın mevcut siyasal konjonktürü incelerken dile getirdiği sözler, benimsenen tarihsel miras açısından da geçerli gözükmektedir: “(...) Kemalizmin içselleştirilmesine aracılık eden mitleştirilmiş tarih anlatısı ile bu mitik tarih anlatısı üzerinden kendilerini ülkenin gerçek sahibi-öznesi ilan eden kuruculuk iddiası değiştirilmeli, Kemalist kesim için ‘zafer, başarı, övünç kaynağı, kahramanlık’ olarak sunulan her şeyin aslında bir ‘kaybetmişlik’ hali olduğu anlatılmalıdır.” (Çınar, 2020, s. 64). Bu yargıyla benzer doğrultuda, bilinen tüm resmî tarih anlatısı içindeki bilgiler farklı varsayımlarla yer değiştirerek gerçeklikleri yadsınır. Örneğin, *Gülü Koklayamadım* romanında, düzenli ordunun kurulmasının ardından Güney Cephesi'nde Fransızlarla bir antlaşma yapılarak (Ankara Antlaşması) sıcak çatışmaya son verilmesinin, “Fransızlar tam kaybedecekken onlara can suyu veren Mustafa Kemal Paşa'dan kaynaklanan bir hata” olarak sunulması bu alternatif tarih oluşturma çabasına uygundur.

Kurtuluş Savaşı'nın dışında Lozan Barış Antlaşması ile ilgili süregelen tartışmalar söz konusu durumun bir başka örneği olarak öne çıkar. Kadir Mısıroğlu'nun 1964'te kurduğu Sebil Yayinevi'nin ilk yayını *Lozan Zafer mi, Hezimet mi?* başlıklı kitaptır. Bu bağlamda, Kadir Mısıroğlu'nun, Lozan Barış Antlaşması hakkında onun zafer mi yoksa bir hezimet mi olduğunu tartışan ve kendi açısından kimi savlarla bir hezimet olduğunu ispatlamaya giriştiği çalışması tarihin hafıza siyasetinde nasıl kullanıldığına emsal teşkil eder. Günümüzde siyasetin hizmetinde tarih türünün örneği olarak *Derin Tarih* adlı, ilk sayısı Nisan 2012'de yayımlanan ve o günden bu yana aralıksız şekilde çıkmaya devam eden dergi gösterilebilir. *Derin Tarih*, ilk sayısında kapakta Kâzım Karabekir Paşa'ya yer vererek -Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*'taki giriş cümlesine dönük bir atıf ve ona yönelik bir iğnelemeyle- Karabekir'in "19 Nisan 1919'da Erzurum'a çıktım" sözünü alıntılar. "Tüm bildikleriniz tarih olacak" alt başlığıyla çıkan dergi, dile getirilen hafıza siyaseti ya da bellek mücadelesinin geçmişin günümüz ihtiyaçlarınca eğilip bükülerek nasıl ve hangi açılardan değiştirilmeye çalışıldığını anlamada yardımcı olabilir.

Derginin ilk sayısının sonrasında yine benzer şekilde dikkat çekici meselelere yer verdiği görülür. Bilhassa, Lozan Barış Antlaşması konusunda birkaç sayıya yer vermesi ve tamamında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından Lozan'da başdelege olarak görevlendirilen İsmet Paşa'nın nasıl Musul petrollerini, On İki Ada'yı, Boğazlar'ı kaybettiğini vurgulaması, Türkiye tarihine dönük anti-Kemalist bir yaklaşımın incelenmesi açısından verimli bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Dergi, geçmişte Kadir Mısıroğlu tarafından öne sürülen tezleri devam ettirmekle kalmamış üzerine eklemeler yaparak eleştiri şiddetini arttırmıştır. Derginin Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Armağan, ilk sayıdan başlayarak 2021'e dek giriş

yazılarını Osmanlıca kaleme alır. Latinize versiyonu ise alternatif bir çeviri metni olarak yanında sunulmuştur. Okuyucuları Osmanlıca öğrenmeye teşvik gibi değerlendirilebilecek bu eylemi 1928 tarihli Türk Harf Devrimi'ne yönelik bir reddiye şeklinde düşünmek ayrıca mümkündür. Ne var ki, belli bir tarihten sonra derginin giriş yazıları bu yoldan vazgeçilerek Osmanlıca değil, Latin harfleriyle Türkçe yazılmaya başlanmıştır.

Çalışmada incelenen dört romanın en temel ortak noktalarından biri bahsedildiği gibi alternatif tarih anlatılarına yönelmektir. Bahsi geçen kişiler, dergiler ve kitaplar Türkiye yakın tarihinde milliyetçi muhafazakâr alternatif tez sürecinin nasıl oluştuğunu anlamada yardımcıdır. Bu eserler üzerinden ilerleyen tarihsel kurguda, kurtuluş mücadelesinin başlangıcı Mustafa Kemal Paşa'ya dayandırılmaz. Örneğin, *Küçük Ağa*'da, Konya'nın Akşehir ilçesi başrolde; oradaki Kuvayimilliyeye birlikleri, onlardan da öte İstanbullu Hoca ön plandadır. İstanbullu Hoca sırasıyla kasabanın mütedeyyin kesimi, Kuvayimilliyeye güçleri, Çakırsaraylı çetesi, Çerkes Ethem'in birlikleri ve Ankara'da meclisteki İkinci Grup milletvekilleriyle iletişim kuracaktır. Mustafa Kemal, merkezî bir role sahip değilmiş gibi aktarılırken mücadelenin başlatıcısı ya da yürütücüsü olarak gösterilmez. Aksine, çevresini güvenilmez kişilerin sardığı, maceraperest, ihtiraslı bir insan şeklinde betimlenir. *Küçük Ağa*'nın Mustafa Kemal Paşa'sı, o güne dek yazıldığı gibi mücadelenin önderliğini yapan, ulusu kendinde birleştiren, hem işgalcilere hem İstanbul Hükümeti'ne hem isyancılara karşı koyan, halaskâr gazi Mustafa Kemal Paşa tasvirine benzememektedir.

Aynı yazarın *Firavun İmanı* adlı romanında başkarakter Mehmet Âkif Ersoy olur; hemen yanında ilk meclisin muhalif milletvekilleri Hüseyin Avni Bey ve Ali Şükrü Bey bulunur. Burada, yazar 1976 Türkiye'sindeki okuyucularını sosyalizm

“tehlikesi”ne karşı uyarmak istediği için kötülerini temsil eden tarafı, Moskova’ya bağlı hareket eden, Mustafa Kemal’in onlara olan güvenini suiistimal ederek meclisi ve orduyu denetim altına alıp Ankara merkezli bir Bolşevik Devrimi hedefleyen kişiler olarak gösterir. Ona göre, Ankara hem böyle kişilere hem de mücadeleye katkıda bulunmayıp çıkarları gereği Ankara’yı destekliyormuş gibi gözükken kesimlere bırakılmamalıdır.

Ali Erkan Kavaklı’nın *Gülü Koklayamadım* adlı romanında odakta Antep vardır. Henüz Büyük Millet Meclisi’ne bağlı düzenli ordunun kurulmadığı, bölgede Fransız ordusuna karşı Kuvayimilliyeye birliklerinin etkin direniş sergilediği evreyi anlatır. Buradaki mücadelede Mustafa Kemal Paşa doğrudan yer almadığı -tarihsel bir gerçekliktir- gibi Büyük Millet Meclisi Reisi olarak ateşkes karar verip tam Fransızlar teslim olacakken -tarihsel gerçekliği tartışmaya açıktır- durumu onların lehine çevirmekle suçlanır. Romanın ilk üçte ikilik kısmında yer verilmeyen Mustafa Kemal Paşa, kitabın kalan kısa bir bölümünde iyiye gidişi bozan, işgalcilere güç ve moral verdiren, Fransızların teslim oluşunu engelleyen ve Kuvayimilliyeye zarar veren biri olarak aktarılır. Sahneler bir yapbozun parçaları gibi düşünülebilirse, “siyasetin hizmetinde tarih” doğrultusundaki çabalardan birini oluşturan bu parça, yapbozun bütünü için ayrıca fikir verebilir.

Hüseyin Karatay tarafından kaleme alınan *Çalınan Savaş* romanında ise odakta Doğu Cephesi, Kâzım Karabekir Paşa’nın komutanı olduğu 15. Kolordu’nun Ermenistan’a karşı kazandığı başarı vardır. Diğer romanlarda olduğu gibi, burada da Mehmet Âkif Ersoy ile Kâzım Karabekir kahraman vasıflarına sahiptir. Anlatı boyunca herhangi bir tökezleme, kaygı, umutsuzluk yaşamayan, daima zaferden emin, savaş sonrası iç hesaplaşmaların farkında ve tamamen memleketin kurtuluşuna

odaklı; ama sonradan hakkı yenen, payı olan zaferin dışında bırakılan kişiler olarak tasvir edilirler.

Aslında Kâzım Karabekir Paşa Cumhuriyetin kurulmasından hemen bir yıl sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adlı, Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası'na muhalif bir parti kurarak çevresinde kendisi gibi muhalif komutanları, köşe yazarlarını ve üst düzey insanları toplayacaktır. Bir yıl sonrasında Şeyh Sait İsyanı (1925) ardından ilan edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'yla bu muhalif parti kısa süre içinde kapatılacak, Kâzım Karabekir Paşa bir süre için siyaset arenasını dışında kalacaktır. Daha sonraki yıllarda ise etkin görevler üstlenmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı (1946-1948) yapmıştır. Belli bir süre siyasetin ve toplumun dışına itildiği iddiaları kısmen doğrudur. 1926'da İzmir'deki Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast girişimi sonrasında o da yargılananlar arasında yer alacak fakat sonra mahkeme tarafından söz konusu kovuşturma sona erdirilecektir.

Çalışma içeriğindeki romanlar, genellikle I. Dünya Savaşı'nın bitişinin ardından terhis aşamasıyla başlayıp İstiklal Harbi'yle devam ederek Cumhuriyet sonrası sürece dek gelirler. Bu nedenle, odaklanılan kabaca sekiz yılı kapsayan (1918-1926) bir tarihsel evredir. Kemalist rejimin resmî tarih anlayışı ile buna karşı çıkıp alternatif bir tarih inşa etmeye çalışan milliyetçi muhafazakâr, -hatta Tarık Buğra dışındaki diğer iki yazarı düşünürsek- milliyetçi İslamcı ideolojinin arasındaki çatışma tez metninin temelini oluşturmaktadır.

2.1 *Nutuk*

Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaleme alınan *Nutuk*, 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Büyük Kurultayı'nda bizzat Atatürk

tarafından yaklaşık 36 saat boyunca milletvekillerine ve partililere karşı okunmuştu. Cumhurbaşkanı, bu eserine “1335 senesi Mayıs’ının on dokuzuncu günü Samsun’a çıktım.” (Atatürk, 2021, s. 7) cümlesiyle başlamış ve 1927’ye dek savaş sırasındaki tarihsel olayları kendi bakış açısı üzerinden bir kurtuluş anlatısı oluşturarak vesikalara dayalı biçimde dile getirmişti.

Metin, 1926’da İzmir’deki suikast girişimi sonrasında, partiye ve kurucu kadroya dönük eleştirilerin İstiklal Mahkemeleri üzerinden yükseldiği tarihsel bir dönemeçte kaleme alınmıştır. *Nutuk*’un kimi bölümlerinde Kurtuluş Savaşı’nın birlikte verildiği fakat Cumhuriyet ilan edildikten sonra politik açıdan yolların ayrıldığı Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, hatta Halide Edib Adivar gibi önde gelen kişilere dönük sert eleştiriler içerdiği görülür.

Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk’ün rejimin Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından sağlanmasına yönelik bir çaba, kurucu kadronun devrimlere taraftar gözükmeyen kişilerine karşı bir uyarı ve otoritenin pekiştirilmesi amacı güttüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca, spesifik olarak aynı yıl yaşanan önemli gelişmelere bakıldığında CHF’nin parti yönetmeliğinde ciddi değişiklikler yapıldığı açığa çıkar. 24 Haziran 1927’de, yani meclis çalışmalarına ara vermeden hemen önce, parti nizamnamesindeki milletvekili seçim yönteminde bir değişikliğe gidilir. Böylece, milletvekili adaylarının artık partinin divanı ile yönetim kurulu tarafından yazışarak değil, doğrudan parti başkanı tarafından seçilmesi kararlaştırılır (Koçak, 2018, s. 145). Artık kimlerin milletvekilliği yapacağını Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Genel Başkanı Mustafa Kemal Paşa belirlemeye başlar (Koçak, 2018, s. 146).

Bunun yanı sıra, 15 Ekim 1927’de partinin ilk kongresi toplandığında - Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Kurultayı olarak geçer; çünkü birincisi 4-11 Eylül

1919'daki Sivas Kongresi kabul edilmiştir- Mustafa Kemal Paşa değişmez genel başkan ilan edilir (Koçak, 2018, s. 146). Aynı gün, *Nutuk*'u tüm katılımcılara okumaya başlar; bu meclis tarihinin en uzun konuşması sayılabilecek metin tam altı gün sürecektir. Parti ve dolayısıyla meclis içinde hâkimiyetin sağlanması amacının güdüldüğü gözükür. Parti içi tek seslilik sağlandıktan hemen bir yıl sonra ise Cumhuriyet'i şekillendirecek bir dizi devrim peşi sıra gerçekleştirilir. Örneğin, bu kararların bir yıl sonrasında yalnızca 1928 senesinde, Anayasa'dan "Devletin dini İslam'dır" ibaresi çıkarılmış, ezan Arapça yerine Türkçe okunmaya başlanmış, Harf Devrimi ile Türkçe, Latin harfleriyle yazılmaya başlanmıştır. İki yıl sonrasındaysa Belediyeler Kanunu'ndaki değişikliklerle kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Özakman, 2021, s. 185-190).

Türkiye'yi çağdaşlaştıran devrimler sürecinin bir kılıf işlevi gördüğünü, "Şer'i Mahkemelerin Kapatılması, Şapka İnkılâbı ve Kılık-Kıyafet Reformu, Saat ve Takvim ve Ölçü Aletlerinin Değiştirilmesi, Türk Medeni Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu ve Harf İnkılabı" gibi adımların temel amacının rejimin kendisini sağlamlaştırmak olduğunu belirten görüşler de vardır (Öngider, 2009, s. 316). Dünyada otoriter eğilimlerin güçlendiği, özellikle Avrupa kıtasında güçlü, karizmatik liderlerin söz sahibi olduğu tarihsel bir evrede, Türkiye'de devletin toplumsal hayatı düzenleyici etkisinin arttığı görülebilir. İtalya'da Mussolini, Almanya'da Hitler, İspanya'da Franco, Portekiz'de Salazar, Yunanistan'da Metaksas, Polonya'da Pilsudski, Yugoslavya'da Aleksandr'ın hüküm sürdüğü bu dönemde dünya hızla yeni bir savaşa sürüklenmektedir (Işıklı, 2008, s. 50).

Anadolu'da ise üç yılı aşkın süre bağımsızlık için verilen savaşın ardından saltanat idaresine son verilmiş, 622 yıllık bir monarşi geride kalmıştır. Yeni idarenin

adı Cumhuriyet olarak belirlenirken Avrupa’da on yıllara yayılan modernleşme süreci, Türkiye’de Batılı tarzda eğitim almış kurucu kadro tarafından art arda adımlarla, kısa bir sürede gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Üstelik, Cumhuriyet idaresini kuran kadro arasında bir fikir birliği olmadığı gibi yeni devletin ilanının ardından sadece bir yıl geçtikten sonra yapılan çok partili siyasi rejim denemesi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Takrir-i Sükûn Kanunu çerçevesinde kapatılmasıyla olumsuz sonuçlanmış, sonrasında muhalif kişiler etkisizleşmiştir.

Bu nedenlerden ötürü, *Nutuk*’a yönelik eleştiriler, dönemin siyasi atmosferine işaret ederek metnin, Şeyh Sait İsyanı sonrası Takrir-i Sükûn Kanunu ile hükümetin geniş yetkilerle donatıldığı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatıldığı, İzmir’de Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik suikast girişimi (1926) sonrası yeniden İstiklal Mahkemeleri’nin kurulduğu bir sürecin tamamlayıcısı ve rejimin inşasının pekiştiricisi olmasıyla bağlantılıdır. *Nutuk*’ta Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ya da Refet Bele gibi Kurtuluş Savaşı süresince birlikte hareket edilen kişilere dönük suçlamalar da aslında onların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurucuları olmasıyla ilgilidir (Zürcher, 2021, s. 208). Ayrıca, Sivas Kongresi’nin, *Nutuk*’un okunduğu kurultayda Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ilk kongresi olarak benimsenmesi kararı, Millî Mücadele’nin tarihsel mirasının parti bazında üstlenilmesi ve meşruiyet sağlayan bir güç olması anlamına gelir (Zürcher, 2021, s. 208).

Hülya Adak, Mustafa Kemal Paşa’nın *Nutuk* (1927) adlı eserine ve Halide Edib Adivar’ın bir yıl sonrasında İngiltere’de yayımlanan anı kitabı *The Turkish Ordeal*’a (1928) (Türkçeye 1962’de *Türk’ün Ateşle İmtihani* adıyla çevrilmiştir) karşılaştırmalı bir bakışla yaklaştığı makalesinde, *Nutuk*’un İstiklal Mahkemeleri yargılamalarının yarattığı kimi tepkilerin ardından rejim için meşrulaştırıcı bir yan

içerdiğine dikkat çeker (Adak, 2003, s. 510). Adak, Mustafa Kemal Paşa'nın metninin tarihsel ve politik yanlarına göndermelerde bulunduktan sonra *Nutuk*'un 1927 sonrasındaki tüm Kurtuluş Savaşı anlatılarını, mücadele sürecini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasının anlatılmasını tekelleştirdiğini ifade eder (Adak, 2003, s. 510-511). Millî tarihin tek elden anlatımı şeklinde düşünülebilecek sürecin sonunda karşıt görüşler sessizleşir (Adak, 2017, s. 266). Taha Parla da benzer bir iddiayı *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları / Cilt 1 & Atatürk'ün Nutuk'u* adlı kitabında dile getirerek eserin, tarih anlatısını şekillendiren yegâne kaynak olup tektipleştirici bir yanı olduğunu iddia etmektedir (Parla, 2017, s. 67-69).

Adak'a göre, Mustafa Kemal Paşa, tarih anlatısında kendini aşkın bir özne ve "seküler bir peygamber" gibi konumlandırmıştı; kendisine "Halâskâr Gazi" denilmesi bu durumla bağlantılıydı (Adak, 2003, s. 215). Onun görüşlerine göre, eserde mücadelenin en önemli yürütücülerinden Kâzım Karabekir'in rolü, günün koşullarındaki politik anlaşmazlıktan ötürü kısıtlanmış, halkın değil önderlerin kurtuluşu gerçekleştirdiği anlatılmış, adeta modern bir mit yaratılmıştır (Adak, 2003, s. 213). Yazara göre, Halide Edib Adıvar bir yıl sonra İngiltere'de yayımladığı anılarında kendisine yönelik "mandacılık" suçlamalarına cevap vermiş, mücadeledeki rolünü kendisini merkeze yerleştirmese dahi vurgulamış, Kâzım Karabekir'in savaştaki kilit eylemliliğine değinmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın aksine önderleri değil halkın kendisini öne çıkararak mücadeleyi kazananın toplumun kendisi olduğunu vurgulamıştır (Adak, 2003, s. 519-521). Halide Edib Adıvar'ın anı kitabında, Mustafa Kemal Paşa'nın otoriter bir yanını vurgulayan, emirlerinin yerine getirilmesini istediğini belirten bir anı -yazar da bu kısmı alıntılamıştır- vardır; bunun yanında Halide Edib'in kurtuluşun önderinin o olduğunu açıkça ifade ettiği bölümler de ayrıca bulunmaktadır.

Diğer bir deyişle, iki metnin farklılıkları olduğu gibi benzeştiği noktalar da vardır: Halide Edib, Ankara'daki ordu karargâhında görev yaptığı yılları anlattığı söz konusu anı kitabında aslında mücadelenin önderliğini açıkça Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine yükler. Kâzım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, diğer күskün arkadaşları ve halkın mücadelesine yer açsa da *Nutuk*'a alternatif bir anlatı oluşturduğu iddiası tartışmaya açıktır. *Nutuk*'un kendisi telgrafçı Manastırlı Hamdi Bey'i, perişan düşen köylüleri, durmaksızın savaşan insanların hikâyelerini, neferleri, kimsesiz çocukları, diğer komuta kademesi üyelerini de kapsar. Örneğin, Cumhurbaşkanı, 14 Ekim 1925'te, İzmir Kız Öğretmen Okulu'ndaki konuşmasında mücadelenin kahramanlığını da aslında toplumun kendisine yüklemektedir (Atatürk, 1989, s. 242). Fakat *Nutuk*'ta, yazıldığı tarih esnasında kritik bir siyasal mücadele sürerken, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi önderliğini ön plana çıkaran bir anlatı kurduğunu söylemek mümkündür.

Özetle, tarihsel olduğu kadar siyasal bir metin özelliği de taşıyan *Nutuk*, kendisinden sonraki tarih anlatısını etkilemiş, İstiklal Harbi, eserdeki gibi öncelikle Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı itibarıyla 19 Mayıs 1919'da başlatılmış, onun önderliği ve sırasıyla Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi, Ankara'daki Büyük Millet Meclisi, düzenli ordunun kuruluşu ve işgalcilere karşı başarısı sonucu Cumhuriyet'in ilanı şeklinde incelenmiştir. Süreç boyunca muhalif partileri kuran diğer komuta kademesi ve bürokrasi sınıfı arka planda kalmış, zamanla sessizleşmiş, tarih anlatıları oluşturma gücüne sahip olamamışlardır. Belki de bunun etkisiyle, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın çekirdek kadrosuna ve Kemalist tarih anlatısına karşı çıkan milliyetçi muhafazakâr kesim kendi tarih anlatılarını tasarlarken rejim tarafından merkez dışında bırakılmış Kâzım Karabekir, Mehmet Âkif Ersoy, Hüseyin Avni Sözen, Rauf Orbay gibi kişilere ses olmaya çalışmış ya da

kendi ideolojik tezlerini onları araçsallaştırıp kullanarak ortaya koymuştur. Milliyetçi muhafazakâr alternatif tarih anlatısını edebî alanda uygulayan başlıca kişiyse Tarık Buğra'dır; yazar, romanlarının büyük bölümünde yakın Türkiye tarihinden önemli dönüm noktaları seçmiş, onları yer yer tarihsel kişiler, bazen kurmaca karakterler kullanarak harmanlayıp okuyucuya net birer bildiri sunan tezli romanlar kaleme almıştır. Söz konusu tezli romanlardan ilki, aynı zamanda en çok ses getireni *Küçük Ağa*'dır.

2.2 Romanlardaki alternatif tarih anlatısı

Araştırmada konu edinilen dört ayrı roman -*Küçük Ağa*, *Firavun İmanı*, *Çalınan Savaş*, *Gülü Koklayamadım*- bu resmî ve çizgisel anlatıya karşı çıkararak yerine başka bir tarih anlatısı kurgulamaya çalışır. Bu alternatif anlatıların temelinde ise sosyalizm, Batı, gayrimüslim nüfus karşıtı bir milliyetçi muhafazakâr ideoloji yatmaktadır. Birer edebî yapıt yazmalarına karşın üç romancının da tarihsel hakikatleri ortaya çıkarmak istediklerini ifade etmeleri dikkat çekicidir. Bu bağlamda, tarihsel romanla tarihyazımı arasındaki önemli sınırların görmezden gelindiğini, yalnızca belli hatıratlar vasıtasıyla, üstelik tarihsel belgelere, arşivlere, kaynakçaya başvurmaksızın “tarihsel hakikatlerin ortaya çıkarılması”nın hedeflendiği söylenebilir. Geçmişe dair hakikatin, edebî metinler vasıtasıyla ortaya çıkarılmaya çalışılması, aslında farklı bir gerçekliğin inşasıdır. Çalışmada yer alan dört romanda tarihsel gerçekliği yansıtmak iddiaları olduğundan ve kaynak açısından ağırlıklı olarak anılara başvurulduğundan, durum gerçeklik inşasına açık bir hâl almaktadır. Benzer şekilde, tarihsel roman ve tarihyazımı arasındaki sınırların ihlali Erol Köroğlu tarafından, Attilâ İlhan'ın *Gazi Paşa* romanıyla ilgili olarak dile getirilmiş, yazar eserde iki farklı alanın sınırlarına bağlı kalmayarak bir tür ihlali

yapıldığını belirtmiştir (Koroğlu, 2017, s. 217-229). Söz konusu yazıda, *Gâzi Paşa* romanında özellikle kurmaca yan geride bırakılarak olayların tarihsel yorumlarının öne çıkarıldığı örneklerle ortaya konur. Tarihsel belgelerin, mektupların, köşe yazılarının, telgrafların vb. yazışmaların sıklıkla kullanılması dahi gerçeklik algısını yaratıp eseri bir tarih kitabı etkisine kavuşturmaya yönelik girişimler olarak düşünülebilir.

Yapısı itibarıyla, tarihsel olayları konu edinse dahi hayal gücüne yaslanmak durumunda olan kurmaca edebî metinler, arşiv belgelerine dayalı “bilimsel” görülen araştırmalar olan tarihi metinlerle aynı amaçları taşımaz. Üstelik, buradaki tarihsel romanlar belli bir siyasi tezin geriye dönük şekilde kanıtlanması amacıyla yazıldığından birer tezli roman kimliğine bürünürler. Belirli bir tarihsel ve politik iddianın alternatif tarih anlatısı üzerinden ortaya konması olağanken bunun “tarihsel hakikat”in bütünüyle kendisiymiş gibi romanlar üzerinden sunulması ise problemlili gözükmektedir. Bundan ötürü, resmî tarihin tamamen hâkim ideolojinin direktifleriyle gerçeğin saptırılması sonucu oluşturulduğunu iddia eden yazarların, milliyetçi muhafazakâr temelde inşa ettikleri alternatif tarih anlatılarının gerçeğin yalın hâli olma savı da tartışmaya açıktır. Çünkü alternatif tarih anlatılarının da bizatihi mevcut ideolojinin bir parçası olduğunu, özellikle Türkiye siyasi tarihinde 1950-2023 arasında baskın şekilde var olmuş muhafazakâr-sağ hükümetlerin yarattığı ortam aracılığıyla, yani hâkim ideoloji vasıtasıyla teşvik edildiğini söylemek mümkündür.

Alternatif tarih anlatıları da resmî tarih anlatıları gibi ideolojik temele sahiptir. Pierre Macherey, edebiyatın ideolojik temellerini incelediği ve edebiyat eserini bir sanatsal yaratı ya da gerçeğin yansıması değil de somut bir üretim nesnesi olarak ele aldığı yapıtında, gerçek nesne ile ondan elde edilen bilgi arasındaki mesafeye dikkat

çeker (Macherey, 2019, s. 22). Toplumsal ilişkilerin de ciddi bir etkisini içeren ideoloji, gerçekliğin nesnel bir ifadesi olmaktan uzaktır (Belge, 2019, s. 14-15). Kaldı ki, dile dayalı herhangi bir sanat eserinin ideolojiden yoksun olabileceğini iddia etmek çok güçtür (Eagleton, 2019, s. 32). Örneğin, Adorno “Lirik Şiir ve Toplum” başlıklı yazısında lirik şiir gibi öznellik ve düş gücüyle anılan bir türle dahi toplum arasında bağ kurar. Estetik kaygılar ve toplumsal mesaj verme isteği birbirine sanıldığı gibi uzak değildir. Adorno, yapıtların üretim koşullarına bakmanın onlardan alınan estetik zevki sarsabileceğine yönelik kaygıları tahmin ettiğini belirtir; üstelik lirik şiirin toplumsallığa karşı, bireysel olanla anılması alışlagelen bakıştır. Bireysellik, hayaller ve sembollerle anılan lirik şiirin dahi toplumsal ilişkilerden azade olamayacağını ortaya koyar (Adorno, 2018, s. 116-118). Arka planında toplumsal bir bağlam vardır: Bunaltıcı ve ağır koşullardan oluşan toplumsal duruma karşı bir protesto söz konusudur. Böylece, şiir de kendi içine kapanarak bir direnç gösterir.

Dahası, herhangi bir edebî metin, kaleme alındığı dönemin pek çok açıdan izlerini taşır. Köroğlu’nun ifadesiyle, “Edebiyat ile gerçeklik arasında dolaysız bir yansıma ilişkisi yoktur; edebiyata dönüştürülen deneyim gerçektir, ama sadece edebî açıdan gerçektir. Edebî gerçeklik ise, yazarın yapıtını yaratmakta olduğu andaki toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve hatta psikolojik koşullarla etkileşimi doğrultusunda ortaya çıkar. Bu anlamda da edebî gerçeklik söylemsel ve retoriktir.” (Köroğlu, 2016, s. 434). Bulunulan dönemin maddi koşulları, toplumsal olayları, siyasal gelişmeleri, daha genel bir çerçeveye içine alıp söyleyecek olursak mantalitesi eseri doğrudan ya da dolaylı yoldan şekillendirir. Bu yüzden, resmî tarihe olduğu kadar alternatif tarih anlatılarına yaklaşırken de arka plandaki ideolojik temellerin bilincinde olmak, anlatılardaki subjektif noktaları tespit etmeye yardımcı olur.

Linda Hutcheon ve Mario Valdes *Rethinking Literary History* başlıklı kitaplarında, bilimsellik iddiası altında oluşturulan edebiyat kanonlarının aslında bu adlandırmayla ideolojik taraflarını sakladığını ortaya koyar. Yani bilimsel bakış, tarafsızlık, nesnel ölçütler gibi sözler aracılığıyla sunulan bakış açısı meşrulaştırılmaya çalışılır. Linda Hutcheon, edebiyat tarihindeki “millî model”i eksikleri, yanlışları ve yanlışlığıyla incelediği yazısını Kosova Savaşı’nın yıkıcı şekilde devam ettiği sırada kaleme alır. Makalesinin başında, dinî ve etnik temele dayalı düşmanlıkların insanlığa yaşattığı kırımları vurgulayarak yazısında hangi bağlamda bir eleştiri sunacağını açıklar.

Toplumların kendilerine özgü birer edebiyat tarihi oluşturmaları süreci Batı’da 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Friedrich Schlegel’in geniş bir edebiyatçılar yelpazesi içinden iyilerin öne çıkarıldığı bir seçki yapma fikri rağbet görerek yaygınlaşmıştır (Hutcheon, 2002, s. 4). Diğer bir deyişle, toplumların kendi edebiyatlarına dönük bir kanonlaşma süreci meydana gelmiştir; yazılan edebiyat tarihi kitapları bu sürecin doğrudan belirleyicisidir.

Türk edebiyatından bir örnekle konuya daha geniş bir bağlamdan bakmak mümkün: Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatımızda son derece önemli bir yere sahip *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında aslında aynı zamanda okunması gereken yazarları öne çıkararak bir kanon oluşturmuştur. Fakat ilk baskıda, Tanzimat Edebiyatı’nın -estetik değerleri tartışmaya açık olsa dahi- en üretken yazarlardan olan Ahmet Mithat Efendi esere alınmayarak kanon dışı bırakılır. Buna karşın, bir piyesi, şiir derlemeleri olan ama daha çok felsefi yanı ve gazete yazılarıyla bilinen Şinasi’ye geniş yer verilmiş, diğer bazı sanatçılar incelenirken ondan önce ve sonra şekilde sınıflandırılmışlardır (Köroğlu, 2006, s. 330). Üstelik, Şinasi kendisine ayrılan bölümde edebî anlamda yetersiz olarak değerlendirilerek onun “gerçek ve saf

bir şiir zevkine hitap etmediği” vurgulanır (Tanpınar, 2018, s. 194). Düşünceleri, mücadelesi, çıkardığı gazeteler ve Tanzimat Dönemi’nde etkilediği kişiler açısından övülerek arada bir denge kurulmaya çalışılır. Ancak Tanpınar, edebiyat özelliğiyle ön plandaki eserine öznel değerlendirmelerini ve edebiyat dışı konulardaki yanları olarak nesnel değerlendirme zemininden yer yer uzaklaşır. Yine de Ahmet Mithat Efendi, kitabından ikinci baskısına eklenmiş; fakat ona ayrılan kısa bölümde kendisini büyütüp adını veren Mithat Paşa’ya sırt çevirmesinden, II. Abdülhamit’le olan iyi ilişkilerinden ve diğer yazarların aksine yazdıklarının karşılığında zenginleştiğinden ötürü eleştirilmiş, eserlerine odaklanan bir bölüm, onu yaşamı üzerinden hicveder hâle gelmiştir (Köroğlu, 2006, s. 332-333).

Buradan hareketle, edebiyat tarihi yazım örneklerinin benzer şekilde bir politik yan içerdiği söylenebilir. Edebiyat tarihine dahil edilen ve dışarıda bırakılan yazarlar aracılığıyla ilgili toplumun edebiyatında bir kanon oluşacaktır. Burada belirleyici faktörler genelde politik konumlanış ve kültürel otoritedir (Hutcheon, 2002, s. 4). Fakat bunlar açıktan dile getirilmeyerek Linda Hutcheon’un deyimiyle eğitimsel amaçlar ve bilimsel tarafsızlık gibi sözlerle maskelenmektedir (Hutcheon, 2002, s. 6). Böylece, kanonu oluşturma süreci meşrulaştırılarak edebiyat tarihi, kültürel anlamda domine edici kişilerce meydana getirilir. Kaldı ki, edebiyat tarihinin ortaya çıkışı ulus devletlerin ortaya çıkışıyla paralel bir seyir izlemiş, dolayısıyla kendini sürecin taşıyıcı unsurlarından ya da destekleyicilerinden biri kılmıştır. Edebiyat tarihi aracılığıyla kanon meydana gelmiş, kanonlaysa kimlik tanımı kolaylaşmıştır. Ne var ki, kimlik tanımı yapılırken benzerlikler ön plana çıkarıldığı gibi farklılıklar da kuvvetle vurgulanır; kimlik oluşum sürecinin kapsayıcı yanları olduğu gibi dışlayıcı faktörleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu bağlamda, çalışmada incelenen dört roman içinde son iki romanın yazarları Ali Erkan Kavaklı ve Hüseyin Karatay kanona doğrudan dahil edilmez; edilmeleri büyük bir tartışmaya gebe olabilirdi, çünkü dilleri son derece sert ve hakaretamiz olmakla birlikte belirli bir etnik ve dinî gruba karşı nefret söylemi içermektedir. Tarık Buğra'ysa yer yer benzer bir şiddet diline başvurmasına karşın odağına tamamen bir nefreti yerleştirmeyerek edebî kurgu ve karakter oluşumlarına özen göstermeye çalışır. Yazarın *Firavun İmanı* romanı yoğun ilgi görmezken *Küçük Ağa*, Kurtuluş Savaşı romanlarıyla ilgili hemen hemen tüm çalışmalarda kendinden söz ettiren, liselerde edebiyat öğretmenlerince öğrencilere okutturulan, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ilk 100 temel eser listesinde bugün yer almaya devam eden, kanona güçlü şekilde dahil edilen bir romandır. Bundan ötürü, *Küçük Ağa* romanı kanonlaşma sürecinin öne çıkan örneklerinden biridir. *Küçük Ağa*'daki temel motivasyon "Türklük ve Müslümanlık" üzerinden tanımlanan bir toplumun mücadelesidir. Romanın, 12 Eylül 1980 sonrası süreçte devletin neredeyse resmî ideolojisi kılınan Türk-İslam senteziyle uyum içinde olduğu söylenebilir.

BÖLÜM 3

TÜR KURAMLARI, TARİHSEL ROMAN VE TEZLİ ROMAN

3.1 Tür kuramları

Öncelikle, türe ilişkin bir açıklama metinleri tasnif etmek açısından yararlı olacaktır. Edebiyat, kendi içerisinde onlarca türü içerirken bu türlerden bazısı paralel özellikler gösterir; bazısı ise kalın çizgilerle birbirinden ayrılan karakteristik yanlara sahiptir. Örneğin, bir roman tarihsel roman özelliklerinin bir kısmını taşıyorken esas olarak tezli roman sınıfına dahil edilebilir. Tür kuramları metne nasıl yaklaşılacağı konusunda yol göstericidir:

Edebiyat araştırmacılığında önemli bir yere sahip tür kuramlarına göre, tür kavramı birbirine benzeyen metinleri listelemekten öte bir şey, okurların belirli bir metni benzer türsel özellikler sergileyen diğer metinlerle karşılaştırmasına yardım eden, yorum ediminin hizmetinde bir alettir. Dolayısıyla tür edebi anlamın üretimi ve alımlanma süreçlerinde etkili olan analitik bir yardımcıdır. Ayrıca bir metin birden fazla türün alanına girebilir ve böyle bir durumda yorum ediminin bu türden komplikasyonları da hesaba katması gerekecektir. (Köroğlu, 2017, s. 209).

Tür kuramlarının sağladığı imkânla, incelenen romanların benzer özelliklerini ön plana çıkarmak mümkündür. Bu sayede, romanların hangi türe dahil olduğunu, bu türün ne gibi özellikler taşıdığını, türün içinde kalınan ya da ondan ayrılarak farklı türlere geçilen noktaları görebilmek kolaylaşacaktır. Çalışmada incelenen dört roman, tematik bir tür şeklinde değerlendirilebilecek “Kurtuluş Savaşı anlatıları türü”ne dahildir; savaş evresini, tarihi olayları ve kişileri konu edinirler. Eserler 1919-1922 yılları arasında, Anadolu’daki bağımsızlık mücadelesine odaklanarak tarihsel roman niteliği kazanmaya çabalar. Bu türün romanları geçmişten bugüne farklı bakış açılarıyla kurgulanmış, kimi zaman resmî tarih söyleminin etkisinde

kalmış, kimi eserlerde ise, burada ayrıntılı şekilde irdelendiği gibi, bu söyleme karşı çıkılarak alternatif tarih anlatılarının bakış açısı edebî eserlere eklenmiştir.

Tür kuramlarına ciddi katkılarda bulunan Thomas O. Beebee, türler arasındaki temel ayrılıkların nasıl belirlendiğine eğilerek tarihsel, polisiye, biyografik ve benzeri birbirinden farklı türlerin özelliklerini irdeler. Ona göre, temelde türlerin arasındaki ayrılığı işlevsel yanları belirlemektedir (Beebee, 1994, s. 7-8). Bu bağlamda, işlevsel değerlerin öğretilere dahil olduğu düşünülebilir. Yani herhangi bir roman aslında pek çok türün içine dahil edilebilirken ona yönelik yaklaşım, diğer türlerin geri planda kalması ve bir türün öne çıkması şeklinde olabilir. Örneğin, bir polisiye romanda heyecan verici olayların izinden giderek ve eseri polisiye türünün unsurları doğrultusunda yorumlayarak onun esasında ciddi bir politik söylem barındırma ihtimali ıskalanabilir. Örneğin, Beebee *Moby Dick* romanının türsel çeşitliliğine dikkat çeker; bu klasik roman onlarca farklı türün başlığı altında incelenmeye uygundur, âdeta okuyucuyu bir “tür bataklığı”na sokar (Köroğlu, 2010, s. 18-19). Ama bu durum, türler arası geçişkenliğin kolaylığını da gösterdiğinden ve aradaki kalın bariyerlerin doğru olmayabileceğini ortaya koyduğundan anlamlıdır. Kullanım değerleri, aslında eserleri fanus içine kapatıp onları yalnızca edebî nitelikler açısından irdelemek yerine metinleri metin dışı bağlamla, ideolojik açımlarıyla ele almaya kapı aralar.

3.2 Tarihsel roman ve tezli roman

Buradan hareketle, çalışmadaki romanların birincil ortak özelliği, birer tezli roman oluşlarıdır. Tezli romanı diğer kurmaca türlerinden ayıran başlıca yanı, kapsamlı bir dünya görüşüyle özdeşleşen ideolojik alt yapısıdır. Tarık Buğra, Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı tezli romanlarında ideolojik temele milliyetçi muhafazakâr

düşünce sistemini yerleştirmişlerdir. Fakat ideolojik alt yapı bununla sınırlı olmayıp birbirlerinden çeşitli nüanslarla farklılaşmaktadır. Sözgelimi, çalışmada incelenen eserlerini 1960'lı ve 1970'li yılların şiddetli Soğuk Savaş evresinde kaleme alan ve Komünizmle Mücadele Dernekleri ile Aydınlar Ocağı'nda aktif görevlerde bulunan Tarık Buğra'nın romanlarında kuvvetli bir anti-komünist söylem göze çarpar. Yazarın milliyetçi muhafazakâr konumlanışına, devrin koşullarıyla uyumlu şekilde bir anti-komünizm eşlik etmektedir. TRT'nin 1984 tarihli Buğra'nın *Küçük Ağa* romanından aynı adla uyarlanan dizisinde, açılış sahnesinde tarih dışı bir çarpıtmayla Sevr Antlaşması'nda Türkiye'nin Doğu'sunu SSCB işgal ediyormuş gibi göstermesi bu bağlamda düşünülebilecek çarpıcı bir noktadır.

Ayrıca, Buğra'nın biçime, dile, genel anlamıyla üsluba verdiği önem ve slogancı bir dile kaçmamak için özellikle *Küçük Ağa*'da gösterdiği çaba -bu tavrı sürdüremediği bölümler de vardır- onun yapıtını görece ayrı bir noktada konumlandırır. Kurtuluş Savaşı'na resmî tarih anlatısını sorgular şekilde yaklaşan muhafazakâr temelli bakışın öncüsü konumundadır; üstelik kendisinden yıllar sonra yazılan diğer iki romanın onun estetik niteliklerinin gerisinde kaldığı görülür. Bu iddianın nedenleri roman incelenirken ortaya konmaya çalışılacaktır.

Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı'nın romanlarındaysa milliyetçi muhafazakâr ideolojinin çok daha katı bir öğreti biçimini alarak İslamcı fikirlerle paralel seyrettiğini söylemek mümkün. Batı'nın bütünüyle reddilerek mücadeledeki motivasyonun Bedir, Uhud ve Hendek gibi İslam tarihindeki önemli savaşlara dayandırılması, Türk tarihinin Müslümanlıkla özdeş aktarılması ve “modernleştirici” söyleme taban tabana zıt, onu tahkir edici bir dilin benimsenmesi bu durumun örneklerindedir. Bundan dolayı, yazılanların Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş evresinde devletin kurtulması için ortaya atılan çözüm doktrinlerinden İslamcılığı

öne çıkardığı söylenebilir. Anlatı boyunca vurgulananlar, kitaplara yönelik metin içindeki ayrıntılı incelemelerde ortaya koyulduğu gibi, bu fikirle uyumludur. Dört eser de milliyetçi muhafazakâr bir ideolojik kaynağa sahipken Tarık Buğra bununla ani-komünizmi, Karatay ve Kavaklı ise daha sert bir İslamcı dili sentezlerler.

Tarık Buğra kendisinininkilerin öyle olmadığını iddia etse de, romanların tezli roman türüyle paralel özellikleri açıktır. Dört roman, tarihsel temalara odaklanmakla birlikte tezli roman özelliklerine sahiptir. Bunlar, belli başlı bir tarihsel tezin ve politik görüşün savunusunu içerip edebî anlatı aracılığıyla onu okuyucusuna kabul ettirmeyi hedefleyen eserlerdir. Tarık Buğra, birçok köşe yazısında, denemesinde ve söyleşisinde “objektif” olmayı, ideoloji, siyaset ve propagandist yaklaşımdan uzak kalmayı savunmasına karşın politik-tarihi nitelikleri olan romanlar kaleme almıştır. Dolayısıyla eserlerinin ister istemez ideolojik bakışı yansıtacak şekilde zengin bir malzeme içerdiği söylenebilir. Yazarın, Kurtuluş Savaşı’na odaklandığı *Küçük Ağa* (1963) ve *Firavun İmanı* (1976) romanları da tezli roman türünün birer örneği kabul edilebilir.

Bildirilerinin ne olduğunun açıklanmasının yanı sıra yazılış zamanlarına bakılması, metinlerin üretildikleri bağlama göz atılması, birbirini takip eden örüntüler ile farklılaşan yanların irdelenmesi önemlidir. Tezli romanlarda genellikle kimi karakterler yalnızca birer edebî varlık olmanın ötesinde, kendilerinin dışında temsillere sahiptir. Bu açıdan onların alegorik yanlar taşıdığını söylemek mümkün. Alegori kendi başına tezli bir roman özelliği olmamakla birlikte örneğin *Küçük Ağa*’daki alegorinin işlevi, romanın tezli hâle getirilmesidir. Nitekim, bunu Tarık Buğra da kendi romanıyla ilgili bir söyleşisinde açıkça ifade etmekten geri durmaz; romanın başkarakteri Çolak Salih’in aslında Osmanlı İmparatorluğu’nun temsili olduğunu şu sözlerle ifade eder:

Üzerinde uğraşılmış her kitap, roman veya piyes, belli veya belirsiz, keskin çizgili veya gölgeli bir allegori yani bir büyük benzetme çabası taşır. Ben gene İbiş'i bırakıp *Küçük Ağa*'ya geçeceğim. Çünkü keskin bir çizgidir oradaki tip. Meselâ, bir Çolak Salih vardır *Küçük Ağa*'da. Bu Çolak Salih, aslında Osmanlı İmparatorluğu'dur. Birinci Dünya Savaşı'nda sağ kolunu kaybetmiş, yüzü gözü yara bere içerisinde, kulağının yarısı kopmuş, zayıflamış, hastalıklar geçirmiş ve geleceği kapkaranlık Osmanlı İmparatorluğu. Bunu, tabii romanın bir kuvveti olarak kullanmak istedim. (Buğra, 2018, s. 53).

I. Dünya Savaşı sonrası ordudan terhis olup sakat şekilde köyüne dönen

Çolak Salih, aslında savaştan yenik çıkan Osmanlı'nın yansıtıcısıdır. Arada kayıtsızca ve mücadelenin dışında kalarak geçirdiği vakitler yine Osmanlı'nın dağ gibi büyüyen sorunlarına çare bulamadığı ve güçlü devletleri diplomasi aracılığıyla idare etmeye çalıştığı sonu belirsiz evreye benzetilebilir. Fakat ardından Salih, Niko ile ilgili tanık olduğu sahneyle dönüşüme uğrar; devlet de teslim olmayıp yeniden bir mücadelenin içine girecektir. Ağır Ceza Reisi, Kuvayımillie güçlerinin gözüpeklik, mücadelecilik, vatanseverlik gibi niteliklerini taşıırken Çakırsaraylı da dönemin eşkıyalarının temsilciliğini üstlenmiştir. Eserdeki herkes anlatıcının yer yer Çolak Salih ve İstanbullu Hoca'yı derinlikli sunma gayretine karşın birer yüzeysel tiplemedir. Bu da temsili var oluşlarından, kendilerinin dışında bir şeylere göndermede bulunmalarından kaynaklanmaktadır.

Georg Lukács, 1936-1937 yılları arasında yazdığı *Tarihsel Roman* adlı çalışmasında, türün, ortaya çıkışından kitabı yayımladığı güne dek gelişimini konu edinir. Önsözünde eserinin “Marksist estetik ve modern edebiyat tarihinin materyalist bakımdan tartışılması için bir ön çalışma” olduğunu belirtir (Lukács, 2008, s. 16). Marx öncesi dönemi içerecek şekilde çalışmasını genişleterek her kesimden insanın yararlanabileceği dikkate değer bir eser meydana getirir. Lukács'a göre, tarihsel roman Napolyon'un girdiği savaşıardan istediği zaferleri alamayıp yenilgiye uğradığı tarihsel bir dönüm noktasında ortaya çıkmıştır; 19. yüzyılın başında doğmuştur

(Lukács, 2008, s. 21). Walter Scott'un *Waverley* (1814) adlı kitabı tarihsel roman türünün kurucu eseri kabul edilir. Aslında, geçmiş yüzyıllardan o güne dek tarihi olayları konu edinen kurmaca ürünler meydana getirilmiştir ancak Lukács'ın kriterlerinde bunlar tarihsel roman sayılmak için yeterli özelliklere sahip değildir.

Örneğin, 17. yüzyılın Georges de Secudéry ya da Gauthier de Costes gibi yazarları, görünürdeki konuları bakımından tarihi konu edinen eserler yazmıştır; ne var ki, onların tarihsellikleri konuları ya da kostümleriyle sınırlıdır. Lukács, ünlü yazar Horace Walpole'un 1764 tarihli *Otranto Şatosu*'nun dahi tarihsel roman sayılamayacağını çünkü tarihi, akışı oluşturan bir dekordan ibaret şekilde sınırladığını vurgular (Lukács, 2008, s. 21). Ona göre, Walter Scott öncesi tarihî olaylara gönderme yapan eserlerdeki en büyük eksiklik tam da tarihselliktir: Onlar konu edindikleri tarihsel dönemi ve o dönemin insanlarını bütünlüklü bir şekilde o devrin koşullarına sadık kalarak aktarmamışlardır. Dolayısıyla tarihsel romandan temel beklentinin, hangi dönemi konu ediniyorsa, o evreyi bütünlüklü, incelikli bir şekilde, anakronizme kaçmadan ve karakterlerini koşullara uygun şekilde yaratarak aktarması olduğu düşünülebilir.

Bu bağlamda, Lukács'ın sözlerinin kendi tarihsel roman estetiğiyle uyumlu olduğunu ve 1937 sonrası diğer eleştirmenlerce yazılan incelemelerde farklı düşüncelerin de bulunduğunu akılda tutmak yararlı olacaktır. Tarihsel romanın nasıl olması gerektiği, temel unsurları, hangi özellikleri barındırmazsa tarihsel roman addedilemeyeceği, birkaç özellik bir araya gelince o eseri tarihsel kılıp kılamayacağı gibi konular tartışmaya açıktır. Sözgelimi, Dorrit Cohn *The Distinction of Fiction* (1999) adlı çalışmasında konuyu Lukács kadar kesin bir şekilde çözümlenemeyerek okuyucuyu düşündürecek şekilde sorularla açar. Bir eseri tarihsel roman kılan nedir sorusuna yanıt bulmak adına çeşitli örnekler verir ve aslında tüm romanların bir çeşit

tarihsel roman olarak okunmaya uygun olduğunu dahi söyler (Cohn, 1999, s. 161-162). Diğer türlü, katı tanımlamalar türü dar bir alana hapsedeceğinden çok sayıda romanı tarihsel roman türü dışında bırakabilecektir. Örneğin, biri tarihsel roman içinde mutlaka tarihsel figürler yer almalı diyerek Flaubert'in *Duygusal Eğitim* romanını türün dışında bırakabilir ya da somut bir tarihsel olaya gönderme yapmadığı için aslında benzer tarihsel durumlarla benzerlik kurulabilecek bir roman olan Kafka'nın *Şato*'su tür dışında kalabilir (Cohn, 1999, s. 162). Bu eserlerin bazılarında tarihsel boyut tam anlamıyla odakta iken bazılarında ise geri planda olabilir; ancak onların tarihsellikleri de yadsınmamalıdır. Cohn, türün sınırlayıcı kurullarına karşı okuyucuyu düşünmeye teşvik eder.

Çalışmadaki dört roman, tarihi konu edinen tezli roman türü içinde sınıflandırılmaya uygun özellikler içerir. İstisnasız şekilde tümünde kurmaca karakterler, tarihi kişiliklerle bir aradadır. Kiminde kurmaca karakterler odakta yer alırken kiminde Mehmet Âkif Ersoy ya da Kâzım Karabekir gibi tarihi kişilikler neredeyse romanın başkahramanı olacak kadar büyük rol üstlenir. Tarihsel dönem Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği süreçtir. Tüm olaylar 1918-1926 yıllarını kapsayacak sekiz yıllık bir zaman diliminde gerçekleşir. Spesifik olarak yoğunluğu 1919-1922 yılları arasındaki sıcak savaş evresi oluştururken eserlerin açılışı genelde I. Dünya Savaşı'nın bitişiyledir; ardından son bölümde, bazılarında, Cumhuriyet'in kurulmasıyla başlayan çekişmeli ortama yer verilir. Hatta İzmir Suikastı sonrası İstiklal Mahkemeleri'nin yargılamaları sürecine kadar sürer. Bundan ötürü, romanlarda tarihî kişilikler, kurmaca karakterlerle iç içe geçer; anlatılan tarihsel bir evrenin yansımalarıdır. Genel bir yaklaşımla kısaca ele alınan özellikleri tek tek romanlar üzerinden örneklerle açmak daha faydalı olabilir.

Tarik Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) romanında başrolü İstanbullu Hoca ya da daha sonra Küçük Ağa olarak bilinen Mehmet Reşit Efendi adlı kurmaca bir karakter üstlenir. Romanın ilk kısmında kurmaca karakterler ağır basarken aynı zamanda Çerkes Ethem gibi tarihî kişilikler kendilerine yer bulacaktır. Romanın ikinci kısmı - aslında üç yıl sonra *Küçük Ağa Ankara*'da adıyla yayımlanan ama sonra tek kitap hâline getirilen cildi- ise Mehmet Âkif, Hüseyin Avni Bey gibi Ankara'da meclisteki tarihî kişiliklerin rollerinin genişlediği bölümdür. İstanbullu Hoca, artık herkesçe Küçük Ağa olarak tanınmaya başlamış, başkahraman kalmaya devam etmiştir; ancak tarihî kişiliklerin dominasyonu dramatik şekilde artmıştır.

Diğer yandan, yazarın Kurtuluş Savaşı'yla ilgili ikinci ve son romanı *Firavun İmanı*'nda (1976) odakta Mehmet Âkif Ersoy, Şükrü Bey ve Hüseyin Avni Bey gibi mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'na (I. Grup) muhalif konumlanan II. Grup üyeleri vardır. Kurmaca karakterler geri plana düşerken eser *Küçük Ağa*'ya kıyasla ideolojik görüşün ve anti-komünist konumlanışın çok daha açık şekilde ortaya çıktığı bir hâle bürünür.

Georg Lukács, Walter Scott'un romanlarını özellikle beğendiğini belirtmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden biri ise tarihî kişilikler de eserlerinde yer alırken başkahramanın kurmaca bir karakter yapılması ve odakta genelde kurmaca karakterin oluşudur (Cohn, 1999, s. 156). Kurmaca karakterlerin işlevi, simgesel bir evrensellik gibi düşünülebilir:

Lukacs'a göre tarihsel romanlar belirli bir tarihsel dönemdeki dönüşümü "tipik karakterler" üzerinden sergileyerek, tarihin ilerleyişine dikkat çekmiş olurlar. Bunu yaparken dayanacakları bireyler "dünya-tarihsel" figürler olmamalıdır. Çünkü tarihte yaşamış komutanlar, hükümdarlar ya da başka türden tarihsel kişilikler zaten tanımları gereği istisnaidirler; eylemleriyle tarihsel gelişimi etkilerler, ona yön verirler. Oysa bir çağın tipik insanı dünya-tarihsel figürler ve diğer etkiler tarafından öylesine şekillenir ki, bütün bir toplumun yaşamakta olduğu değişim süreçlerini kendisinde görünür kılar. Ama bu temsilci kahramanın, çağının toplumuyla ilişkisi istatistiksel olarak

belirlenebilir bir tipiklik değil, simgesel evrensellik doğrultusunda olur. (Köroğlu, 2017, s. 219-220).

Firavun İmanı'nda bu durumun aksine artık kurmaca karakterlerin geri planda kaldığı görülecektir.

Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş* romanında ana karakter İlyas Onbaşı adlı kurmaca bir kişiliktir. Kitapta kurmaca kişilikler ağır basmakla birlikte İlyas'ın askerlik anılarında, özellikle Doğu Cephesi'nde görev yaptığı sırada yaşadıklarını aktardığı anlarda Kâzım Karabekir Paşa ağırlığını hissettirir. Ara bölümlerde Mehmet Âkif Ersoy bir karakter olarak kitaba dahil olmasa bile şiirleriyle, çeşitli özlü sözleriyle birlikte kendisine bir yer bulur. Kitabın bu açıdan önemli bir özelliği tarihî kişiliklerin doğrudan yer almayıp İlyas ya da anlatıcı tarafından tanıtılması ya da çeşitli yanlarıyla yorumlanmasıdır. Bu görüşler yer yer yargılayıcı bir tonda, hatta hakarete varan ve nefret içeren şekilde aktarılır. Fakat bahsedildiği gibi karakterler müstakil olarak var olmaz. Burada anlatıcı sesin çoğu zaman İlyas Onbaşı karakteriyle bütünleştiğini söylemekte yarar var. Bazen İlyas'ın mı yoksa anlatıcının mı konuştuğu muğlaklaşırken her ikisi birbiriyle benzer özellikler göstermektedir.

Çalışmadaki son roman *Gülü Koklayamadım*'da ise Ali Erkan Kavaklı, başkahramanını kurmaca bir karakter yapar. Kâmil; tıpkı Çolak Salih ve İlyas Onbaşı gibi terhis olan askerlerden biridir ve yine onlar gibi tarihî bir kişilik olmayıp kurmacadır. *Çalınan Savaş*'la paralel bir yöntemin izlendiği söylenebilir: Kitapta ağırlıklı olarak kurmaca karakterler ön plandayken Mehmet Âkif ya da Kâzım Karabekir gibi tarihi kişilikler kendilerine ciddi bir yer bulur. Onlar genellikle anlatıcı ya da diğer karakterler aracılığıyla olumlu, örnek alınası yanlarıyla öne çıkarılarak okuyucuya aktarılır. Anlatıcı ise yine benzer şekilde başkarakter Kâmil ile özdeşleşir. Tarık Buğra, *Küçük Ağa*'da başkarakter İstanbullu Hoca'nın değişimini

anlatıp ona mesafeli yaklaşabilen bir anlatıcı kullanırken *Firavun İmanı* 'nda anlatıcıyı sıklıkla Mehmet Âkif Ersoy'la özdeşleştirmiştir.

Firavun İmanı 'nda Mehmet Âkif'in sesi, anlatıcı sesiyle kimi zaman iç içe geçer. Olayların aktarımı siyah ya da beyaz denilebilecek netliktedir; Âkif olan bitenlerin yanlışlığını ya da doğruluğunu hızlıca çözer. Anlatıcı dışarıdan bir gözle olup bitene hâkim olarak onun tarafında yer alır. Benzer şekilde, Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı'nın romanlarında, anlatıcılar kendilerini başkarakterle özdeşleştirir; başkahramanlar romanlardaki bildirinin aktarıcısı hâline geldiğinden en önemli işlevi üstlenir. Anlatıcı, varlığını belli karakterlerin tarafını tutarak hissettirir. O karakterler doğrunun, iyinin, güzelin, daha spesifik olmak gerekirse bu yazarlar açısından milliyetçi muhafazakâr görüşün taşıyıcısıdır. Roman kişileri derinlikle ele alınan birer birey olamayıp haklılar ve haksızlar şeklinde iki ayrı sıraya dizilirler. İçlerinde edebî nitelikleri en öne çıkan *Küçük Ağa* romanında dahi onlar kişilik kazanamayıp siyah ya da beyaz olmaya indirgenmişlerdir (Köroğlu, 2018, s. 28).

Yeniden Dorrit Cohn'a dönecek olursak, romancının bir tarihçiye kıyasla daha geniş bir özgürlük alanına sahip olduğunu belirten Cohn, romanların herhangi bir referansa dayanmama haklarını vurgular. Ayrıca edebî metinler, tarihsel anlatıların sahip olmadığı kritik bir özelliğe sahiptir: Onlar tarihî kişiliklerin zihin dünyasını ve daha da önemlisi duygularını bizlere açabilir (Cohn, 1999, s. viii). Dolayısıyla bilimsel bir kitap yazma iddiasındaki tarihçinin duygulara yoğun bir şekilde yer veremeyeceği ortadayken bir romancı herhangi bir baskı altında olmadan veya gerçekliği yansıtmama yargısıyla yüzleşmeden tarihî karakterin duygularını düş gücüyle harmanlayarak aktarabilir. 18. yüzyılla birlikte özellikle Avrupa merkezli realist roman anlayışı, gerçeği yansıtmama amacı gütmeye başlasa ve bu durum uzun süre edebî alandaki hâkim bakış açısı olsa da -Stendhal'ın *Kızıl ile Kara*'da romanı

“yol boyunca gezdirilen bir ayna” olarak tanımlaması durumu özetler niteliktedir-yeni yaklaşımlar romancıyı gerçeğin yansıtıcısı olma yükünden kurtarmıştır.

Cohn, kitabının ilk bölümünde kurgu ve gerçeklik ayrımını tartışırken bu bağlamda romanda gerçeğin aktarımıyla ilgili değişen düşünceleri özetler.

Günümüzde dahi kurguyu gerçek zannederek onun içine gömülen ve yazılanları birebir mevcut dünyayla ilişkili gören çok sayıda insan olduğu bir gerçektir (Cohn, 1999, s. 4). Romantizmin öznel deneyimi ve düş gücünü kutsayan vurgularına, gerçeğin saf aktarıcısı şekilde konumlanmayan söylemine karşı çıkan realizmin uzun bir müddet güçlü yerini koruduğu düşünülebilir (Cohn, 1999, s. 7-8). Cohn ise gerçekliğin bütünüyle bilinemezliği ve dilin dahi bir inşa olduğunu dile getiren postyapısalcı ya da postmodernist anlatılara karşı çıkarken aynı zamanda romanların gerçeğin yansıması olduğu düşüncesine de karşıdır. Tarihî anlatılar gibi romanlarda da bir ayıklayıp seçme, tasnif etme ve belirli parçaları düşünce doğrultusunda sunma süreçleri yer alır; fakat tarihsel romanın, tarih metninden ayrılan çok ciddi özellikleri ve yazar açısından ayrıcalıklı imkânları vardır. (Cohn, 1999, 8-9).

Selim İleri, Kurtuluş Savaşı romanları türünün kurucu metni *Ateşten Gömlek* için yazdığı son söz bölümünde tarihsel romanlarla ilgili sıklıkla karşılaşılan bir yaklaşımı benimser. İleri, “Yakın tarihimizin hangi sancılardan geçtiğini ben en çok romanlardan öğrendim. Tarih kitapları, hatta ilk elden, ilk tanıklıktan anılar her zaman yetmedi.” diyerek romanların gerçeklik algısını vurgular (İleri, 2018, s. 210). Tarih hakkında öğrenilenlerin aslında tarihsel romandan öğrendildiği iddiası, esasında türün dinamikleri açısından anlamlı bir zemine oturmaz. Tarihçi neden-sonuç ilişkileri gözetip mümkün olduğunca referanslı, üstelik nesnel kalmaya gayret eden bir tavır takınırken edebiyatçı kaynağa bağlı kalmak zorunda değildir ve bu bir tür “edebî ruhsat”tır (Köroğlu, 2006, s. 84-85).

Cohn'a göre, romanın temel özelliği göndergesel olmayan anlatı (*nonreferential narrative*) olması yani yalnızca kendi içinde kurduğu gerçekliğe gönderme yaparak farklı bir evren kurmasıdır (Cohn, 1999, s. 13). Örneğin, Kafka'nın *Şato* eseri spesifik bir yer ve zamana sahip değildir; Kafka anlatı boyunca bir yer ismi vermemekle birlikte özel bir tarih, yıl, ay da belirtmez. Eser dünyayla paralel birçok özellik taşımasına karşın gerçek dünyanın bir parçası değildir. Kendi yarattığı dünya içinde var olan bir anlatı olarak düşünölmeye uygundur. Kendine referans verir olmak, gerçek dünyadaki hiçbir şeye gönderme yapmamak demek değildir; fakat gerçek dünyaya gönderme yapmak zorunda kalmama özgürlüğüne sahip olmaktır. (Cohn, 1999, s. 14). Dolayısıyla tarihsel roman sadece dış dünyaya atıf yapmaz, hatta atıf yapmak zorunda değildir. Ayrıca bu atıflar gerçekliği yansıtmayabilir. Peki bu imkânlar açısından düşünöldüğünde incelenen dört romana nasıl yaklaşabiliriz, onları tarihsel bilgiyi nasıl kullandıklarına ya da atıflarına bakmaksızın yalnızca biçim özellikleri ve kurgusal dünyaları açısından mı ele almalıyız? Böyle yapmanın eserlerin ideolojik alt yapısını ıskalama sonucunu doğuracağını düşünmekle birlikte Cohn'un temel mesajlarından birinin yazarın özgürlük dünyasına yönelik bir vurgu olduğu kanaatindeyim.

Tarik Buğra da tarihsel bilgilerin yeri geldiğinde değıştirilebileceğini, yazarın böyle bir hakka sahip olduğunu söyler: "*Osmancık* da, '*Kuruluş*' da belgesel değildir, tarih dersi vermek için değildir. Roman, piyes, film; edebiyatın tarihle ilgisi ele aldığı konuya bir yorum getirmektir. Edebiyatın tarih için tarih kitaplarından daha önemli oluşu da bu yüzdendir. Ve edebiyatçı, yorumu pekiştirmek, etkinleştirmek için, en kesin tarihî bilgileri bile değıştirir. Bu hak, ona elbette uygar planda tanınmıştır." (Buğra, 2022, s. 53). Böyle düşünmesi, yazarın kendi eserlerinde tarihî bilgileri neden değıştirdiğine ışık tutabilir. Örneğin, Çerkes Ethem, kardeşleri arasında en

küçük olmasına karşın Tarık Buğra *Küçük Ağa*'da bu tarihsel gerçekliği değiştirerek kardeşlerin en büyüğünü Çerkes Ethem yapmış ve onu daha büyük nüfuz sahibi olarak anlatmıştır. Yazar açısından, ilgili pasajda ifade ettiği gibi, bu tip değişikliklerin normal görüldüğü açıktır. Bundan dolayı, Buğra açısından tarihî bilgiler üzerinde oynamalar yapılabilir. Önemli olan nokta bu değişikliklerin neden yapıldığı, hangi amaca yönelik olduğudur. Bu anlaşılabilirse tarihsel olaylar ya da kişilerle ilgili alternatif tarih anlatılarının işlevi daha berrak şekilde anlaşılabilir.

Bundan ötürü, çalışmada, romanların tarihsel olayları kimi zaman neden değiştirdiği üzerinde durularak bunun işlevine odaklanılacak. Anlatıbilim açısından anlatıcı özelliklerinin ve olay örgüsündeki akışın önemine vurgu yapılacaktır; fakat yazarları gerçeği değiştirmekle itham ederek suçlamak yerine bunu yapmaya neden ihtiyaç duydukları sorusu temel yol gösterici soru olacaktır. Cohn'un romancının özgürlük alanıyla ilgili söyledikleri bu bağlamda düşünölmeye uygundur. Ona göre, tarihsel metinler sahtelik ve hakikat üzerinden yargılanmaya müsaittir çünkü bilimsel iddialar taşıyarak yazılırlar. Ek olarak, edebî metinler bu değerlendirme kriterlerinden azade olmalıdır fikrini savunur.

Örneğin, *Küçük Ağa*'da Sovyet Rusya üzerinden yapılan yardımların neden özellikle Buhara Müslümanları tarafından yapılmış şekilde aktarıldığının, hatta Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye gönderilen yardımlara el koymakla suçlandığının irdelenmesi önemlidir. Ama bunu, yazarı tarihsel gerçeklere sadık kalmamakla suçlayarak yapmak, romanın özgürlük alanını ihlal etmek anlamına gelebileceğinden romanın temel özelliklerinden atıf yapmama özgürlüğünü es geçmek sonucunu doğuracaktır. Bu yüzden, tarihsel olaylardaki oynamalar, çalışmada kaynaklar üzerinden aktarılarak gerçeklikleri tartışmaya açılmıştır. Ancak bunun yapılma

sebebi, yazarı gerçek dışı iddialar ortaya koymakla itham etmek olmayıp olayları bu şekilde aktarmayı neden tercih ettiğine yönelik çıkarımlar sağlamaktır.

Gülü Koklayamadım romanında Ali Erkan Kavaklı'nın, Ankara Antlaşması'nı neden Fransızların lehine sonuçlanan ve Mustafa Kemal Paşa tarafından atılan yanlış bir adım, Kuvayımillîye'nin direncini kıran bir eylem olarak yorumlandığı sorusu yine aynı bağlamda düşünülebilir. Tarihsel gerçekliğin irdelenmeye çalışılmasının yanında ana odak, bu tercihin anlatıya sağladığı fayda, metindeki bildiriye destekleme noktasında avantaj hâline getirdiği inandırıcılıktır.

Antoine Compagnon, edebiyat ve tarih arasındaki ilişkiye odaklanarak kurmaca metinleri, tarihsel bağlamları üzerinden tartışma konusunu irdeler. Günümüzde dahi yaygın olan, edebiyatın tarihle şekillendiği görüşüdür: “Edebiyat değişir çünkü onu çevreleyen tarih değişir. Farklı edebiyatlar, farklı tarihsel anlara karşılık gelir” (Compagnon, 2004, s. 147). Konu tartışmaya açık olmakla birlikte siyah ya da beyaz bakılamayacak kadar girift bir mesele gibi gözükmektedir. Edebiyatı, bütünüyle tarihsel bağlam üzerinden açıklamaya çalışmak da onu dışarıyla soyutlayıp bir fanusa hapsedmek de kendi içinde eksiklikler barındırır (Compagnon, 2004, s. 147). Bir roman, öykü ya da şiire devrin şartlarıncı şekillenen bir eser gözüyle bakıldığında, yazarının özgünlüğü veyahut edebiyatın biricikliği ıskalanabilir. Diğer yandan metni, onun üretildiği koşulları görmezden gelerek ele almak, değerlendirmede çok yararlı olabilecek noktaları ıskalamak sonucunu doğurabilir.

Ona göre, edebî metni yorumlamada görünürde tarihsel koşulları dışlayan akımlar (Rus Biçimciliği ya da Yeni Eleştiri gibi) dahi edebiyatın tarihsel yanı olduğunu görmezden gelemez (Compagnon, 2004, s. 148). Örneğin, 19. yüzyıl realist romanının ortaya çıkışında Avrupa'daki düşünsel birikimin, Aydınlanma'yla insana

duyulan güvendedeki artışın, hayatı kavrama becerisine olan inancın, özgüvenin, doğaya karşı mücadelenin, fikir akımlarının büyük etkisi olmuştur. Kavranabilir bir doğa, insan yaşamı ve dünya algısının güçlenmesi sonucu romanlar aracılığıyla bunun yanısırtılabilir oluşuna da inanılmıştır. Günümüz postmodern edebiyatının ortaya çıkışı içinse insanlığın II. Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımla yüzleşip aklın, bilimsel gelişmelerin, sınırsız özgüvenin yıkıcılığıyla tanışması gerekecekti. Dolayısıyla edebî akımlar ve üretilen kurmaca eserler dönemin koşullarından etkilenmişti. Geçmiş devirlerin, bugünden bakınca muhtemelen tam olarak kavranması asla mümkün olmayacak ama anlaşılmaya çaba gösterilebilecek mantalitesi, bireylerin hayatlarının tüm dinamiklerini etkilediği gibi yazdıklarını da etkilemiştir.

Compagnon'un edebiyatı konteksti doğrultusunda okuma çabasıyla ilgili yorumları, bu bağlantıları keşfetmeyi kolaylaştırır. İçinde eserin edebî yönünü ve özgünlüğünü ıskalayıcı olma olumsuzluğunu taşısa da bunun bilincinde yapılan girift incelemeler eksikliği minimuma indirme şansına ayrıca sahiptir. Bunların yanı sıra, değerlendirmelerin içine alımlama ve okuyucuda bırakılan etki de katılırsa daha sağlıklı çıkarımlar yapılabilir. Compagnon'a göre, Marksizm, edebiyatı büyünlüyle tarihsel belirlenimcilik doğrultusunda okurken formalistler de bağlamı görmezden gelerek hata yapmışlardır (Compagnon, 2004, s. 157-159). Her iki yaklaşımın ortak hatası ise okuyucuyu edilgen konumlandırarak ona gerekli ilgiyi göstermemiş olmalarıdır. Edebî metinlerin geçmişteki algılanışlarıyla bugünün okuru tarafından algılanışları arasındaki benzerliklere ve farklılıklara eğilmek bu bağlamda anlamlıdır. Çalışmadaki dört roman, birer tezli roman olup okuyuculara fikirlerini kanıtlamak amacıyla yazıldıklarından, tarihsel bağlamın önemi herhangi bir kurgusal yapıta oranla daha da artar. Yazarların 1960'lı, 1970'li, 1980'li yılların Türkiye'sinde neden

bu konu üzerine gittiklerini ve neden onu bu şekilde ele aldıklarını irdelemek, ister istemez eserlerinin bağlamsallaştırılması yolunu açacaktır.

3.3 Tarihsel arka plan ve ideoloji

Tarık Buğra, Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı'nın romanlarında pek çok benzer nokta bulunmasına ve romanları alternatif tarih anlatıları üzerinden resmî ideolojiye karşı İslami bir tepkiyi içermesine rağmen temelde bir farklılık görülebilir. Tarık Buğra, *Küçük Ağa* ve özellikle *Firavun İmanı*'nin alt yapısını anti-komünizm ideolojisiyle oluşturmuştur. Kitaplarını bir yıl arayla 1987 ve 1988'de, yani artık Soğuk Savaş sürecinin bitmesi, Sovyet Rusya'nın çözülmesi an meselesiyken, 12 Eylül 1980 darbesi ardından Türkiye'de sol düşünce ciddi oranda sindirilmişken yayımlayan Hüseyin Karatay ile Ali Erkan Kavaklı ise eserlerinin temelinde İslamcı ideolojiyi yerleştirir.

12 Eylül ardından devletin resmî ideolojisi kılınan “Türk-İslam sentezi” meyvelerini vermiş, adı geçen iki yazar bu doğrultuda İslami yönü Türkçülüğe göre daha ağır basan kitaplarını yazmışlardır. Onların eserlerinde Sovyet Rusya, Bolşeviklerle kurulan ilişkiler ya da savaş süresince Ankara ile Eskişehir merkezli sol örgütlenmeler merkezî rol üstlenmez. Odakta Doğu-Batı, İslamiyet-Hristiyanlık ya da “cuma medeniyeti-pazar medeniyeti”, mücahit-kâfir, Osmanlılar-Haçlılar dikotomileri yer alır. Günün koşullarınca ve siyasal pratiklerince şekillenen yorumları aslında bugünün gözüyle geçmişe bakmaktır:

Tarihin ideolojik açıdan istismar edilmesinin en yaygın biçimleri, yalanlardan daha çok anakronizme dayanır ve bugünün romanlarındaki anakronizmalar sadece olay ve kişilerle sınırlı kalmaz, tersine, kimi zaman olgulara sıkı sıkıya bağlılık var gibidir, ama geçmiş daima bir şimdiden yazılarak, şimdi bütün zamanların kendisi haline getirilir ve hep aynı modern düşünceler kaplar insanlık tarihini (Türkeş, 2017, s. 115).

Söz konusu romanlarda inceledikleri dönemin zihniyetinden ziyade yazdıkları dönemin koşulları ve sorunsalları ön planda olduğundan onlara meydana getirildikleri yılların şartları doğrultusunda bakmak daha doğru olacaktır (Türkeş, 2017, s. 122).

“Aydınlar Ocağı” başlıklı maktelelerinde, Emin Alper ve Özgür Sevgi Göral ocağı olumlu yanlarıyla irdeleyip Türk-İslam sentezinin yakın tarih boyunca nasıl şekillendirildiğine yakından bakmaktalar. Yazılarında, 12 Eylül 1980 darbesinin sonuçlarının neden 27 Mayıs 1960’ın reddiyesi gibi okunabileceğini şöyle özetlerler:

27 Mayıs darbesinin üzerinde en fazla etki bıraktığı kesimlerden biri kuşkusuz milliyetçi muhafazakâr aydınlardı. Darbenin ideolojik hattına ve darbe sonrası hazırlanan anayasaya Batıcı, laik, CHP’ye yakın ve anayasaya koydukları “toprak reformu”, “sosyal devlet” türü ibarelerin de gösterdiği gibi sola meyilli üniversite hocalarının yön vermiş olması, yönetici seçkinlerin periferisinde konumlanmış, ağırlıklı olarak taşra kökenli muhafazakâr aydınlara örgütsüzlüklerini ve etki alanlarının sınırlılıklarını açık bir biçimde gösteren bir deneyim oldu. 1960’lı yıllarda Türkçülükleri, merkezin değerlerine karşı periferinin kültürel değerlerini vurgulamaları ve şedit anti-komünizmleriyle tanınan bir grup öğretim görevlisinin, 1970 yılında Necip Fazıl’ın isim babalığını yaptığı ‘Aydınlar Ocağı’ teşkilatını kurmaları büyük ölçüde 27 Mayıs’tan aldıkları bu dersten kaynaklanıyordu (Alper ve Göral, 2009, s. 583).

Dolayısıyla yazarlar 27 Mayıs sonrası sol görüşlü öğretim üyeleri aracılığıyla hazırlanan 1961 Anayasası’nın milliyetçi muhafazakâr kesimde hoşnutsuzluk yarattığını ve bu kesimi daha aktif bir belirleyici olma yönünde ters bir etkiyle kamçıldığını belirtir. Soğuk Savaş yıllarının tehdit ve korku algısının da bu teyakkuz hâlini tetiklemiş olma ihtimali yüksektir. Dışarıda SSCB başlıca dikkat edilmesi gereken unsur olarak düşünülürken içeride sol görüşlü gruplar ve özellikle orduyla temas kuran Millî Demokratik Devrim savunucusu, Doğan Avcıoğlu çevresinde toplanan aydınlar tehlikeli addedilir. Aynı makalede, 1960’lı ve 1970’li yılların politik ortamı şöyle anlatılır:

1960'lar boyunca yükselen sol hegemonyaya karşı kendi fikirlerini yaymak için bir arada durmaya çalışan bu muhafazakâr aydınlar etkilerini daha da artırabilmek için duydukları kurumsallaşma ihtiyacını yarı-masonik ve seçkin bir teşkilatla nihayete erdirmeyi seçtiler. Aydınlar Ocağı'nın kuruluşunun zamanlaması (1970) sadece yükselen sol hegemonyaya karşı acilen bir şeyler yapılmasının gereğini yansıtmakla kalmıyor, gençlik içinde yükselen MDD'ci çizginin orduyla irtibatlanma çabalarının yarattığı korkunun ve bir sol darbe tehdidine karşı 'zinde kuvvetleri' kendi yanlarına çekme kaygısının izlerini de taşıyordu. Nitekim ocak üyeleri seçkin ve gündelik siyasete uzak duran tavırlarıyla, asıl hedeflerinin devlet seçkinlerini etkilemek ve Türk Devleti'nin tarihsel misyonu olan "Millî Kültür"ü koruma ve yüceltme işlevini tekrar üstlenmesini sağlamak olduğunu saklama gereği hissetmiyorlardı (Alper ve Göral, 2009, s. 583).

Kaldı ki, ilgili pasajda bahsedildiği gibi anti-komünist çevrelerdeki kaygının yersiz olmadığı 8-9 Mart 1971 tarihindeki sol tandanslı başarısız darbe girişimiyle açığa çıkmıştır. Hemen ardından 12 Mart 1971'de komuta kademesi aracılığıyla bir karşı darbe yapılmış, birkaç gün önceki denemenin tüm sorumluları ordudan tasfiye edilerek bir muhtırayla Türkiye siyaseti yeniden tasarlanmıştır.

12 Eylül 1980'deki askerî müdahaleyle sürecin âdeta tamamlayıcısı gibidir. Mustafa Kemal Paşa'nın partisi CHP kapatılmış, kurulmasına öncülük ettiği Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun özerk yapılarına son verilmiş, ordu içindeki çok sayıda subayın tasfiyesi yoluna gidilerek orduyla ilişkileri kesilmiştir (Işıklı, 2008, s. 68-69). Resmî tarih anlatısının ve kurucu ideolojinin karşısında yer alıp alternatif bir milliyetçi muhafazakâr ideolojiyi ya da 70 sonrası tanımlamayla Türk-İslam sentezini savunan kadrolarsa darbe sonrası devlet kurumlarına eklenir. Ocağın içindekiler geçmişten bugüne sürdürdükleri faaliyetlerle el üstünde tutulmaya başlanmış, sentez fikri artık devletin tepesinden destek görür hâle gelmiştir:

Hiç şüphe yok ki darbenin (12 Eylül) en önemli etkisi Türkçülük kısmı daha ağırlıklı olmak kaydıyla yaratılan Türk-İslâm sentezi fikriyatının devletin merkezî eğilimi haline gelmesiydi. Bunun sebebi de sadece cuntacılarla ocak üyeleri arasındaki zihnî yakınlık değil aynı zamanda organik bağlardı. (...) ANAP'ı kuran Turgut Özal, Aydınlar Ocağı'nın üye sayılanlar listesinin başında geliyordu ve

ocağın her toplantısına düzenli olarak katılıyordu. Özal, daha sonra kendi kurduğu partinin iktidarı sırasında, siyasete girmek isteyen Kazım Oksay gibilerini politikaya sokarak, siyasete doğrudan girmek istemeyenleri de çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam ederek ocağa olan borcunu ödedi. Çok kısa bir sürede, özellikle üniversitelerdeki kadrolar başta olmak üzere, rektörlükler ve dekanlıklar, YÖK üyelikleri ve TRT kadroları ocaklılarca dolduruldu (Alper ve Göral, 2009, s. 587).

TRT kadrolarının Turgut Özal'ın ve Aydınlar Ocağı'nın yakın olduğu kişilerle genişletilmesi ya da yazarların ifadesiyle “doldurulması”, Tarık Buğra'dan istenilen Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu anlatan sipariş roman ve 1984'te TRT'te yazarın *Küçük Ağa* romanının dizileştirilmesi bağlamında düşünülebilir. Yazarın romanı basıldıktan 21 yıl sonra devletin ilgisin çekmiş ve devlet kanalı aracılığıyla televizyona aktarılmıştır, ayrıca kendisine yine nakdi esasa dayalı bir sözleşmeyle roman sipariş edilmiştir; çünkü yazarın ideolojik görüşü artık resmî kabul gören bir yaklaşım olmuştur.

Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) 15 vekille parlamentoda yer aldığı 1965-1969 yılları arasında sol ideoloji kiteselleşmeye başlamış, 1961 Anayasası'nın getirdiği sendikal haklar, örgütlenme özgürlüğü ve protesto imkânları sonucunda toplumsal hareketlilik had safhaya ulaşmıştır. Böyle bir süreçte, 1970'te kurulan “Aydınlar Ocağı” adlı teşkilat kendilerini anti-komünist çizgide konumlandıran milliyetçi muhafazakâr aydınları bünyesinde toplar. Ocağın içinde şekillendirilen “Türk-İslam sentezi” ideolojisinin 12 Eylül 1980 sonrası devletçe benimsenen resmî dünya görüşü hâline gelmesi, ocağın çalışmalarını ayrıca önemli kılar (Zürcher, 2021, s. 329). Fikir babası Necip Fazıl Kısakürek olan ocağın aktif katılımcılarından biri, *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* romanlarının yazarı Tarık Buğra'dır. Bu bağlamda, pek çok röportajında edebiyatta “bilimsel bir objektiflik” izlemeye çalıştığını söyleyen Buğra'nın bu iddiasını tartışmaya açmak ve tarihi konu edinen tezli romanlarında

kendi sözleriyle bir “tarafsızlık” olup olmadığını irdelemek, romanlarının daha geniş bir perspektiften ele alınmasını sağlayacaktır.

Buğra’nın kendisi ve sevenlerince “sanat sanat içindir” anlayışı içinde ele alınmak istenmesi, özerk kişiliği, edebî kaygıları ve “hür”lük vurgusuna karşın aslında eserlerinin politik olması ve bu durumun çelişkisi Mehmet Fatih Uslu tarafından ortaya konmuştur: “Gerçekçilik eleştirisine rağmen en iyi eserleri gerçekçi olan, edebiyat ve sanat telakkisini solcu güdümlü edebiyat eleştirisi üzerine kurmuşken kendisi de güdümlü edebiyatın sınırlarında dolaşmakta olan bir yazar vardır karşımızda.” (Uslu, 2020, s. 527). Bu bağlamda, “sanat sanat içindir” sözünü ön plana çıkarması, esasında bir sanat algılayışından çok kendisini sol görüşlü yazarların politik söylemler içeren -kendisinininki gibi- eserlerinden ayırma, bir “kimlik kurma” çabası şeklinde düşünülebilir (Uslu, 2020, s. 525).

Tarik Buğra objektiflik savına karşın, pek çok söyleşisinde ve *Tercüman* gazetesindeki köşe yazılarında ideolojik konumlanışını açık eder. Burada çalışmayı ilgilendiren nokta, romanlarını kaleme almadaki temel motivasyonun nedenlerinden birinin de aslında işlevsellik oluşudur. Diğer bir deyişle, Buğra’nın tarihe yönelmesinin nedeni işlevsel anlamda günümüzü etkileyebilme ihtimalidir; kendi ifadesiyle “Tarih, hele bizimki gibi bir doruk tarih masal değildir; bırakın masallığı - ve bazılarının hoşlandığı deyişle afyon’luğu- *dün* değildir. Tarih bugün’dür, yarın’dır: Bugün ve yarın için en değerli potansiyeldir.” (Doğan, 2009, s. 546).

Mehmet Can Doğan’a göre, “Buğra, bugünün anlaşılması ve geleceğe yön verilmesi için tarihe bakar. Kendi ‘öz değerleri’nden uzak oldukları için toplum tarafından ilgi görmeyen yazarların yaklaşımlarını ve önerilerini reddetmek gibi bir tepkiselliği vardır tarihe bakarken.” (Doğan, 2009, s. 547). Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen eserleri bu bağlamda düşünölmeye uygun bulur: “Uzak bir tarihsel dönemin

işlendiği *Osmancık*, bugünün aydınlatılmasında ışığını ideolojinin üzerine pek de düşüremez; ama konusunu yakın dönemden alan *Küçük Ağa*, *Firavun İmanı* ve *Yağmur Beklerken* için bunu söyleyemeyiz.” (Doğan, 2009, s. 547). Kendisinden önce yazılan romanlarla farkı ise şöyle aktarılır: “Bu romanda da (*Küçük Ağa* kastediliyor) dinin toplum mühendisliğindeki yeri vurgulanır ve başta Halide Edib’in *Vurun Kahpeye* (1926) adlı romanı olmak üzere bu dönemin anlatıldığı romanlardaki olumsuz din adamı tipiyle anlayışsız halk imajı tamir edilmeye çalışılır.” (Doğan, 2009, s. 546). Böylece, resmî tarih anlatısıyla, milliyetçi muhafazakâr alternatif tarih anlatısı arasındaki din temelli farklı bakış açısı vurgulanır.

Doğan’ın yazısı, Tarık Buğra’yı Türk edebiyatı içinde olumlu bir noktada konumlandırırken ideolojiye yaptığı vurgular açısından dikkat çekicidir; çünkü yazarın kendisinin pek çok söyleşisindeki objektiflik iddiasının aksine Doğan, onun ideolojik öznelliğine göndermede bulunur. Bunu olumlu bir bağlam içinde yaparken eserlerinin değerlendirilebilmesine önemli bir katkı sunmaktadır. Yazarın 1960’lı ve 1970’li yıllardaki röportajlarında en çok yakındığı konulardan biri, sol görüşlü yazarların eserlerinin, gazete yazılarının, dergi içeriklerinin yayımlanabileceği pek çok mecra olmasına karşın kendisi gibi sağ görüşlü ve anti-Marksist yazarların kısıtlı sayıda dergi ve gazetede güçlkle mücadele etmek zorunda kalışıdır.

Yazarın Soğuk Savaş yıllarında, 1973’te, dönemin kültür ve sanat dergilerinden *Pınar*’da çıkan söyleşisi, kendini ideolojik açıdan nerede konumlandığını açık eder. Buğra, sağ görüşün yeterince desteklenmemesinden yakınır: “Sağda değerli yazarlar çıktı. Ben yeterli bulmuyorum ama değerli insanlarımız oldu, var. (...) ‘Sağda sanatçı yok...’ sloganı tutmuştur. Çünkü sağ sanatçısını lanse edememiştir. Sahneye çıkaramamıştır. Afişe çıkaramamıştır. Ve varken yok olmuşlardır onlar. Yayınevimiz yok. Kitabımızı bastırmak için biz, öyle

büyük tesadüfler, gökten inen şanslar bekliyoruz.” (Buğra, 2018, s. 62). Üstelik 1973’te devam eden durum yazarın ifadesiyle yıllarca Türkiye’yi yönetmiş sağ hükümetlere karşın böyledir: “1950-1973 çeyrek yüzyıl eder. Çeyrek asır eder. Bu zaman içinde, sağa mütemayıl iktidarlar hâkim olmuştur Türkiye’de. Hangisinin sanat politikası, kültür politikası olmuştur?” (Buğra, 2018, s. 62). Buğra, *Küçük Ağa*’yı yayımlatırken de ciddi zorluklar çektiğini, hatta ikinci cildi uzun bir süre yayımlamayı kabul eden yer bulamadığını belirtir; sol görüşün pek çok mecrası varken sağ ideolojinin sahipsizliğine veryansın eder:

Siz kurmamışsınız tiyatronuzu, derginizi, yayınevini.
Düzenlememişsiniz bir neşriyat. Buna karşın öbür taraftan harıl harıl, yağmur gibi yağmış Türkiye’ye. Biliyorsunuz, ne kadar çok kitap çıkarılmıştı. Ve hepsi de sol’du. Hakikaten ‘sağda kimse yok!’ dedirtecek kadar sol’du. Ve biz, beri taraftan çırpınıyorduk: Bir kitabımız çıkar mı? Bir kitabımız basılabilir mi diye. *Küçük Ağa* yarım yamalak çıktı bileceksiniz. Birinci cildi çıktı. İkinci cildi yok. Hadi, başka bir yayınevi lütfetti. Ayrı bir takdimle, birbiriyle hiç bağdaşmayacak bir takdimle ortaya çıktı. Sonra bir tesadüf Millî Eğitim Bakanlığı’nın, ‘Çağdaş Türkiye Yazarları’ gibi bir teşebbüsü oldu da, - kısa zamanda işlemez hale gelmek üzere- orda basıldı. Yok gene kitap. Ben bulamadım. Piyas yapmam istendi. Evde yoktu. Aradım, ben bulamadım. Kalmadı gene. *Küçük Ağa* yok demektir. Çünkü kitapçın yok. Öbür taraf derhal, ikinci baskı, üçüncü baskı, dördüncü baskı, beşinci baskı... Sen o zaman yok olursun elbette. Dağıtımın yok. Yani kısacası diyorum sağ, sanatı bırakmış, sanatçısını bırakmış. Doğuştan kendisi için çalışacak sanatçıları bırakmış. Doğuştan, adamın mizacı sağ. Ama bulamamış ayak basacak yer. Çoğu çürümüş gitmiş. (Buğra, 2018, s. 64).

Birçok röportajında “bilim adamı gibi yaklaşmak”, “tarafsızlık”, “objektiflik”, “ideolojilerden azade olmak” gibi vurguları olan yazarın, burada doğuştan sağ ideoloji için çalışacak kişilerin varlığından bahsetmesi ve onların kendilerini ifade edecek alanların olmayışından yakınması dikkate değerdir.

Doğan, yazarın kendi ifadeleriyle de uyumlu şekilde, yazısında Tarık Buğra’nın ideolojisinin “değerleri öne çıkaran muhafazakârlık” olduğunu belirtir (Doğan, 2009, s. 547). Romanlarıysa “resmî tarih yaklaşımına ve söylemine karşı

geliştirilmiş kurgusal tepkilerdir.” (Doğan, 2009, s. 547). Buğra, Servet-i Fünun Edebiyatı’nı dahi -Batı öykünmesi içerdiğinden- “kalleşlik”le suçlarken Tevfik Fikret ve yazar arkadaşlarını da “ihamet”le yargılar (Doğan, 2009, s. 547).

Yazarın 1963’te kaleme aldığı *Küçük Ağa* romanının yazılışından tam 21 yıl sonra 1984’te beyaz ekrana aktarılışının; bu ilişkiler ağı, Aydınlar Ocağı geçmişi, “Türk-İslam sentezi” doğrultusundaki fikir dünyası, anti-komünist ideolojisi ve dönemin tarihsel koşulları irdelenmeden anlaşılması güçtür. Neden eser yazıldıktan tam yirmi yıl sonra değerlendirilmiş ve TRT’de dizisi çekilmeye karar verilmiştir? Bunun sebebi, Türk-İslam sentezinin 12 Eylül darbesi sonrası resmî ideoloji haline gelmesiyle birlikte düşünülebilir. Buğra’nın muhafazakâr fakat İslamcı çizginin aşırılıklarına mesafe de alabilen, milliyetçi tonu ağır basan, piyasa şartları ve 24 Ocak Kararları sonrası girilen ekonomik yolla uyumlu, devlete yönelik korumacı tavrı gibi pek çok etken devlet kurumlarının yeni sahiplerince birlikte çalışmaya uygun biri olarak algılanmasına sebep gösterilebilir (Uslu, 2020, s. 534). 12 Eylül’le birlikte devlet kabuk değiştirmiş; Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki seküler, çağdaş, dinin arka planda kalarak ulus-devlet sürecinin güçlendirildiği evre terk edilmiş; anti-komünizmi beslemek için eğitim sistemi ve toplum dinselleştirilmiştir. İşte bu nedenle, *Küçük Ağa*’ya yönelik ilgi darbe sonrası artmış; roman, yeni resmî ideolojinin kristalize olduğu yegâne güçlü yapıtlardan biri gibi görülmüştür.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından 1960’lı yılların özgürlük ortamının toplumu çatışmaya soktuğu tahlili yapılır; 27 Mayıs’ın Hürriyet ve Anayasa Bayramı olarak kutlanması sona erdirilirken %91,37 halk desteğiyle kabul edilen yeni 12 Eylül Anayasası, 1961 Anayasası’nın reddiyesi görünümündedir (Zürcher, 2021, s. 319-322). Artık komünizme karşı İslami esaslara dayalı bir resmî propaganda sürdürülecek, böylece sol düşünceye karşı muhafazakârlaşma yoluyla karşı

durulabileceği düşünülecektir. Böylece, imam hatip okullarının sayısı hızla artırılır; tüm Türkiye’de eğitim müfredatında din dersleri zorunlu kılınır, İslami yayınlar ve kitabevlerinin sayısında patlama yaşanır (Zürcher, 2021, s. 330).

Darbeden yalnızca bir yıl sonra Tarık Buğra’dan Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşunu anlatan bir roman yazması istenmiş, sonrasında bunun filme çekilmesi içinse TRT yazarla sözleşme imzalamıştır. Yazar, yıllar boyu yüreğinde taşıdığını söylediği eserini, üç ay içinde yazdığını belirtir. Buğra’nın “12 Eylül ve Sayın Kenan Evren Türkiye’yi uçurumdan kurtardı” ya da “12 Eylül, kelimenin bütün anlatım gücüyle söylüyorum, kurtuluşumuzdu” sözleri bu bağlamda anlamlıdır (Doğan, 2009, s. 546). “Yabancı tek bir unsur yoktur *Küçük Ağa*’da. Her şey Türk’tür ve Müslüman’dır.” (Buğra, 2018, s. 178) sözü, eserin Türk-İslam sentezinin yansıması açısından düşünülmeye uygundur. Yazarın *Osmancık* romanından uyarlanan *Kuruluş* adlı TRT dizisi de *Küçük Ağa* dizisi sonrasında çekilecek ve televizyonlarda gösterime girecektir. Yazarın son romanı *Dünyanın En Pis Sokağı* da, 12 Eylül’ün meşrulaştırılması üzerinden tartışılmıştır (Doğan, 2009, s. 552).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağıldığı 1991 yılından üç yıl sonra hayatını kaybeden Buğra, tüm romanlarını Soğuk Savaş’ın en çekişmeli tarihlerinde, 1950-1989 yılları arasında yazmıştır. Nitekim, yaşamı boyunca tutarlı bir çizgide sürdürdüğü anti-komünist ideolojinin yansımalarını eserlerinde güçlü bir şekilde görmek mümkündür. Cumhuriyet devrimlerine yönelik karşıtlığı, sosyalizme dönük bir tepkisellikle birlikte ilerler; alttan alta Türkiye’yi laikleştiren adımlarla dindar çevrelerin ayrıcalıklı konumlarını kaybetmesi sonucunda sosyalist hareketlerin ivme kazandığı fikri işlenir. Esasında Kemalizm de kökeni dışarıda bir ideoloji olarak görülür; devrimler sürecinin Komünizme alan yarattığına dair inanç, hınç ve kin milliyetçi muhafazakâr yazarların eserlerine yansır (Meşe, 2023, s. 51).

Buğra'nın bakış açısı tepkisellikle sınırlı kalmayıp aslında alternatif bir yolun bulunduğunu gösterir niteliktedir; tarihi ele alan tezli romanları “muhafazakâr bir dünya tasarımına meşruiyet kazandırma gayreti olarak yorumlanabilir.” (Doğan, 2009, s. 553).

Makalede 12 Eylül ardından resmîleşen Türk-İslam sentezi ideolojisinin, anti-komünist kesimin birleştirici harcı olduğu vurgulanır: “(...) Aydınlar Ocağı ve onun has evladı Türk-İslâm sentezi görüşünün anti-komünist cephenin harcı işlevi gördüğünü ve bu görüşün bütün eklektizmine rağmen sağda var olan ideolojik boşluktan faydalanarak ayrıcalıklı bir konum elde ettiğini söylemek gerekiyor.” (Alper, Göral, 2009, s. 585). İşte 12 Eylül'e giden süreçte sağ görüşün örgütlenmesi ve fikrî temelleri dile getirildiği şekilde gelişir. Tarık Buğra, *Firavun İmanı* (1976) eserini yayımladığında kendisinin de üyesi olduğu ocak, üye sayısını artırmaya ve bürokrasiyle daha yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu.

Özetle, Türkiye'de resmî tarih anlatısına karşı çıkan, metinde incelenen söz konusu romanlar, alternatif bir tarih anlatısını edebiyat yoluyla inşa etmeye çalışırken aslında sanatı araçsallaştırırlar. Hâkim ideolojiye karşı çıkmayı hedeflerken diğer yandan milliyetçi muhafazakâr, hatta özellikle Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı'nın romanlarında görülebileceği gibi milliyetçi İslamcı bir propagandanın aracı kılınan edebiyat eserleri, yazıldıkları dönemde siyasal anlamda ağırlık kazanan bir ideolojinin parçası olarak yorumlanmaya müsaittir. Böylece, tarih söz konusu romancıların eliyle hakikati ortaya çıkarma iddiası altında, aslında ideolojik bir silah kılınarak çarpıtılır.

BÖLÜM 4

KÜÇÜK AĞA

Kurtuluş Savaşı yıllarına yönelik Mustafa Kemal Paşa'ya ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'na eleştirel bakarak yazılan romanların öncülüğünü *Küçük Ağa* adlı romanıyla Tarık Buğra'nın üstlendiği çalışmanın başında belirtilmişti. Romanın ilk cildi *Küçük Ağa* adıyla 1963'te Yağmur Yayınevi tarafından basılır. Ardından 1966'da ikinci cilt olarak planlanan *Küçük Ağa Ankara'da*, Türkiye Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Günümüzdeyse roman iki ayrı kitap şeklinde değil *Küçük Ağa* adıyla, tek kitap hâlinde, "Birinci Kitap" ile "İkinci Kitap" olarak bölümlendirilip İletişim Yayınları tarafından basılmaktadır. Yani aslında İstanbullu Hoca'nın dönüşümüne odaklanan ilk cilt 1963 tarihini taşır. Yazarın, meclisteki çatışma ortamını irdelediği ve kurucu kadroya siyasal eleştirilerini içeren bölümüye 1966 tarihli ikinci cildir.

Buğra, kitabını yayımladığı tarihlerde istediği karşılığı göremediğinden yakınır (Buğra, 2022, s. 259). Roman ise asıl ününü, yazıldığı tarihten yaklaşık yirmi yıl sonra, 12 Eylül 1980'deki askerî müdahale ardından ortaya çıkan siyasal ortamda kazanmıştır. Yazarın aynı adlı romanından uyarlanan 1984 tarihli TRT dizisi *Küçük Ağa*, Türkiye'deki pek çok insana televizyon vasıtasıyla ulaşır. 1980 darbesinin ardından taraftar sayısını artıran Türk-İslam sentezinin, benzer ideolojik temele oturan romanlar ve televizyon dizilerinin aracılığıyla yaygınlaştırılmaya çalışıldığı da düşünülebilir (Timur, 2019, s. 67). Roman, söz konusu ideolojik sentezi besleyici bir anlatıma ve temalara sahiptir.

Yazar, *Küçük Ağa*'da kurtuluş mücadelesine ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına ilişkin tezlerini roman vasıtasıyla aktarır. Savaşın 1960'lı yıllara dek olumlu

bir düzlemde aktarılmamış kesimlerinden biri başkarakter kılınır: İstanbullu bir hoca. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Halide Edib Adivar gibi erken Cumhuriyet devri edebiyatçılarının kimi romanlarında ilerici-gerici, okumuş-cahil, milliyetçi-ümmetçi benzeri karşıtlıklar kurduklarını görmek mümkündür. Karakterler ait olduklara tarafa bağlı olarak bir dizi olumlu nitelik kuşanır; karşı taraftaysa Cumhuriyet devriminin atılımlarına engel olabilecek tehlikeli addedilen gruplar göze çarpar.

Tarık Buğra konuyu benzeri bir karşıtlık ilişkisine indirgemez; aksine daha önce pek çok kez karşı tarafın unsurlarından sayılmış bir toplumsal sınıfın, din adamlarının dünyalarını aktarmaya gayret eder. Daha doğrusu, bir din adamının o dönemdeki zihniyet dünyasını anlayabilmeyi, bir de onun açısından düşünebilmeyi, onu iç çelişkileriyle, halife ve vatan kavramlarına bakışıyla “içeriden” aktarabilmeyi ister.

Sahnedeki İstanbullu 24 yaşında bir hoca, Küçük Ağa, arka plandaysa olanca şiddetiyle süren Millî Mücadele vardır. Anlatıcı, bir bölümde romanın irdelediği temel meseleyi şöyle ifade eder:

Onların düşünme, hüküm verme ve vardıkları hükme göre davranma hakları da en az kendininki kadar meşru idi. En sonunda konuşulacak olan şey kimin yanıldığını, kimin haklı olduğunu araştırmaktan öte gidemezdi. Bir ordunun derlenip toparlanması, hattâ yeniden kurulması, evet, yavaş yavaş olacaktı. Fakat asıl sabır isteyen, asıl yavaş yavaş dedirten, dedirtmesi gereken iş bu idi; yanılanı yanıldığına inandırmaktı, onu yoktan yere bir başka düşman yapacak yerde, hakkı olan cepheye, asıl cephesine kazandırmaktı. İpi koparmak kolay, bir İstanbullu Hoca’yı tepeleyivermek ondan da kolaydı. Ama bu kazanç değil, kayıp olacak, meseleyi halletmeyecekti. Çünkü karşıdaki tek bir varlık değil, bir inanış, bir düşünüş düzeni idi ve doğumu, beslenişi, gelişimi, tutunuşu, yayılışı, bu topraklarla bu millet böyle olduğu için böyle olmuştu. Kendini kendine yarı yarıya düşman etmek gibi korkunç bir ihtimal varken ‘yavaş yavaş’ dememenin çaresi ne idi? Yavaş yavaş ve anlayışla, iyi niyetle, sevgi ile (Buğra, 2022, s. 159).

Ayrıca, ön sözde “bir milletin ölüm geçidindeki dört yıl süren eşsiz macerası”nın anlatılmasının hedeflendiği söylenir. Yazar, Küçük Ağa’nın niçin ve nasıl Küçük Ağa olduğunu, dönüşüm sürecini, Kurtuluş Savaşı’nın tüm safhalarıyla birlikte ele almayı planlar. Odakta bir din adamının mücadeledeki rolü, daha özelinde savaşın kendisinde yarattığı değişim bulunur. Yazar, yüzyıllarca halife ve İslamiyet adına savaşmış olan toplumun şimdi bir başka bayrak altında, “vatan” için savaşa çağrılmalarını ve halifeye bir noktada karşı çıkmalarını trajik bir çelişme şeklinde değerlendirir (Buğra, 2022, s. 6). Bu yolu seçen bireyler içten içe buhran yaşar, iç çatışmadan geçer, trajik bir sürecin aktörleri hâline gelir. Bundan ötürü, romanın odağında -anlatıcının sözleriyle alıntılanan bölümde görülebileceği gibi- bu tür bir trajik çelişmenin bulunduğu, hatta metnin bütününe sirayet ettiğini söyleyebiliriz.

Yazar, bu trajik çelişme konusunu şöyle ifade eder:

Kurtuluş Savaşı’mızdaki sonuç, yapılanları hain, tereddüde düşenleri ayakbağı, katılmayanları işbirlikçi gösterdi. Ben düşündüm ki, bugün bu yargıyı benimseyenler sadece 1919’la 1921 arasında Türkiye’de yaşamayıp da, başka bir gezegene göç etselerdi, acaba bu kadar kesin konuşabilirler miydi? Olamaz, dedim. Çünkü o dönem, beş yüz yıllık geleneklerin, yasaların, törelerin ve inançların insanlarıydı. Bir hilâfet vardı, bir ‘Halife-i rûy-i zemin’ kabulü vardı. Ve bu beş yüz yıl içerisinde kendisini bütün dünyaya kabul ettirmiş bir başkent vardı. Bu durumda birtakım insanların, hattâ çoğunluğun kurtuluşu bu başkentten beklemesi ve umut etmesi, öyle sanıyorum ki hiç de aykırı bir lüzum değildir.

Yeni bir bayrak açılmış, o da vatan için ülkenin kurtuluşu ve bağımsızlığı için diyor. Ama bayrağı açanları tanımıyorlar. En önemlisi, karşı propaganda bu girişimin çöküşümüze sebep olabileceğini işliyor. Ve inandırıyor. Bu durumda insanı içten sarsacak bir dram bulmaz mısınız? Yanılmak her zaman ihanete eşit değildir. O anlamı taşımayabilir. Buna inandım ve bu dramı yaşayan insanları, onların kurtuluşu hazırlayan sonuçla önemli bir rol oynayan sancılı uyanışlarını anlatmaya çalıştım. Romandaki İstanbullu Hoca’nın, Küçük Ağa oluşu ve Çolak Salih’ten çürümüş, yıkılmış bir insandan bir gerçek vatanseverin doğuşu, bana öyle gelir ki Kurtuluş Savaşı gerçeğinin şifresini saklar (Buğra, 2018, s. 124-125).

Yazar, *Küçük Ağa*’nın yazıldığı 1960’lı yıllara dek resmî tarih anlatısının egemen olduğu Kurtuluş Savaşı anlatıları türü içindeki din adamlarına yönelik

olumsuz peşin hükmü ortadan kaldırmaya çalıştığı için kendisini ezber bozan bir noktada konumlandırmayı başarmıştır. Kendi eseri, siyasal bir konumlanışı ve peşin hükümleri barındırmasına karşın daha önceki eserlerde sıklıkla rastlanmayan şekilde, savaşıran bireylerin trajik ruh hâline dikkat çeker. İstanbullu Hoca (Küçük Ağa) ya da ilk adıyla Mehmet Reşid Efendi, hilafete ve padişaha bağlı, mesleğine önem veren, alanında iyi yetişmiş klasik bir din adamıdır. Kendini işgal edilen bir ülkenin ferdi olarak bulan İstanbullu Hoca, zor bir seçim yapmak durumunda kalacaktır: Yüzyıllarca alışlagelmiş bir itaat düzeninin ve imparatorluğun devamının yanında yer almak ya da o devrin koşullarında büyük bir macera gibi görülen, Batılı devletlere ve İstanbul Hükûmeti'ne karşı bürokrat ve askerlerin başını çektiği bir silahlı direnişe katılmak. Tarık Buğra, işte bu zorlu seçime, iç çelişkilerine, karar değişikliklerine, bir karakterin fikirsel dönüşümüne eğilerek trajik bir noktaya parmak basar. Böylece, eserini basmakalıp bir hamasi söylemden ve alışılmış bir epeye biçiminden yer yer kurtarır. Gerçi, İstanbullu Hoca ve Çolak Salih haricindeki karakterler yine tek boyutludur; ancak hiç olmazsa ikisinin iç çatışmalarına kimi noktalarda yer verilir.

Diğer yandan, bu romandaki İstanbullu Hoca karakteri aslında bir fert olmanın ötesinde temsil değerine sahip kılınmıştır. Hoca, Anadolu'daki din adamlarının sembolize edecek şekilde geniş bir temsiliyetle bağdaştırılır. Karşılaştırmalı bir örnek üzerinden gitmek daha yararlı olabilir: Halide Edib Adivar'ın *Vurun Kahpeye* (1926) romanında, Hacı Fettah mürteci bir karakter olarak Anadolu'da kadına bakışın ne denli çağ dışı kaldığını ve işgal güçleriyle işbirlikçiliği sembolize etmekteydi. Hacı Fettah bir tip biçiminde kalmış, şahsiyet haline bürünemeyerek yüzeysel bir aktarımla tüm din adamlarını işaret edecek şekilde çizilmiştir. *Küçük Ağa*'daki İstanbullu Hoca, Hacı Fettah'tan bazı farklılıklara

sahiptir: Bir din adamı olarak olumlu özelliklerle donatılmıştır, iç dünyasına kimi zaman yer verilmiştir, başkarakterdir ve eser içinde dönüşüme uğrar. Aynı zamanda, geniş bir temsiliyeti ifade etmesi açısından Hacı Fettah’la bir benzerliğe de sahiptir. İstanbullu Hoca’nın dramatik yanı, yüzyılların köklü değerlerini sorgulayıp savaşa katılmaya karar vererek dönüşüme uğramasında yatar.

Artık her yaptığından yüzde yüz emin, asla yanılmayan bir karakterle değil, dönüşen bir karakterle karşı karşıyayızdır. Bununla birlikte, eserin ilk sayfalarından son sayfalarına dek anlatıcının üstüne titrediği, bir dizi olumlu nitelikle donattığı, yanlışlarını tamamen tarihsel koşullar üzerinden yorumlayarak ona bir koruma kalkanı oluşturduğu gözükür. Karakter kendi haline bırakılmadığı gibi romandaki asıl mesajların taşıyıcılığını üstlenerek dağınık çetelere, Çerkes Ethem’e, Ankara’ya geçtikten sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’na karşı eleştiriler yöneltir, yanlışlara dikkat çeker, uyarır; o hep doğruları aktarandır. Esasında bu mükemmellik, tezli roman türünün özellikleriyle uyumludur:

Tezli romanlar temelde iki alttürde yazılırlar: çıraklık yapısı ve çatışma yapısı. Çıraklık yapısında, bir karakterin çeşitli sınavların sonucunda doğru yolu bulması ve tezli roman kahramanı hâline gelmesini izleriz. Burada bir arayış var gibi görünse de “doğru” yolu seçemeyen karakter, doğal olarak kahraman olma şansını da kaybeder. Çatışma yapısında ise, artık sözde ya da gerçek herhangi bir dönüşüm görülmez ve her şeyin doğrusunu bilen ve yapan bir kahramanla karşılaşırız. Bu kahraman karşılaştığı her türlü zorluğun üstesinden gelir ve karşısında yer alan yanlış karakterlere karşı her zaferin ardından yeni mücadelelere yönelir. Bizlerin, okurlar olarak bu kahramanı her sayfada olumlayıp alkışlamamız beklenecektir. Sorgulayan okur, tezli romanın yok saydığı ve kulüpten dışladığı bir okurdur (Köroğlu, 2019, s. 34-35).

Yazının devamında *Küçük Ağa*, Köroğlu tarafından Çerkes Ethemli sahneler kadar çıraklık yapısındaki bir tezli roman şeklinde yorumlanır; sonrasında çeteden ayrılarak Ankara’ya yönelen Küçük Ağa’nın yaşadıkları çatışma yapısına uygun bir tezli roman olarak değerlendirilmiştir (Köroğlu, 2019, s. 35). Ayrıca, şematik temsil

açısından Mehmet Kaplan'ın, Buğra ile katıldıkları bir paneldeki “İnsan muayyen sosyal sınıfı temsil eden bir numune olarak görülünce meseleler basite indirgeniyor, şemalaştırılıyor.” (Buğra, 2018, s. 35) eleştirisi Tarık Buğra'nın romanı için de geçerli olur.

Başlangıçta, İstanbullu Hoca, İstanbul'dan Akşehir bölgesine gitmesinin ardından orada ahali ve yöneticiler tarafından son derece sıcak şekilde karşılanır. Hatta bölgede işgal gücü olarak bulunan İtalyan askerleri bile karşılama törenine katılarak ona olan saygılarını ortaya koyar. Bedenen sağlam, kuvvetli, karşısındakilere dönük caydırıcı fiziksel özellikleri olan, üstün bir kişi şekilde betimlenir. Bu andan itibaren romanın başkahramanı olan İstanbullu Hoca tüm iyi nitelikleri bünyesinde toplar. Halifeye ve padişaha bağlılığını, en büyük gücü olarak görür; Anadolu ancak ona sadakatini korursa bu musibeti atlatabilir. Camideki konuşmalarından, dönemin yaygın fikir akımlarından Türkçülük, Batıcılık, Osmanlıcılık, İslamcılık gibi yaklaşımlar içinde İslamcı dünya görüşünü benimsediği görülebilir.

20. yüzyılın başında ulus-devletler süreci ortaya çıkmışken ve imparatorluklar ardı sıra yıkılırken milliyetçilik akımının kuşattığı bir coğrafyada ümmetçiliğe kurtuluş ümidiyle sarılmak, romanda anlatıcı tarafından olumlu sunulan bir çözüm yoludur. Anlatı boyunca Müslümanların birlik olması gerektiğinin vurgulanışı, karşıtlığın Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar üzerinden kurulması gibi noktalar, durumun diğer göstergelerindedir. Taner Timur'un, roman hakkında İslami temeldeki Osmanlı düzeninin öncelendiğine vurgu yapması bu bağlamda anlamlıdır (Timur, 2019, s. 66).

4.1 Çolak Salih ile Rum Niko

Romanın ilk sayfalarından itibaren sefalete ve çaresizliğe itilen Müslüman nüfusla, sevinç içindeki Hristiyan nüfus arasında kuvvetli bir karşıtlık yaratılır. Konya’da Müslümanların yaşadığı mahallelerde suskunluk ve tedirgin bir bekleyiş hâkimken “Gâvur Mahallesi” kahkahalar, şarkılar, ud sesleri ve şenlik içinde betimlenir. Aynı zamanda araziler ve dükkânlar da Müslümanlardan gayrimüslimlere doğru el değiştirmektedir. “Temellerdeki sarsıntı ile birlikte akrep akrepliğini (Araplar Araplıklarını, Yorgolar Yorgoluklarını) bulmuştu.” (Timur, 2019, s. 66) cümlesi, Yunanlıların “pis ve dünkü köle” olarak tanımlanması (Buğra, 2022, 139) gibi noktalar karşıtlığı düşmanlık çizgisine vurduruyor gibi gözükmektedir.

Özellikle ilk bölümde bu karşıtlığın üstlenicileri Rum Niko ve Çolak Salih olur. Niko ile Salih, çocukluklarını birlikte geçirmiş iki iyi dosttur. I. Dünya Savaşı patlak verince bir demirciyken askere alınan Salih, Arabistan’ta yıllar boyunca savaşırken Niko Akşehir’deki yaşantısına devam edip bölgeye konuşlanan İtalyan işgal güçleriyle iyi ilişkiler kurarak onların tercümanlığını yapmaya başlar. İkisi arasındaki zıtlık ve çekişme de aslında savaş sonucu ortaya çıkar. Salih, savaşın ardından bir kolunu kaybetmiş olarak köyüne döner. Savaş yıllarınca kasabada kalan Niko ise gittikçe güçlenmiş, zenginleşmiş ve İtalyan ordusunun temsilcileriyle ilişkilerini iyileştirmiştir. Başlangıçta, savaştan dönen çocukluk arkadaşı Salih’e iyi davranan Niko’nun aslında onun annesinden kalan araziye satın almak istediği ortaya konur. Ardından Niko, Salih’i meyhaneye ve içkili eğlencelere götürmeye başlayarak anlatıcı gözünde Salih’in değerini düşürür. Aslında, Salih’in yazar tarafından Osmanlı İmparatorluğu’nun alegorisi şeklinde kullanıldığını bilmekteyiz: “Meselâ, bir Çolak Salih vardır *Küçük Ağa*’da. Bu Çolak Salih, aslında Osmanlı İmparatorluğu’dur. Birinci Dünya Savaşı’nda sağ kolunu kaybetmiş, yüzü gözü yara

bere içerisinde, kulağının yarısı kopmuş, zayıflamış, hastalıklar geçirmiş ve geleceği kapkaranlık Osmanlı İmparatorluğu” (Buğra, 2018, s. 53).

Yani Çolak Salih, bir alegori aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini temsil eder. Bu bağlamda, romanda Çolak Salih'in anlatımıyla Osmanlı'nın “altın çağ”lardan I. Dünya Savaşı'na giden süreçte içine düştüğü durumu paralel düşünmek mümkün. Çolak Salih; çocukluğunda son derece güçlü, heybetli, saygınlık uyandıran, Niko gibi arkadaşlarını başkalarına karşı koruyup kollayan, güvenilir biridir. Niko ise daha çekingen, feminen, arkadaşı Salih'ten destek alan ama bundan mutluluk duyan bir çocukluk dönemi geçirmiş olarak aktarılır.

Osmanlı İmparatorluğu da yüzlerce yıl sınırların genişlediği, ganimet gelirlerinin arttığı, devletin güçlendiği ve teknolojiye ileri olduğu bir sürecin ardından hızla toprak kaybetmeye, çağın değişen koşullarına uyum sağlayamamaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı ise artık Avrupa'nın “hasta adam”ı kabul edilen Osmanlı'nın tüm topraklarının Batılı devletler arasında pay edilmesi için son vurucu darbelerdir. Bu noktada, mutlu ve müreffeh bir çocukluk geçiren Çolak Salih ile Osmanlı'nın “altın çağ”ı arasında bağlantı kurulur; şimdiyse her ikisinin kaderi I. Dünya Savaşı'yla tamamen değişmiştir.

Bu bağlamda, romanın temelinde Kuvayımillîye güçleri ile hilafet ve padişah yanlısı İstanbullu Hoca'nın arasındaki gerilim ve dönüşüm öyküsü varken diğer yandan bir gömülü hikâye daha sürüp gider: Çolak Salih'in, Niko'nun peşine düşüşü... Rumların kendi aralarındaki toplantılarına kulak misafiri olup Niko'nun Karadeniz merkezli bir Pontus Rum devleti kurulması için, yani Osmanlı'nın topraklarının parçalanması için, ayrılıkçı amaçlarla bölgeye gitmeye gönüllü olduğunu gören Çolak Salih'in zihninde bir anda bir şimşek çarpar; Salih artık doğru yolu görmüş ve onunla arkadaş olmak bir yana onu yakalayıp öldürmeye ant içmiştir.

Bu sahne ardından eserde bir tür polisiye gerilimi denilebilecek takip süreci başlar. Okuyucular olarak İstanbullu Hoca'nın dönüşümünü takip ederken eş zamanlı şekilde Salih'in Niko'yu bulup bulamayacağını ve ondan Osmanlı'nın intikamını alıp alamayacağını öğrenmek isteriz. Hatta serüvenvari izlek, Tarık Buğra'yla yapılan 1982 tarihli bir söyleşide Ahmet Tezcan tarafından şöyle dile getirilir:

Ortaokul yıllarıydım. Annem gözlüğünü burnunun ucunda unutmuş, âlemlere bedel tatlı gülümsemesiyle “Salih, Niko’yu vuracak!” diyor. “Çolak Salih Niko’yu eninde sonunda vuracak.” Anlıyorum ki, yalnızca okumayı öğrenmiş olan annem, babamın sabah namazından dönerken getirdiği *Tercüman* gazetesinden Tarık Buğra'nın tefrika romanı *Küçük Ağa*'yı bir solukta okumuş ama, bir nefesle içinden söküp atamamıştır. Vakit akşamı bulmuşken hâlâ Çolak Salih'in Niko'ya duyduğu kını içinde hissedebiliyordu annem. Sonunda dayanamayıp “Getir şu gazeteyi de yeniden oku...” diyor doymamışlık içinde. “Daha yarına çok var.” (Buğra, 2018, s. 127).

Söyleşiyi gerçekleştiren Tezcan'ın aktardığı bu satırlar, herhangi bir okuyucunun üzerinde yarattığı süreleyicilik etkisini ve kitledeki Rumlara yönelik intikam hissini yoğunluğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

4.2 Küçük Ağa'nın dönüşümü

Romanın ortalarında, Küçük Ağa, bir cami hocasıyken doğrudan tüfek kuşanan bir kurtuluş savaşçısına dönüşür. İstanbul'da medrese eğitimi almış, savaştan ve askerlikten alabildiğine uzak yetişmiş İstanbullu Hoca; nişan almayı, ata binmeyi, çeteler içinde düşmana karşı faaliyet yürütmeyi bir iki hafta içinde öğrenir. Öğrenme süreci oldukça anidir. Karakterin bu denli büyük çaplı bir dönüşüme nasıl ikna olduğu ise bir soru işareti olarak kalır. Hakkında Kuvayımillîye güçleri tarafından çıkarılan infaz kararını öğrendikten sonra Akşehir'i terk eder. Çakırsaraylı'nın çetesine katıldıktan sonra artık mücadelenin gerekliliğine inandığı görülür; ama direnişin bu çete vasıtasıyla değil Kuvayımillîye aracılığıyla yapabileceğine ikna olur.

Kimi zaman iç monologlara yer verilen, karakterin iç çelişkilerini gördüğümüz bölümler olmasına rağmen, İstanbullu Hoca'nın bu büyük dönüşümü anlatıda geniş bir yer kaplamaz. Bir gün hızlıca değişmeye, öncesinde tamamen karşıt olduğu ve bir maceradan ibaret gördüğü çetin mücadeleye, silahlı direnişe katılmaya karar vererek çetelerin yanına gider. Başlangıçta, kendisini öldürmek isteyen (direnişe karşı halka propaganda yaptığı için) Kuvayımilliyeye güçlerinden kaçarken kendini bir anda onların içinde düşmana karşı örgütlenirken bulur. Yine de doğrudan Ankara'nın komutasındaki ya da nüfuzundaki birliklere değil, sonradan Ankara'ya karşı çıkan Çerkes Ethem ve kardeşi Tefvik Bey'in düzensiz birliklerinde yer almayı tercih edecektir.

Bu bağlamda, Çerkes Ethem ve kardeşlerinin anlatımında tarihsel bir gerçekliğin değiştirildiğine işaret etmekte fayda var. Dorrit Cohn, edebiyat eserlerinin gerçeğin yalın hâlini aktarmakla yükümlü olmayıp bunun yanı sıra herhangi bir kaynağa atıf yapma zorunluluklarının da olmadığını vurgulamaktaydı (Cohn, 1999, s. 14). Tarık Buğra, bir köşe yazısında benzer bir yaklaşımla edebiyatın tarihin doğrudan kendisi olmadığına dikkat çeker: "Tarihî bir roman veya oyun ve bunlardan yapılan tarihî bir film -tek kelime kullanıyorum- edebiyat tarih değildir. Tarihi öğretmek için yazılmaz ve tarihi öğrenmek için okunmaz, seyredilmez. Tarihi tarih yapan objektiflik ve gerçekçilik edebiyattan beklenmemelidir. Edebiyatın iddiası değildir bu." (Buğra, 2022, s. 89). Yazarların vurguladığı gibi, edebiyatçıların tarihsel gerçekleri değiştirme hakkı bulunmaktadır; bunun yanında değişikliklerin hangi amaçlarla yapıldığını irdelemek, romanların bildirilerini anlamada yol gösterici olacaktır.

Buradan hareketle, tarihsel gerçeklik açısından Çerkes Ethem anlatımında bir değişikliğe gidildiği söylenebilir: Normalde Çerkes Ethem kardeşleri arasında en

küçükken, Buğra tarafından en büyük kardeş gibi aktarılmış, diğer kardeşleri üzerinde daha yoğun bir nüfuz sahibi olarak işlenmiştir. Buğra tarafından yapılan bu değişikliğin, Çerkeslikle ilgili “feodal hiyerarşi ve bağlılık” ön yargısına dayalı yaklaşıma uygun düzenlendiği düşünülebilir (Köroğlu, 2019, s. 35). Aslında, Ethem kardeşler arasında yaşça en küçük olmasına karşın milis güçler içindeki en etkili kişilerden biri olmuştur; fakat bu olgu, Buğra tarafından görmezden gelinerek değiştirilir.

Metinde, Kurtuluş Savaşı’nda Ankara’ya karşı hareket eden farklı gruplardan insanların odakta olduğu bir roman yazmanın yarattığı bir karışıklık var gibidir. Önceden kurgulanmış bir planın, romandaki olay örgüsünü düzene sokmak için tesadüfleri fazlasıyla zorladığı göze çarpar. Karakterler müstakil birer kişilik kazanamayıp anlatıcının yönlendirmesi, yorumları ve planlı hareketiyle birer tiplene biçimine evrilir.

İstanbullu Hoca’nın dönüşümündeki hız ve yüzeysel aktarıma benzer bir durum Çolak Salih’in dönüşümünde de gözlemlenebilir. Özellikle ilk bölümde kendisine geniş bir yer ayrılan Salih; ödünsüz, gururlu, işgalci güçlere tepkili biri olarak aktarılır. Ardından ikinci bölümde Salih’i kendini içkiye vermiş, işgalcilerle birlikte hareket eden, Ermeni ve Rum nüfusla yakın ilişkiler kuran, ahali tarafından bu nedenle dışlanmış “yanlış yolda” biri olarak buluruz. Yine sonraki bölümde hızlıca değişerek Millî Mücadele’yi destekleyen bir kişi hâline gelecektir. Bunun dışında, ilk bölümdeki şu sözleri savaşıyan halkın bir kısmının ne denli yorgun düştüğünü ve mücadeleyi sadece bir emri yerine getirmekten ibaret görmeye başladığını gösterir niteliktedir:

Ne bileyim ben?.. -omuzlarını silkiymişti- Seferberlik dediler. Sancâk-ı Şerif açıldı dediler, hadi askere dediler, biz de gittik. Padişahım çok yaşa diye bağırdık. Sonra toplar, tüfekler patladı. Boyuna yürüdük, koştuk, süründük, sindik, saldırdık, ikide bir süngüleştik. Kiminde

kazanmışız, ilerliyormuşuz, kiminde gerilermişiz... Hepsinde de ölen tam ölüyor, kalanlarınsa kimi tam, kimi de yarımyamalak kalıyordu. Sonunda harp bitti, yenildik dediler (Buğra, 2022, s. 40).

Alıntıda görüldüğü gibi, Salih sürece dair bilgi sahibi değildir; toplumun edilgen üyelerinden biri olarak ona yapılması emredilen işi yapmıştır, o iş bitince köyüne, eski yaşamına dönmüştür. Diğer yandan, romanın ilerleyen safhalarında onun çok daha etken, bilinçli, iç çatışmalarıyla birlikte daha sorgulayıcı bir kimlik kazandığına şahit oluruz. Fakat bu da İstanbullu Hoca'nın dönüşümüne benzer şekilde yüzeysel bir aktarım olarak kalır. Salih; içki, eğlence, Rumlar ve Ermenilerden ayrılarak öldürmek amacıyla Niko'nun peşine düştüğünde anlatıcı açısından artık yeniden doğru yolu bulmuştur.

Eserin 1960'lı yıllara dek Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen diğer romanlardan farklılaştığı önemli noktalar olduğunu görmek mümkün. Odaktaki karakterlerin savaşa ve Cumhuriyet'in kurucu kadrosuna kimi açılardan karşıt hâle gelen kişilerden seçilmiş olması (İstanbullu Hoca, Çerkes Ethem, Ankara'daki meclisteki muhalif II. Grup) romanı ötekilerden ayıran temel özelliktir. Yazarın ön sözünde belirttiği gibi karşıt grupları anlama çabası, yaşananlara tarihsel koşulların bazı özelliklerini hesaba katarak o kişilerin gözünden bakma gayreti vardır. Anlatıcının roman boyunca İstanbullu Hoca'ya şefkatle, onun yanlışlarına dahi anlayışla yaklaştığı göze çarpar. Karakterler yazardan ayrı birer kimlik kazanamaz; belli bir amaca hizmet eden tiplemeldir. Bu yanıyla türün diğer romanlarına benzer bir özellik içerdiği söylenebilir. İstanbullu Hoca ve Çolak Salih'in hızlı, üstünkörü aktarılan dönüşümleri bu duruma birer örnektir.

4.3 Anti-komünizm

Mehmet Tekin'in, Tarık Buğra'yla yapılmış söyleşileri derlediği kitabının "Sunuş" bölümünde, makaleleri ile denemelerinin yazarın düşünce ve fikir dünyasıyla ilgili fikir verdiği söylenirken hikâyeleri ile romanlarının ise sanatsal gücünü, edebiyatçı yönünü açığa çıkardığı belirtilir (Buğra, 2018, s. 9). Fakat aslında romanları da düşünce dünyasını, siyasal görüşlerini ve ideolojik konumlanışını yansıtmaktadır. Çalışma boyunca, üzerinde durulmaya çalışılan noktalardan biri budur: Hiçbir edebiyat eseri ideolojiden azade olmadığı gibi tezli eserler ideolojik yanlarını daha net şekilde ele verir. Tarık Buğra, "Objektif, tarafsız bakış nasıl bırakılmaz bir şartsa sanatta da objektiflik aynı önemle söz konusudur. Sanatçı bağımsız bir kafa sahibi olmalıdır." der (Buğra, 2018, s. 40). Yazar -her ne kadar söyleşileri ve köşe yazılarında "bilimsellik", "objektiflik", "tarafsızlık" gibi kavramların önemini vurgulasa da- *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* romanlarında siyasal pozisyonunu yansıtmış, metinlerin temelini anti-komünizmle harmanlanan milliyetçi muhafazakâr ideoloji oluşturmuştur. Tarihsel bağlam, yazarsal niyet, anlatıbilimi ve yakın okuma yollarına başvurularak söz konusu iddia metin boyunca açıklanmaya çalışılmıştır.

Mehmet Tekin'e benzer şekilde, Beşir Ayvazoğlu'nun yazarla ilgili değerlendirmesi Tarık Buğra'ya ideolojilerden azade, hür, objektif bir yazar hüviyeti kazandırmaya yöneliktir: "Başından beri hiçbir edebî moda kapılmamış, hiçbir ideolojinin sözcülüğünü üstlenmemiş, her zaman doğru bildiğini söyleyen ve her zaman tutarlı, bu yüzden biraz yalnız kalmış, ama üretkenliğini de büyük ölçüde yalnızlığına borçlu bir sanatkâr, bir bilge..." (Buğra, 2018, s. 290). Diğer yandan, Fethi Naci "Tarık Buğra'nın ideolojisi romancılığının canına okuyor. Bu ideolojik perdenin adı anti-komünizmdir" der. Bir başka yazısında ise onu "slogan yazarı" olarak adlandırır (Buğra, 2018, s. 300). Tarık Buğra'ysa romanlarının ideolojik bir

yan taşımadığını ısrarla vurgulayarak savunmacı bir yaklaşımı benimser. Ayrıca, ideolojik bir yan taşıdığı takdirde nasıl olumsuz yorumlanmaya açık hâle gelebileceğini ifade etmektedir. Belki bu sözleri neden “ideolojik” görünmekten kaçınmaya çalıştığını anlamaya yardımcı olabilir: “Romana, daha yazmaya başlarken, ideolojik damgasını bastınız mı gerisi kolay. Yüklen yüklenebileceğin kadar. O zaman, bırakırsınız Güliz’i, bırakırsınız Delikanlı’yı ve o trajik aşkı; atarsınız çöp sepetine üslûbu, Türkçeyi, kurguyu ve gerçeği verdikleri sonradan anlaşılabilir sezmişlerin bulunduğu olayları, yani romanı, olur biter.” (Buğra, 2018, s. 294).

Tarık Buğra’nın söyleşileri ve gazetelerdeki köşe yazıları incelendiğinde buradaki gibi bir zıtlık göze çarpar. Mehmet Fatih Uslu, yazar hakkındaki bu birbirinden taban tabana zıt gözükten farklı değerlendirmelere konuyla ilgili makalesinde yer verir. Ona göre, yazarın kendisinin de özellikle ideolojiler üstü konumlanmaya çalışmasının nedeni, kendini sol görüşlü yazarların eleştirdiği siyasallıklarından farklı bir tavır içindeymiş gibi göstererek özgün bir kimlik oluşturma çabasıdır (Uslu, 2020, s. 525). Yazar, 1950’li yıllardan başlayarak özellikle 1980’li yılların ortasına dek olan söyleşilerinde kendini sağ ideolojide konumlandırmaktadır. “Milliyetçi ve muhafazakâr bir yazar” olduğunu söylerken (Buğra, 2022, s. 80) komünizmin Türkiye’deki “zehirli” emellerine dikkat çekip Sovyet Rusya’ya karşı uyarıcı bir dil benimser, ona göre “en yakın ve net tehlike Rusya”dır (Buğra, 2018, s. 183).

Ertuğrul Meşe’nin Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye’de faaliyet gösteren Komünizmle Mücadele Dernekleri’ni incelediği kitabında, Aydın merkezli derneğin dergisinde, yazar kadrosunda Tarık Buğra da bulunur (Meşe, 2017, s. 193). Bu bağlamda, yazarın bu yıllara ait söyleşilerinde kendini konumlandığı anti-

komünist çizgiyle yürüttüğü siyasal mücadele uyumlu gözükür. Fakat 1980’li yılların sonundaki röportajında şöyle der: “Beni bir kalıba koymasınlar. Bana sağcı, solcu demesinler. Ben Türkiye’yi ve Türkiye insanını seven bir adamım. Benim yazarlığımın, kişiliğimin özeti budur.” (Buğra, 2018, s. 226). Röportajın 1987’de yapıldığını ve artık bu yıllarda Soğuk Savaş’ın yıkıcı enerjisinin sönmüldüğünü, Sovyet Rusya’nın dağılına yalnızca dört yıl kaldığını göz önünde bulundurmak anlamlı olur. Yazar, Soğuk Savaş’ın en çekişmeli yıllarında Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin dergilerinde yazılar yayımlamış, Türk-İslam sentezinin kurgulandığı Aydınlar Ocağı’nın kurucuları arasında yer almış ve *Tercüman* gazetesinde uzun yıllar sıklıkla politik içerikli yazılarıyla köşe yazarlığı yapmıştır. Bu nedenle, söylemle eylemin çeliştiği bir görüntüyle karşı karşıya olunduğu sonucu çıkarılabilir. Söyleşilerde en sık rastlanan sözlerinden biri “bilimsel bir objektiflik” anlayışını benimsediği iddiasıdır. Eserlerini ideolojik bir temelden azade gibi göstermeye çalışır; ama Türkiye tarihinin önemli dönüm noktalarına ilişkin tarihsel romanlarının pek çoğu birer politik bildiri sunmaktadır. Yazar, politik yönünü şu ifadeyle açığa vurur:

İnsan, kafasıyla yönetilir. Onun için saldırı, daima kafayadır. Kafalaradır. En iyi yolu da bunun, nutuk atmak değil. Hiç değil. İlim hiç değil. Yani o sosyoloji, ekonomi bilmem ne üzerinde atılan nutuklar veya sıkılan palavralar zannedildiği kadar netice almaz. Ama aynı hedefe yönelmiş bir roman, iyi yazılmış bir roman, altüst eder. İyi bir şiir, altüst eder. (...) En elverişli cephe, sanat için en elverişli cephe sağdır. Hürriyetçi cephedir. (Buğra, 2018, s. 65).

Ardından belediyeye bağlı Şehir Tiyatroları’nda sağcı oyun yazarlarının eserlerinin oynatılmamasını eleştirerek söyleşiyi sonlandırır (Buğra, 2018, s. 66-67). Pasajdan anlaşılacağı gibi, Buğra’nın sözlerinde Soğuk Savaş yıllarının güdümlü sanat anlayışının izleri ortaya serilir. “Hedefe yönelmiş roman”dan kasıt, “tez”e sahip olan romandır. Buğra, her ne kadar bilimsellik, objektiflik, tarafsızlık gibi soyut ve

tartışmaya açık kelimelerle yazdıklarına bir bilirkişi bilgeliği kazandırmaya çalışsa dahi anti-komünist ideoloji ve milliyetçi muhafazakâr dünya görüşünün öğretileri romanlarının odağındadır. Özellikle *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* romanları, siyasal doktrinlerin gözler önüne serildiği başlıca romanlarıdır. Buğra, anti-marksist tutumunu şöyle ifade eder:

Kendimi Marksist eleştirmecilere bile övdürebilmiş veya küçümseyemeyecekleri, görmezden gelemeyecekleri bir noktaya ulaşırsam, bütün çabalara ve yatırımlara rağmen Marksist iddia ve teorilerin edebiyatta iflasının önlenemezliği için olmuştur bu. Burada bir soru da ben soracağım: Neden Marksistlerin bile gık diyemeyeceği başka anti-marksist yazarlar yetişmedi? (...) Anti-marksist yazarlarımız da Marksistler gibi davranıyor, hür düşünce ve kafa bağımsızlığını ihmal edip konulara ve insanlara peşin hükümlerle, taraftarlıklarla bakıyorlar. Kısacası konu, yani edebiyat bir politik tutum olup çıkıyor (Buğra, 2018, s. 119).

Buğra, Marksizmin kuramlarının edebiyatta başarısızlığa mahkûm olduğunu belirttiikten sonra kendini anti-marksist, bir diğer deyişle anti-komünist çizgide konumlandırıyor. Fakat kendi ideolojisini paylaşan insanlara eleştiriler yönelterek anti-marksistlerin edebiyatı politikleştirip peşin hükümlerle yazdıklarından kendisi gibi –anti-marksist olmalarına rağmen- edebî alanda başarı kazanamadıklarını ekliyor. Dolayısıyla kendini öncelikle anti-marksist çizgide konumlandırıyor; ardından anti-marksist yazarlar içindeki ayrık yeri işaret ediyor.

Tarik Buğra anti-komünist temel üzerine inşa ettiği benzer bir söyleme *Firavun İmanı* (1976)'ndan on üç yıl önce yazdığı, edebiyat dünyasında ses getiren *Küçük Ağa* (1963) romanında da başvurur. Yazar, *Küçük Ağa*'da özellikle mecliste güçlenmeye başlayan sol gruba karşı uyarıcı bir görev üstlenen İstanbullu Hoca karakteriyle romanını anti-komünist bir temele oturtmuştur. Bu anlatının yayımlandığı 1960'lı yılların ortasına doğru, sol partilerin yükselişe geçtiği, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendini "ortanın solu"nda konumlandırmaya hazırlandığı bir dönemde o günlerin okuyucusuna bildiri sunmayı hedeflemiş olma

ihtimali yüksektir. 1960'lı yıllarda yayımlanan birçok dergide, sol karşıtlığın Sovyet Rusya üzerinden sürdürüldüğü, hatta bu yayınların geçmişe referans vererek bu devleti toplumu içeriden bölmeye çalışan yeni bir “Çin İmparatorluğu” olmakla suçladıkları görülür (Taşkın, 2021, s. 146-147). Solun “tehlikeli” addedilen yüzüne, halkı kendine çekmek için verdiği vaatlere karşı geçmişteki eylemleri karalanarak bir karşı ses yükseltilir.

Bu dönemde, sol düşünceyle Kemalizmin kaynaştığı bir ideolojik bakışı oluşturmaya çalışan dergiler de bulunmaktadır. 1961 Anayasası sonrası revaçta olan dergilerin önde gelenlerinden biri yazı işleri müdürlüğünü Doğan Avcıoğlu'nun üstlendiği *Yön* dergisidir. 20 Aralık 1961'de ilk sayısını çıkaran dergi 30 Haziran 1967'ye dek (Haziran 1963'le 1964 başına dek yasaklı olduğu birkaç ay dışında kesintisiz çıkarılır) tam 222 sayı yayımlanmıştır. Kurucuları arasında 1961 Anayasası'nda pay sahibi Mümtaz Soysal gibi akademisyenler ve Cemal Reşit Eyüboğlu gibi dönemin tanınmış isimleri yer alırken derginin yazar kadrosunda daha sonra *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmenliğini üstlenecek İlhan Selçuk da vardır. Bu isimlerin yanı sıra, *Kadro* dergisini çıkaran Şevket Süreyya Aydemir, toplumbilimci Niyazi Berkes, siyasetçi Altan Öymen, iktisatçı Korkut Boratav gibi çeşitli disiplin ve iş kollarından farklı insanları içeren geniş bir yazar kadrosu bulunur.

Dergi daha sonra Yön Hareketi adıyla bilinen aydın hareketinin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin sosyalizmle kalkınabileceğini, Millî Demokratik Devrim adı altındaki milliyetçi-sol bir ideolojiyle sosyalistlerin ve Kemalistlerin iş birliği yapması gerektiğini savunur. Dolayısıyla sosyalizmi en sinsi düşman kabul eden milliyetçi muhafazakâr kesim içindeki Tarık Buğra'nın, bu politik ortamda okuyucuya mesaj verme isteği söz

konusu çerçevede yorumlanmaya müsaittir. Kaldı ki, birkaç yıl içinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kendini ortanın solunda konumlandırmaya başladıktan sonra Türkiye İşçi Partisi (TİP) de 15 milletvekiliyle meclise girerek (1965) orada etkin bir faaliyet yürütmeye başlamıştır. Bundan ötürü, Tarık Buğra'nın solun yükselişiyle ilgili endişelerinin karşılık bulduğu bir politik atmosferin mevcut olduğu söylenebilir.

İdeolojik çatışma ortamı Tarık Buğra'yı Kurtuluş Savaşı'nı anlatırken sol düşünceye karşı dışlayıcı, günün okuruna mesaj vermesini sağlayan nitelikte kimi zaman tarihsel olayları değiştiren bir tutum almaya itmiştir. 1961 Anayasası'nın ardından sol düşüncenin güçlendiği yılları Berna Moran şu şekilde ifade eder:

Türkiye'de sol 1960'lara kadar küçük bir aydınlar zümresinin ayakta tutmaya çalıştığı tabandan yoksun bir hareketti. Henüz kapitalistleşmenin emeklediği bu dönemlerde, doğal olarak, sözü edilir bir işçi sınıfı da yoktu. Ancak kapitalizmin gelişmesiyle sınıflar oluşmuş, toplumsal çelişkiler daha keskinleşmiş ve ezilen sınıflar daha bilinçli bir duruma gelmiştir. 1960'lı yıllar halk kitlelerince özgürlükleri ve hakları konusunda bir uyanışın yaşandığı yıllardır. Kuşku yok ki bu uyanışın ve buna bağlı taleplerin ileri sürülmesine olanak sağlayan (sonradan egemen güçlerin 'lüks' diye nitelendirdikleri) 27 Mayıs Anayasasıdır. Bu Anayasa, basın özgürlüğüne, yargının bağımsızlığına, sendikal haklara, üniversite özerkliğine ilişkin yasalarla en azından sosyalist teorinin geniş zümrelerce tanınması ve pratiğe geçirilebilmesi için gerekli ortamı hazırladı. Bu yıllar sosyalizm ile ilgili bir faaliyetin çığ gibi büyüdüğü, yabancı dillerden kitapların çevrildiği, sol teorinin dergilerde hararetle tartışıldığı ve Türkiye İşçi Partisi'nin Millet Meclisi'nde 15 sandalye kazandığı yıllardır (Moran, 2018, s. 12-13).

Bu bağlamda, yayımlandığı yıllarda önemli bir etki yaratan *Küçük Ağa* romanının nasıl bir tarihsel, sosyal, politik ortam sürerken yazıldığı anlam kazanır. *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* karşılaştırıldığında her iki eserde anti-komünist bir söylemin benimsendiği, okuyucunun Moskova merkezli ideolojilere, Bolşevizme, sınıf mücadeleleri temelindeki sözlere karşı teyakkuz hâlinde olması gerektiği savunulmuştur. Bu yanıyla tezli roman türünün en sarih örneklerinden olan iki eser

Mustafa Kemal Paşa, Batılılaşma, gayrimüslim nüfusa yönelik karışıklığın yanı sıra anti-komünist söylemde de ortak paydaya sahiptir.

Aslında yazara göre politik yanlar taşımak sakıncalıdır: “Bir yazar herhangi bir politik görüşün savunucusu durumuna geçti mi bir propagandist olacaktır... Bu bağımsızlığını kaybedecektir... Çok tehlikeli bir şey yazarlar için... Ve çok şey kaybettiriyor bugünkü dünyada bu davranışlar... (Buğra, 2018, s. 140). Ne var ki, diğer söyleşilerin açık ettiği siyasal yönü, Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin yaygın organlarındaki yazıları, *Tercüman* gazetesindeki köşe yazıları, Türk-İslam sentezi düşüncesini kitleleştiiren Aydınlar Ocağı’ndaki faaliyetleri, romanlarının tezli birer eser oluşu gibi noktalar düşünüldüğünde Buğra’nın objektif gözükme çabası ironikleşir. Dikkat çeken nokta, politik faaliyetlerin bütünüyle ortasında yer alıp ve eserlerinde bildiriler sunup bunu tamamen yadsımasıdır.

Buradan hareketle, aslında tarihin yarını inşa etmede meşrulaştırıcı araç kılınarak potansiyel bir işlevle kullanıldığı söylenebilir. Yazar, eserlerini anti-komünizm temeline oturtturarak Soğuk Savaş yıllarında kimi yayılmacı politikalarını sürdüren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ne karşı halka dikkatli olunması gerektiği mesajını verir. Bazı tarihsel olaylarla ilgili bilgiler bu doğrultuda değiştirilir; tarihyazımının alanına dahil olup tür ihlalleri yapılarak hakikatin sergilenmesi isteğiyle bir edebî eserde tarihsel tezler ortaya konur. Sözelimi, Mustafa Kemal Paşa ile Bolşevik Devrimi’nin önderi Lenin’in arasındaki mektuplaşmalar sonrasında Sovyet Rusya’dan Ankara’daki düzenli orduya yapılan silah ve altın yardımı aslında Sovyetlerden yapılmamış gibi aktarılır. Tarık Buğra’nın, bir sonraki bölümde ayrıntılı şekilde irdelenecek olan *Firavun İmanı* (1976) romanında silah ve altın yardımının Buhara Müslümanlarınca yapıldığı, hatta Sovyetlerin bu yardıma el koyarak ancak bir kısmının Anadolu’ya geçmesine izin

verdikleri iddiası dile getirilir. Yani Buğra'ya göre, Sovyet Rusya'dan yapılan bir yardım olmadığı gibi aksine onlar tarafından Müslüman topluluğun Anadolu'ya ulaştırmak istediği yardımın bir kısmına el konmuştur.

Bir başka örnek, 1984'te *Küçük Ağa* romanından uyarlanan aynı adlı TRT dizisinin ilk sahnesinde kullanılan haritadır. Sevr Antlaşması'nın (10 Ağustos 1920) sunulduğu haritada Türkiye'nin toprakları farklı devletlerin paylaşım alanları doğrultusunda dağıtılmıştır. Fakat TRT'nin dizisinde kullanılan haritada, Doğu'da Ermenistan değil orak çekiçli bir kızıl SSCB işgali gözükmemektedir. Soğuk Savaş yıllarının TRT dizisinde neden anakronik bir şekilde o devre ait olmayan bir haritaya başvurulduğu ve Sevr'in orijinal haritasının çarpıtıldığına yanıt aramak, aynı zamanda devrin siyasal koşullarını kavramaya da kapı aralayabilir.

Örneğin, 1950'li yıllardan başlayarak anti-komünist söylem neden güçlenmiş, Türkiye'deki milliyetçi muhafazakâr düşüncenin birleştirici harcı hâline gelmiştir? Günümüzde *Küçük Ağa* romanıyla Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen "İlk 100 Temel Eser" listesinde yer alan, edebî yanı güçlü bir yazar olarak bilinen Tarık Buğra neden eserlerinin temeline anti-komünizm ideolojisini yerleştirmeyi seçmişti? Bunu anlamaya çalışmak için İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyadaki ve Türkiye'deki siyasal atmosfere bakmak yararlı olabilir. Savaş sonrası düzende galip devletler arasında yer alan, üstelik Almanya'yla birlikte nicel anlamda en çok insan kaybı yaşayan Sovyet Rusya, gücünü artırmış ve geniş topraklar elde etmiştir. Artık Polonya'yı dahi kendine katmasıyla Orta Avrupa'ya kadar ulaşan sınırlara sahiptir. Kafkasya bölgesinde ise Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi devletler zaten SSCB'ye bağlıdır. Türkiye 1945'te SSCB'nin dostluk antlaşmasını yenilemek istememesi ve toprak ile Boğazlarda üs talebi nedeniyle kendini güvende hissetmeyerek Batı'ya yaklaşmaya başlar. 1952'de NATO'ya dahil olunduktan sonra

artık anti-Sovyet bloğun bileşenlerinden biridir. Komünizmin Orta Doğu'ya yayılmasının önünde en büyük önleyici set olarak görülmüş, ABD destekli Marshall Yardımı ve benzeri hamlelerle ülkenin mümkün olduğunca Sovyetlerden uzak kalması istenmiştir.

4.4 Türkiye–Sovyet Rusya ilişkileri

Kurtuluş Savaşı'ndaki dostane ilişkilere rağmen Rus algısı Türkiye toplumunda zaten olumsuz çağrışımlar içerdiğinden tarihsel anlaşmazlıklar, yeni bir düşman profili oluşturulmasında kolaylaştırıcı rol üstlenir. Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında uzun yıllar süregelen savaşlar ve genelde bu savaşların birçoğunun Osmanlı yenilgisiyle sonuçlanması halkta negatif bir intibanın ortaya çıkmasının nedenlerinden biridir. Özellikle Kırım Harbi (1853-1856) ve 93 Harbi (1877-1878) ardından en büyük düşman Çarlık Rusya'sı gibi görülmüştür. Kısa bir süre sonra İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü gözetme politikasını terk ederek diğer yayılmacı amaçlar taşıyan Fransa ve İtalya gibi devletlerle birlikte sömürgeleştirici bir yaklaşımı benimseyecekti ancak 19. yüzyılda buna henüz vakit vardı. I. Dünya Savaşı'nda Bolşevik Devrimi (1917) gerçekleşene dek Çarlık Rusya'sının Osmanlı'ya karşı savaşıp Muş, Bitlis, Erzurum, Kars, Ardahan gibi şehirleri işgal etmesi ve Doğu'daki Ermeni topluluklarını silahlandırması ise olumsuz algıyı pekiştirmiştir. “Moskof gâvuru” ibaresi, halk arasında yaygınlaşmış, bir düşman algısı çoktan oluşmuştur.

Buna karşın, Bolşevik Devrimi ardından tarihte ilk kez Rusya ile Türkiye arasında dostluk ilişkisi kurulmuştur. 16 Mart 1921'deki Moskova Dostluk Antlaşması ile SSCB, Türkiye üzerindeki tüm ticarî, hukukî ve adlî kapitülasyonlardan gönüllü olarak vazgeçmiş, Sevr Antlaşması'nı tanımadığını

dünyaya ilan etmiştir. Sonrasında ilişkilerin seyri dengeli politikalarla olumlu bir çizgiye evrilmiştir. Örneğin, 1928’de İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica tarafından tasarlanan Taksim Cumhuriyet Anıtı’nda Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin Başbakanı İsmet İnönü’nün yanında Kızıl Ordu generallerinden Mihail Frunze ile Kliment Voroişilov’un yer aldığı iddiası çeşitli eserlerde belirtilir (Örs, 2010, s. 9). Heykelde dönemin Sovyet Rusya elçisi Aralov’un bulunduğu iddiası da dile getirilmiştir (Çelebi, 2006, s. 231-235). Ayrıca, 1933’te Cumhuriyet’in 10. yıl kutlamaları için Atatürk tarafından sipariş edilen *Türkiye’nin Kalbi Ankara* belgesini Sovyet bir yönetmen, Sergey Yutkeviç çekmiştir. Belgeselin uzun süre arşivlerde kaldıktan sonra 1969’da gösterilmesi ve hemen ardından dönemin TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak’ça “komünizm propagandası” yapıldığı gerekçesiyle yasaklanması ise dikkat çekicidir.

Bunların yanı sıra, Türkiye 1929’daki *Büyük Buhran* sonrasında planlı ekonomik kalkınma modelleri uygulayan Sovyet Rusya’dan esinlenerek 1934’te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı uygulamaya koyup yurdun farklı bölgelerindeki fabrikalaşma adımlarına devlet desteğini artırmıştır. Özellikle 1937’de resmî açılışı yapılan Nazilli Basma Fabrikası’nın maketlerinin dahi Sovyet uzmanlarca tasarlandığı bilinmektedir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı öncesi süreçte Türkiye Cumhuriyeti’yle Sovyetler Birliği’nin kültürel, siyasal ve ekonomik anlamda yakın ve sıcak ilişkiler kurduğu, dengeli bir barış politikası güttüğü söylenebilir. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye’nin anti-Sovyet Batı bloğunda yer almasıyla anti-komünizm temelli ABD yanlısı bir politika izlemeye başladığı görülür. Bu dönemde ABD’de de McCarthy döneminin otoriter, anti-komünist cadı avı sürmekte, Amerikan etkisindeki ülkelerde aşırı sağın radikal anti-entelektüalizmi güçlenmektedir (Öğün, 2009, s. 569).

Süleyman Seyfi Ögün, kendi muhafazakâr bir yazar olmasına karşın o günün koşullarındaki yaklaşımı eleştirir: “Türkiye’de de, muhafazakârlık 1950’li yıllardan başlayarak, Soğuk Savaş’ın etkisi ve popülist sağ iktidarların da teşvikiyle bir hayli karanlık kimi kez de hayli kanlı süreçlere müdahil olmuştur. Ama bu konuda Türkiye’de samimi bir özeleştirisinin yapıldığını söylemek hayli güç olsa gerekir.” (Ögün, 2009, s. 569). Özellikle Komünizmle Mücadele Dernekleri’nin yurdun pek çok yerinde kurulması ve zamanla hükûmetlerden doğrudan destek görmesiyle yürüyen süreç çeşitli taşkınlıklarla tehlikeli bir hâl alır; böyle olunca derneğin fahri başkanı olmayı kabul eden Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, aynı yılın (1965) Temmuz’unda dernekle ilişkisinin kesilmesini ister (Meşe, 2017, s. 143).

Milliyetçi muhafazakâr yazarların eleştirilerinde komünizm; din, milliyet vatan, aile ve namus düşmanı olmakla suçlanır. Söylem o denli keskin ve toplumsal hafızada yer edicidir ki, komünistler belli bir zaman sonra halkın bir kısmının gözünde Sovyet Rusya için çalışan “vatan haini ajanlar” olarak görülmeye başlanır. Ayrıca, Ögün Türkiye’de muhafazakâr ideolojinin yaygınlaşması yolundaki örgütlenmelerin ciddi sonuçlar verdiğini belirttiikten sonra süreci şöyle aktarır:

40’lı, 50’li, 60’lı ve 70’li yılların okuma fırsatı bulan, içlerinden eser miktarda ilahiyatçı tarihçi ama pek çok mühendis ve tabip çıkan taşralı çocukları, izbe yurt köşelerinde, etüt saatlerinde hep muhafazakâr yazarların manevi rahle-i tedrisinden geçtiler. Bu yazılar 1980’lere kadar Türk sağının şekillenmesinde son derece etkili oldu. *Türkiye’nin okumuş yazmış Fatih semti* hep bu neşriyatlarla hemhal oldu. Paternalist muhafazakâr fikirler *Büyük Türkiye, manevi kalkınma* gibi sağ efsanelerin kurgulanmasında kullanıldı. Soluğu *Vatan Cephesi ve Milliyetçi Cephe*’lerde dolaştı, Tan matbaasının enkazını yaladı. Onun polemik dünyası yıllar boyu *Tercüman* kalemlerinin Cumhuriyet kalemlerine karşı verdikleri maneviyat mücadelesine ilham verdi (Ögün, 2009, s. 581-582).

İlk bakışta Süleyman Seyfi’nin sözlerinin eleştiri olabileceği düşünülse bile kendisi açısından bunlar aslında övünç cümleleridir. *Tercüman*’ın ideolojik açıdan

konumlandırılışı önemli; çünkü Tarık Buğra'nın uzun yıllar boyunca köşe yazarlığı yaptığı ve Türkiye'deki siyasi gelişmeleri yorumladığı gazete *Tercüman* gazetesidir.

4.5 İlişkilerin tarihsel seyri ve romanlardaki temsilden farkları

Savaş süresince Ankara merkezli TBMM ve Sovyet Rusya arasında yakın ilişkiler kurulmaya çalışılır. Yayılmacı emeller taşıyan devletlere karşın her iki taraf birbirine temkinli yaklaşarak kendi toprak bütünlüklerini savunmayı hedefler.

Kuvayimilliyeciler, hâlihazırda padişaha isyan etmiş gözücü halkın bir kısmının gözünde güvenilmez kabul edilirken bunun üzerine “Moskof gâvuru” ile iş birliği yaptıkları iddiaları yayılmıştır. İstanbul Hükûmeti'nin denetimindeki İstanbul basınında Kuvayimilliyecilerin maceraperest asiler olarak gösterilmesinin yanı sıra Osmanlı açısından imajı son derece olumsuz bir devlet olan Rusya'yla birlikte hareket eden Bolşevikler oldukları iddia edilir (Işıklı, 2008, s. 59). Tarık Buğra'nın, işgal yılları İstanbul basınında Sovyet Rusya karşıtı çizgisiyle paralel bir çizgi takip ettiği görülebilir. Kuşkusuz, bu yorumla söylenmek istenilen mütareke basınıyla Tarık Buğra'yı eş görmek değildir; fakat Bolşevik Devrimi karşıtlığı ile Sovyet Rusya'ya kuşkuyla bakma bağlamında aynı zeminde buluşurlar.

30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin Anadolu için yıkıcı sonuçlarına, İtilaf Devletleri'ne işgal meşruiyeti tanıdığına ve Osmanlı ordusunun terhis edilmesiyle yurdu emperyal amaçlara açık hâle getirdiğine pek çok tarih kitabında yer verilmiştir. Fakat Mondros Mütarekesi, yalnızca Anadolu için değil, 1917'deki Bolşevik Devrimi sonrası yönetimi el değiştiren Sovyet Rusya için de tehditkâr hükümler içerir. Antlaşma gereği Boğazlar'ın uluslararası komisyona devredilmesi, Batılı devletlerle arası açılan Sovyet Rusya'nın deniz yoluyla Avrupa'ya ve Akdeniz'e açılmaması demektir (Örs, 2010, s. 48-50). Bunun yanında, antlaşma gereği Osmanlı ordusu Azerbaycan bölgesinden geri çekilmiş, Sovyet

Rusya ve Türkiye arasındaki sınır bölgesi olan Kafkasya'ya İngiltere bir set çekerek silahlı gücüyle yerleşmiştir. Dolayısıyla iki devletin iş birliği yollarını araması anlamlıdır; çünkü Batı karşısında bağımsızlıklarını korumak amacıyla birleşmişlerdir.

Sovyetlerle yakınlaşma politikasının meclis zabıtlarında ve kabul edilen kanunlarda etkisini görmek mümkündür. 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM, savaş sırasında giderek daha anti-emperyalist vurguların yapıldığı bir hüviyet kazanmıştır. Örneğin, Mustafa Kemal Paşa tarafından 13 Eylül 1920'de meclise sunulan, "Halkçılık Bildirisi" olarak bilinen "Teşkilatı Esasiye Kanunu Layihası"nın ikinci maddesinde şöyle bir ibare bulunur: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, hayat ve istiklalini kurtarmayı tek ülkü ve amaç bildiği halkı, emperyalizm ve kapitalizm egemenliğinden ve zulmünden kurtararak, yönetim ve egemenliğinin gerçek sahibi kılmakla amacına varacağı kanısındadır." (Kansu, 1997, s. 109).

Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun bir tür taslağı kabul edilen bu bildiri, Bolşevizmin kullandığı üslubu çağrıştırmakta, belki sonradan farklılaşacak ama aradaki yakınlığa işaret edecek tarihsel kesitin özgül koşullarına işaret etmektedir. Mustafa Kemal'in, 1 Aralık 1921'deki meclis konuşmasındaki ifadesi şöyledir: "Bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı, bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece mücadeleyi öngören bir mesleği takip eden insanlarız. (...) Fakat ne yapalım ki, demokrasiye benzemiyormuş. Sosyalizme benzemiyormuş. Hiçbir şeye benzemiyormuş. Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz çünkü biz bize benzeriz." Sosyalist bir ülkeyle dirsek teması kurulup dostluk ve iş birliği antlaşmaları imzalanırken aynı zamanda bütünüyle o ülkenin ideolojisinin benimsenmediği ifade edilir. Burada, çalışmayı ilgilendiren başlıca nokta tarihsel kesitte Sovyet Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkinin seyri ile Kurtuluş Savaşı

sırasındaki yardımlaşmadır. Daha özelinde elbette Tarık Buğra'nın neden Sovyet Rusya'yı Türkiye üzerinde yayılmacı emeller taşıyan, güvenilmez, düşman bir devlet olarak sunduğuna anlam verilmeye çalışılıyor. Sovyet Rusya'dan Türkiye'ye ulaştırılan para, altın ve silah desteğinin aslında Buhara Müslümanlarına ait olduğu iddiası, bu tarihsel değişikliklerin dikkat çeken bir örneğidir. Bunun, yazar tarafından anti-komünist ideolojinin bir parçası olarak tarihsel bir olgunun dönüştürülmesi yoluyla kurgulandığı söylenebilir.

Savaş esnasında Sovyet Rusya'yla aradaki bu yakın bağı ortaya konulması 1960 ve 1970'li yılların kutuplaştırıcı Soğuk Savaş döneminde komünizme sempatiyle yaklaşılmasına neden olabilir, sosyalizmin Türkiye içinde taraftar kazanma ihtimallerini artırabilir. O hâlde, geçmişteki yakın ilişkiler unutulmalı, dostluk sonlandırılmalı, desteği Bolşeviklerin değil Buhara Müslümanlarının verdiğinin iddia edildiği alternatif bir gerçeklik, edebiyatın kurmacalığının kolaylaştırıcı vasıtasıyla inşa edilmelidir. Bu doğrultuda, Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* ve *Firavun İmanı* romanlarına, temeli oluşturulan anti-komünizm ideolojisini dikkate alarak yaklaşmak anlamlı olacaktır. TRT yapımı *Küçük Ağa* dizisinin ilk sahnesinde Sevr haritası sunulurken -tarihsel gerçekliğe aykırı şekilde- Türkiye'nin Doğu kıyılarını SSCB'nin işgal ettiğini göstermek için orak çekiçli bir kırmızı bayrağın kullanılması bu bağlamda düşünülmelidir.

1960'lı yıllardan başlayarak çok sık atıf yapılan sözlerden biri Mustafa Kemal Atatürk'e ait olduğu söylenen şu cümledir: "Şurası muhakkaktır ki Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir; her gördüğü yerde ezilmelidir." Bu sözün Mustafa Kemal Paşa'nın 1929'daki Eskişehir ziyaretinde tren istasyonunda söylediği iddialardan biridir; kaynak ise anonimdir. Dönemin TİP (Türkiye İşçi Partisi) milletvekillerinden Çetin Altan iddiayı önemseyip incelemeye başlar, ona ait olduğu

iddia edilen el yazısını İsveç'te kaligrafi konusunda uzmanlaşmış ve bilirkişi niteliği taşıyan bir kuruma inceleme yaptırır. İnceleme sonucunda el yazısının Atatürk'e ait olmadığı ortaya çıkar (Işıklı, 2008, s. 122). Sonraki araştırmalarda Atatürk'e atfedilen bu sözün ilk olarak Adalet Partisi senatörü Fethi Tevetoğlu tarafından 31 Aralık 1964'te *Toprak* dergisinde yazıldığı tespit edilir. (Işıklı, 2008, s. 123). Fethi Tevetoğlu, politik konumlanışının yanı sıra Komünizmle Mücadele Dernekleri'nde üst düzey görevler de üstlenmiş kişilerden biridir. (Meşe, 2017, s. 127-130).

Mustafa Kemal Paşa, savaş sürerken mecliste Sovyet Rusya'dan gelmesi planlanan yardımı diğer milletvekillerine şu şekilde açıklar: “Bolşevik Cumhuriyeti, hem kendi hayat ve varlıklarının önemini artırmak, hem de İtilaf Devletleri'nin zulüm pençesinden kurtuldukları takdirde, evrensel olan devrimin amaçlarını elde etmek için kendilerine en kuvvetli, en kudretli bir yardımcı ve destek olacak milletimizin barışçı ve birlikçi elini tutmak için girişimde bulunmuştur.” (Işıklı, 2008, s. 131). İki devlet arasındaki tarihsel koşulların zorlamasıyla başlayan karşılıklı iyi ilişkiler ve yardımlaşma hâlini özetleyen konuşmalardan biri budur. İlişkilerin iki eş devlet düzeyinde sürdürülmeye çalışılması, henüz TBMM İtilaf Devletleri gözünde saygın bir taraf şeklinde görülmezken Sovyet Rusya'ya bu yaklaşımın kabul ettirilmesi, bağımsızlık hassasiyetiyle birlikte düşünülebilir. Işıklı, aradaki yakın ilişkiyi ve sonrasında Türkiye'de oluşan politik ortamı şu şekilde ifade eder:

Atatürk'ün, İngilizler, Fransızlar karşısında büyük bir sorumlulukla koruduğu bağımsızlık ilkesini, Moskova karşısında da özenle göstermiş olması, kendisi hedeflememiş olsa bile sosyalizmin öncelikleriyle ve toplumsal mücadele anlayışına ters düşmez; tam tersine, paralel bir çizgi oluşturur. Bu paralellik, Atatürk'ün sosyalist olup olmaması sorunundan bağımsızdır. Ancak Türkiye'nin bağımsızlığı yolunda sağlanmış olan Kemalist kazanımlar, Türkiye'de sosyalizmin kurulmasını güçleştirici değil kolaylaştırıcı yönde atılmış adımlar oluşturmuştur.” (Işıklı, 2008, s. 141).

Bu bağlamda, Tarık Buğra'nın sosyalizmle yakın ilişki kurulması, Anadolu'ya yönelik emellerin fark edilememesi, altın ve silah yardımının etkisinde kalınarak tehditlerin görülememesi üzerinden Mustafa Kemal Paşa'ya dönük eleştirileri anlam kazanır. Hem Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı yaptığı süre boyunca (1923-1938) Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasında sıcak ve iyi ilişkiler kurulmuş olmasının hem de 27 Mayıs 1960 askerî darbesi ardından 1961 Anayasası'nın sunduğu özgürlük ortamında sol düşüncenin kitleselleşmesinin, muhafazakâr-sağ görüşlü yazarlara Cumhuriyet'in resmî ideolojisiyle sosyalizm/komünizm arasında bir bağ olduğunu düşündürmüş olma ihtimali yüksektir.

Diğer yandan, Atatürk'ün hayatta olduğu süre boyunca sınıf farklılıklarının yok sayıldığı, solidarist bir anlayışın benimsenmesi zaten sosyalizm gibi bir ideolojinin devlette geçerli kılınmadığını gösterir. Onuncu Yıl Marşı'ndaki "Sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz" dizesi de bu durumu ortaya koyar. Ayrıca, CHF'nin parti programlarında tekrarlanan "Türkiye Cumhuriyeti halkı ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değildir" görüşü ve ekonomi prensiplerinin kamu yatırımları ile şahsi teşebbüslerin karma sisteminden oluşması bunun yansımasıdır (Işıklı, 2008, s. 151-154). Esasında, burada anlaşılmaya çalışılan, muhafazakâr-sağ görüşlü yazarların ve Türk-İslam sentezcilerin konuya nasıl yaklaştıklarıdır. Savaş yıllarında Sovyet Rusya'nın resmî makamlarca algılanışı ve Soğuk Savaş yıllarında yazılan bu romanların Sovyet Rusya'yı algılayışı açısından farkları görebilmek için o devrin yaklaşımına göz atmak ayrıca yararlı olabilir.

Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelip şehre kalıcı şekilde yerleşmiştir. İki hafta sonra, 10 Ocak 1920'de ise Ankara merkezli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi yayın hayatına başlar. Böylece gazete, mücadelenin

yürütücü kadrolarının kendi seslerini duyurmalarının gerekli olduğu koşullarda, çeşitli propagandalara cevap verebildikleri ve dünyaya açıldıkları bir pencere hâline gelir. *Hâkimiyet-i Milliye*, Millî Mücadele'nin resmî yayın organı olurken hem iç politika hem dış politikaya dönük analizleri, ideolojik yaklaşımları, seslendiği uluslararası camia düşünüldüğünde önemli tarihsel kaynaklardan biridir. Yazıların tamamı Heyet-i Temsiliye'nin, dolayısıyla heyetin başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın onayından geçerek yayımlanır; kaldı ki çoğu isimsiz yazının doğrudan kendisine ait olduğu varsayılmaktadır. Özellikle başyazılar onun yönlendirmeleriyle, üzerinde değişiklikler yapıldıktan sonra dizgiye verilir.

Bu nedenlerden ötürü, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde savaş sığağı sığağına sürerken çıkan yazıların Mustafa Kemal Paşa, bürokratlar ve komuta kademesindeki diğer askerlerin konumlanışlarını görmek açısından kritik bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bilhassa başyazılar, Kurtuluş Savaşı'nın hangi ideolojik zemine oturduğunu, Batılı devletler, dünyanın diğer ülkelerindeki Müslümanlar ve Sovyet Rusya'ya karşı nasıl bir tavır sergilendiğini gözler önüne serer.

Öncelikle, yazılarda dünyanın geri kalanındaki Müslümanların desteğinin alınabilmesi adına onlara yönelik çağrılar olduğu görülür; Irak'taki anti-kolonyal adımlara, Emir Faysal'a, Hint Müslümanlarına, Mısır, Afganistan gibi ülkelerdeki İslami kesime ve Afrika Müslümanlarına dikkat çekilir. Kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip ama bunu yapmaktan henüz mahrum birçok halk olduğu dile getirilir. Müslümanların kendi bağımsızlıklarını ellerine almaları, ayrıca Anadolu'daki sömürgecilik karşıtı hareketi desteklemeleri istenir. "Sınır Meselesi", "Hilafet ve İslam Âlemi", "İngilizlerin İslam Siyaseti", "Doğu İhtilali", "Asya Tehlikesi" gibi yazılar bahsedilen içeriktedir. Yazılarda Türkiye, Sovyet Rusya ile Doğu'da konumlandırılır ve boyunduruk altına alınmaya çalışılan mazlum milletlerden biri

olarak öne çıkarılır. “Avrupa’nın vahşi emperyalizmi”, “Avrupa emperyalistlerinin hain siyaseti” gibi ibarelere sıklıkla rastlanır (*Kurtuluş Savaşı’nın İdeolojisi*, 2012, s. 26-29). Doğu’daki herhangi bir anti-sömürgeci hareketlilik Batı basınında Bolşevizmle ilişkilendirilmektedir. Bunun, kendi ülkelerinin yayılmacı siyasetlerine karşı alttan alta tepki göstermeye çalışan Avrupa kamuoyunu sessizleştirmek için yapıldığı vurgulanır; Bolşeviklerin Anadolu’daki harekete doğrudan müdahil olmadığı söylenmekle birlikte Sovyet Rusya hakkında olumsuz ibarelere rastlanmaz. Bilakis, özellikle 1920’nin sonbaharına doğru yazılardaki SSCB yanlılığı güçlenir.

Örneğin, 2 Şubat 1920 tarihli “Asya Tehlikesi” adlı başyazıdaki, “Bolşevizm, Avrupa’nın yegâne tahkim vasıtasını kırmak, sömürge havzalarında toplardan ve hâkim siyasilerden daha ziyade zulmeden sermaye hâkimiyetini kaldırmak itibarıyla, Asya’da, Avrupa için hiçbir dayanak noktası bırakmayacaktır.” (*Kurtuluş Savaşı’nın İdeolojisi*, 2012, s. 34) sözü Anadolu’da konuşlanan İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupa devletlerine karşı Sovyet Rusya’nın olumlu karşılandığının göstergelerinden biridir. Ayrıca, “Birlik İhtiyacı” adlı başyazıda Bolşevizm cereyanlarının Türkiye lehinde siyasi eğilimler ortaya çıkardığı söylenmiş (*Kurtuluş Savaşı’nın İdeolojisi*, 2012, s. 41), “Cihan İnkılabı” yazısında, “Kolçak’ları, Denikin’leri ve onların şahıslarında İngiltere’yi mağlup ve perişan etmiş olan Bolşevikler gerek Kafkasya’da gerek Asya’da İngiltere’ye en öldürücü darbeyi vuracak bir vaziyete gelmek üzeredirler.” (*Kurtuluş Savaşı’nın İdeolojisi*, 2012, s. 61) denilerek 20. yüzyılın başındaki güç mücadelesinde Kurtuluş Savaşı’nı veren kadroların kendilerini nerede konumlandıkları ifade edilmiştir.

“Türk-Bolşevik İttifakı” başlıklı -5 Ekim 1920 tarihli- başyazıda geçmişteki olumsuz ilişkilerin talihsizliği dile getirilir; Çarlık Rusya’sı yerildikten sonra Bolşevik Devrimi ile yeni bir dönemin açıldığı ortaya koyulur. “Batı’nın

emperyalistleri” yerilirken “Yeni Rusya yeni Türkiye el ele, dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin öncüsüdür” denir (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 91). Sovyet Rusya'yla kurulan iyi ilişkiler sonucu imzalanan ittifak anlaşması Ankara hükümetinin dışarıdaki ilk mühim siyasi başarısı biçiminde yorumlanır (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 91). Kimi yazılarda Moskova merkezli faaliyet yürüten komünist hareketlerin bir ideolojiyi taklit yoluyla uygulamaya niyetlendiği fakat her bünyede ilacın aynı etkiyi vermeyebileceği söylenir.

Bir başka kritik nokta, Anadolu'nun Batı'sındaki Yunanistan işgalinin ve Doğu'da Ermenistan'la mücadelenin bütünüyle emperyalizm bağlamında yorumlanmasıdır. Yazılarda Yunanistan ya da Ermenistan için bir düşmanlık diline rastlamak zordur. Her iki devlet yayılmacı emellerin Anadolu coğrafyasındaki üstlenicisi, bir nevi büyük devletlerin denetiminde hareket eden minör kuvvetler olarak değerlendirilir. “İngiltere'nin başımıza musallat ettiği Yunanistan” ibaresi, bakışı özetler niteliktedir (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 89). Asıl büyük düşman addedilen İngiltere sömürgeciliğidir, ağır ithamların muhatabı da Yunanistan ya da Ermenistan'dan ziyade İngiltere'dir. Bu yaklaşımla taban tabana zıt bir yaklaşım olarak Ali Erkan Kavaklı'nın *Gülü Koklayamadım* romanındaki söylem düşünülebilir. Kavaklı'nın romanında İngiltere, ılımlı bir gözle ele alınır ve hatta Ermenilere karşı frenleyici bir rol üstlenirken asıl düşmanlaştırılan Ermeniler ile Yunanlılar olmaktadır.

Yunanistan'la savaşa yönelik tutumun bir benzeri Ermenistan'la yapılan savaşta görülür. Erzurum merkezli 15. Kolordu'nun başına Kâzım Karabekir Paşa getirildikten sonra buradaki ordu Doğu Cephesi Komutanlığı olarak adlandırılmıştır. Ankara ve Moskova için ortak düşman, Kafkasya bölgesine konuşlanarak orada

küçük devletçikler kurdurup onlardan yararlanmayı uman İngiltere'dir, yani Kafkasya'daki İngiliz ordusu, Sovyet Rusya ve Türkiye arasına bir set çekiyordur. Kâzım Karabekir Paşa'nın komutasındaki 15. Kolordu, Ermenistan'ı mağlup ederken eş zamanlı şekilde Kızıl Ordu da Ermenistan'ın Batı sınırlarını geçerek buradaki İngiliz himayesinde sürdürülmek istenen devletçiği kendi sınırlarına katar. Türk ordusunun Doğu'daki galibiyeti *Hâkimiyeti Milliye*'de "Doğu İhtilali" adlı bir başyazıyla anılmış, başarının yalnız Türkiye için değil, tüm Doğu milletleri için sevindirici olduğundan bahsedilmiştir (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 113).

Yunanistan, nasıl İngiliz emperyalizminin Anadolu'da kullandığı bir unsur olarak yorumlanmışsa Doğu'daki mücadeleye bakış da şovenist, hamasi bir milliyetçilik ya da gayrimüslimlere karşı gaza söylemiyle ilerlemez; bu nokta oldukça önemlidir. Söylem -çalışmada konu edinilen romanların yer yer insan haklarına aykırı nefret söyleminden ve din, etnisite, ideoloji gibi nedenlere dayalı düşmanlaştırıcı dilinden farklı olarak- anti-emperyalist ve anti-kolonyalist mücadelenin haklı zemini üzerine kurulur. Sıklıkla mücadelenin yalnızca Türkiye için değil, egemenlik hakları çiğnenerek yurtları sömürgeleştirilen tüm Doğu halkları için verildiği vurgulanır. Esasında haksız değillerdir; çünkü Doğu'ya giden yolda bir set işlevi gören Türkiye, bütünüyle Batılı devletler arasında paylaşılsa diğer ülkelerdeki bağımsızlık hareketlerinin kolaylıkla bastırılabilmesi için gerekli nüfuz, lojistik imkânlar ve yerleşkeler elde edilecektir. Kıta Avrupa'sından Arapların yaşadığı coğrafyayı ya da sınırlı sayıdaki yetkilisiyle Hindistan'ın kaynaklarını sömüren İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerin Anadolu'da doğrudan kendilerine ait toprakları olsaydı, anti-emperyalist hareketlerin bastırılabilmesinin kolaylaşma ihtimali yüksektir.

“En Büyük Düşman” adlı, 20 Temmuz 1920 tarihli başyazıda en büyük düşman “kapitalizm” kabul edilir: “Kapitalizm sade falan ve filan milletin düşmanı değildir. Bilakis bütün dünyanın, bütün milletlerin müşterek düşmanıdır: Milletleri birbirine düşüren kuvvet o, kardeş kanları döktüren fesatlar ondan, dünyayı kaplayan sefaletin müsebbibi, özetle bütün insanlığı inleyen zulmün yegâne zalimi odur.” (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 80). Ardından yazı iki ayrı savaş arasında bir benzerlik ilişkisi kurularak şu cümleyle bitirilir: “Bolşevikler Lehleri kati surette mağlup ederlerken, bizim vazifemiz de Yunanistan'ı Anadolu'dan süratle, şiddetle derhal kovmaktır! Ondandan sonra ebedi kurtuluş!” (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 81). Batı'nın yerleşik düzenini temsil eden sanayileşmiş, kapitalist devletlerinden farklı niteliklere sahip her iki gücün kaderlerinin ortak görülmesi sonucu daha yakın bir ilişki kurmaya başladıkları söylenebilir. Anadolu'da bir bağımsızlık mücadelesi verilirken amaca ulaşabilmek için yayılmacı emeller taşımayan devletlerden destek alabilmeyi düşünmek bu bağlamda anlamlıdır.

Bir başka neden olarak şunu düşünmek mümkündür: Savaş sürerken 20. yüzyılın, bugününü dahi şekillendiren toplumsal hareketleri yaşanmakta, geniş bir coğrafyadaki pek çok ülkenin siyasal yönetimini tepeden tırnağa farklılaştıracak değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bolşeviklerin gücü, hareketin merkezi Rusya ile sınırlı kalmayarak hızla yayılmaktadır. 23 Temmuz 1920 tarihli “Dünya Dönüyor” adlı başyazı, mücadelenin Orta Doğu ve Avrupa'yı da kapsayacak şekilde nasıl geniş bir sahaya yayıldığını gösterir. Bir yanda Doğu Avrupa'da konuşlanan ve komünizmin Avrupa'nın içlerine yayılmasına karşı bir set olarak düşünülen Leh ordusu mevzi kaybetmektedir, diğer yanda İran'ın Rişavet kasabasının Bolşevikler tarafından ele geçirildiği haberleri Ankara'ya ulaşmaktadır (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 83). Dikkat çekici nokta, Kurtuluş Savaşı'nın resmî yayın organı

Hâkimiyeti Milliye gazetesinde Bolşeviklerin Orta Doğu ve Avrupa'da mevzi kazanmasının yarattığı sevinçtir.

Avrupa'da yaşanabilecek bir karışıklık İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Anadolu'daki işgale verdikleri önemin ikincil plana düşmesine ve güç kaybetmelerine neden olacağından Kurtuluş Savaşı'nın seyrini değiştirebilecektir. Dolayısıyla gelişmelerin memnuniyetle karşılanması bu açıdan değerlendirilebilir. Aynı zamanda Ankara, aslında Batılı devletlere karşı bir Bolşevizm kozu ortaya koyuyor gibi gözükmektedir. Eğer Türkiye'nin çok üzerine gidilir ve bağımsız yaşama hakkı bütünüyle elinden alınırsa Türkiye kaderini Bolşevizm hareketiyle birleştirerek komünizmi benimseyebilir mesajı verilir. Sevr Antlaşması gibi bir topluma yaşam hakkı tanımayarak onu çevresi büyük devletlerle çevrili, ordusuz, ekonomik açıdan bağımlı, minik bir sömürge devletçisi hâline getirme çabası sürdürülürse Anadolu'nun tamamen Batı'yla ilişkisini koparacak bir yönetim biçimi benimsenebilir. Bu, Ankara'nın resmî yayın organı aracılığıyla Batı'ya verdiği bir mesaj gibi gözükmektedir.

Beklenen Avrupa odaklı Bolşevizm hareketi, yazıldığı şekliyle başarılı olmasa dahi gazetenin o dönemde olası sonuçları nasıl değerlendirdiğini düşünmek, meselenin siyasal boyutunu anlamak açısından önemlidir. Mevcut düzenin değişmesi ve baş düşman görülen İngiliz emperyalizminin güç kaybetmesi Anadolu'nun yararına yorumlanır: "Avrupa'nın Lehistan kalesi yıkılmıştır, Avrupa doğrudan gelen akına karşı açıktır ve muzaffer orduların yegâne hedefi, dünyanın başına bela olan İngilizlerdir. Kızıl Ordu'ların arkasından akıp gelen fikir seli Manş'ı da atlayacak, kapitalist İngiltere'yi mutlaka boğacaktır." (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 87). Görüldüğü gibi, Bolşeviklerin ilerleyişi, Kurtuluş Savaşı'nın yürütücü kadrosu

açısından olumludur. Fakat zaman ilerledikçe Avrupa ve Orta Doğu'daki komünist eylemliliğin sönümlenmeye başladığı görülür.

Aynı zamanda Sovyet Rusya'yla bağlantılı dernekler ve fırkalar Anadolu'daki etkinlik sahalarını genişletmeye başlar. *Hâkimiyeti Milliye* gazetesinin şu çıkışı bu bağlamda anlam kazanır: *Hâkimiyeti Milliye* ister ki, millet işlerinde kendi kendine ve yalnız kendi hâkimiyeti altında, yalnız kendi hayrı, kendi selameti ve bağımsızlığı için hâkim olsun. Mademki bu gayeyi temin edecek vasıtaların en iyisi komünizm olduğu muhakkaktır, *Hâkimiyeti Milliye* tabii ki onun en hararetli savunucusur.” (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 94) Yazı her ilacın her bünyede aynı etkiyi yapmayacağını, Anadolu'nun kendine özgü koşulları olduğunu ekler ve taklitçi bir anlayışla Bolşevizm prensiplerini ihraç etmeye çalışanlara karşı bir uyarıda bulunur.

9 Ekim tarihli bu yazının yalnızca dokuz gün sonrasında 18 Ekim 1920'de Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesi ve emriyle “Türkiye Komünist Fırkası” adlı bir teşkilatın kurulması yazının içerindeki uyarılarla bir arada düşünülebilir. Fırka kurulmadan iki gün önceki başyazıda “Rusya'da gerçekleşen Büyük Bolşevizm inkılabı ile Türkiye'da gerçekleştiğini görmek istediğimiz komünizm arasındaki hususiyetleri incelemek arzusundayız.” denilerek iki ülke arasında kıyasa gidilmesi belki kısıtlı bir süre için -sonradan geri dönmek üzere- yönün bütünüyle sol bir ihtilale çevrildiğini gösteriyor. Gelişmeler bütünlükle hesaba katıldığında, Ankara merkezli TKF; Bakü merkezli, Sovyet Rusya yönetimiyle doğrudan bağlantılı Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) karşı, Kurtuluş Savaşı'nı veren kadroların denetiminde bir komünist hareketin sürdürülmesi için alınmış bir önlem gibi gözükmektedir (Uras, 2007, s. 59-60). Bahsi geçen başyazının son cümlesi güç mücadelesi açısından durumu gözler önüne seren bir iç uyarıyı içerir: “Her şeyde

körü körüne taklitçilik fenadır; bilhassa inkılapçılıkta!” (*Kurtuluş Savaşı'nın İdeolojisi*, 2012, s. 102). Komuta kademesinin önde gelen kişileri Kâzım Karabekir, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak gibi kişiler ve Mahmut Esat Bozkurt, Tevfik Rüştü Aras, Celal Bayar gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bakanlık yapan önemli kişiler Türkiye Komünist Fırkası'na katılır. Resmî komünist partisi olarak görülen partinin Komintern'e başvurusu kabul edilmeyince, fırka yine Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle üç ay sonra kapatılmıştır.

Sovyet Rusya ve Türkiye'nin ortaklaşa karşılaştıkları tehditleri ifade eden şu pasaj konuyu stratejik açıdan özetler niteliktedir:

İngiltere; Türkiye, Kafkasya, İran ve Afganistan'da egemen duruma gelmekle Rusya'yı güneyden kuşatmış oluyordu. Anadolu'daki mücadele başarıya ulaştığı takdirde, İngiliz kuşatması Sovyet Rusya'ya en yakın ve en etkili olduğu bölgede kırılmış olacaktı. Ayrıca, İngiltere Anadolu'nun bir bölümünü Yunanistan'a vermeyi planlıyordu. Anadolu'da İngiltere'ye sıkı sıkıya bağlı bir Yunanistan'ın kurulması, İngiliz kuşatmasını daha devamlı ve etkili bir hale getirecekti. Oysa, bağımsız bir Türkiye, İngiliz tehlikesini uzaklaştıracaktı. (Müderrişoğlu, 2018, s. 448).

İlgili satırlarda görülebileceği gibi, Anadolu'da İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda hareket etmeye eğilimli bir Yunanistan devletçisi, onun yanı sıra İngiltere, Fransa ve İtalya'nın nüfuz bölgelerine ayrılmış parçalı bir harita Sovyet Rusya'nın aleyhindedir. Ayrıca, Sovyet Rusya'nın Güney bölgesinin güvenliğini ilgilendiren ve dünyaya açılmasını sağlayacak yer Karadeniz'dir. Bölgeden gemi geçişlerinin yönetimi için kritik nokta olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan egemenliğinde olması, Sovyet Rusya'yı kara kıtasına hapsederek onun nefes borusunu kesebilirdi. Bunlara ek olarak, Kafkasya'daki İngiliz ordusu tarafından desteklenen müstakil bir Ermenistan, zamanla Sovyet Rusya için zararlı olabilirdi. Bu nedenlerin tamamı, tarihsel koşullar içinde iki taraf arasındaki iş birliği zorunluluğunu net bir şekilde ortaya koyar.

İlk resmî ilişkiler, 23 Nisan 1920'de Ankara merkezli TBMM'nin kurulmasından yalnızca üç gün sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Sovyet yöneticilerine yazdığı mektupla başlamıştır (Müderrişoğlu, 2018, s. 456). Gayriresmî açıdan ise görüşmeler daha önceki tarihlere denk düşmektedir. Sivas Kongresi'nin (4-11 Eylül 1919) hemen ardından Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Moskova'ya gönderilen Halil Paşa, Bolşeviklerle iletişim kurma çabalarına girişmiştir. Bazen Kars, Ardahan illeri üzerinde uzlaşma zorluğunda olduğu gibi olumsuz süreçleri içeren görüşmeler her şeye rağmen savaş boyunca iki tarafına çıkarına olacak şekilde devam ettirilir. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye ilk yardımı Halil Paşa aracılığıyla olur: 1920'nin yaz aylarında bölgede görüşmeler yapan Halil Paşa Moskova'dan altınlarla ayrılır. Kurtuluş Savaşı'nın ilk dış malî yardımlarından biri olan bu destek Eylül 1920'de önce Erzurum, ardından Trabzon'a ulaşır. Altınların bir kısmı Doğu Cephesi için ayrılırken bir kısmı Batı Cephesi'nde kullanılmak üzere Ankara'ya gönderilir (Müderrişoğlu, 2018, s. 461). Altının yanı sıra, ilk silah ve cephane desteği de o sıralarda yine Trabzon'a ulaşır. "3387 tüfek, 3623 sandık cephane ve 300 dolayında süngü" Karadeniz bölgesine getirilir (Müderrişoğlu, 2018, s. 461).

Yardımların içeriğiyle ilgili bilgiler Sakarya Meydan Muharebesi sonrası meclis zabıtlarına yansımıştır. 8 Ekim 1921 tarihli oturumda Maliye Bakanı Hasan Bey'in (Saka) şu ifadesi Sovyet Rusya'dan yapılan maddi yardımı net bir biçimde ortaya çıkarır: "Hükümetin eline bir miktar Rus altını geçmiştir. Bu Rus altınları bize bir ekonomik yardım şeklinde dostumuz Rusya Hükümeti tarafından karşılıksız verilmiş paralardır. Para hemen merkeze getirilmiştir." (Müderrişoğlu, 2018, s. 462).

16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması taraflar arasındaki pek çok ihtilafi çözmeye yardımcı olur. Bu antlaşmayla Sovyet Rusya, Sevr Antlaşması'nı

tanımadığını, Türkiye üzerindeki kapitülasyonların tamamını reddettiğini ve Misak-ı Millî sınırlarını kabul ettiğini tüm dünyaya ilan eder. Resmî antlaşma metni dışında 10 milyon altın rublelik bir nakdi yardımın daha sözü verilir (Müderrişoğlu, 2018, s. 464). Türk ve Sovyet kaynakları karşılaştırıldığında maddi yardımla ilgili verilerin örtüştüğü söylenebilir:

1921 ve 1922 yıllarında çeşitli partiler halinde gelen Rus altınlarının tutarı 10 milyon altın rubleyi bulmaktadır. Nitekim, Türkiye'nin Aralık 1920-Mayıs 1922 tarihleri arasında ilk Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 1958 yılında bir tarih araştırmacısına Sovyetlerin 10 milyon altın rubleyi tamamen ödemiş olduklarını ifade etmiştir. Sovyet resmî belgeleri de, Nisan 1921'de 4 milyon, Mayıs-Haziran 1921'de 1.4 milyon, Kasım 1921'de 1.1 milyon ve Mayıs 1922'de 3.5 milyon olmak üzere 10 milyon altın rublelik yardım yapıldığını göstermektedir.

Türk ve Sovyet kaynaklarınca doğrulanmış 10 milyon altın rublelik Rus yardımı, Moskova Antlaşması'nın resmi metni dışında yapılan anlaşma gereği yapılan yardımdır. Halil Paşa'nın Temmuz 1920'de Moskova'dan beraberinde getirdiği 100.000 lira değerindeki külçe altın ile Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in 6 Ekim 1920 günü Moskova'dan dönerken getirdiği 1 milyon altın rubleye daha önce değinmiştik. Moskova Antlaşması'ndan önce Anadolu'ya ulaştırılan bu değerler de hesaba katıldığında, para yardımlarının 11 milyon altın ruble ve 100.000 lira değerindeki külçe altınlar olduğu sonucuna varılmaktadır. (Müderrişoğlu, 2018, s. 464).

Söz konusu yardımlar nakdi başlık altında yapılandır.

Altınların yanı sıra doğrudan cephaneye ve silah tedariği yardımın önemli bir ayağını oluşturmuş, öncelikle Doğu Cephesi'nde Türk ordusu taarruza geçmeden önce Trabzon üzerinden ulaştırılan silah yardımı da 15. Kolordu'ya ulaştırılmıştır. Tüfek, makineli tüfek, top mermisi, şarapnel mermisi, el bombası, kılıç ve gaz maskesi yardımı yapılmıştır. Sovyet kaynaklarına göre, Kurtuluş Savaşı'nın en çetin safhasında, yani 1920-1922 arası evredeki destek spesifik şekilde şöyle derlenebilir: "39.275 adet tüfek, 327 adet makineli tüfek, 54 top, 62.986.000 adet tüfek mermisi, 147.079 adet top mermisi, 1.000 atımlık top barutu, 4.000 adet el bombası, 4.000 adet şarapnel mermisi, 1.500 kılıç ve 20.000 gaz maskesi." (Müderrişoğlu, 2018, s. 467). Türkiye ait kaynaklarda 37.812 adet tüfek, 324 makineli tüfek ve 141.173 top

mermisi kayıtlı gözükürken kimi gerekçelerden ötürü, farklı kanallar aracılığıyla gelen cephanenin kaydının yapılamamış olması aradaki minimal farka neden olmuş olabilir. Bunun dışında, rakamlar birbirine yakındır.

Tarık Buğra'nın *Firavun İmanı* romanında bahsettiği Buhara Müslümanlarının Türkiye'ye yardımına *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*'nda da yer verilir. Kitap bu iddianın kaynağını 1962 yılında yayımlanmaya başlayan *Yakın Tarihimiz* adlı dergiye dayandırır. Ayrıca, dergi "Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Birinci Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar" alt başlığını kullanır. Derginin kaynağının Osman Kocaoğlu olduğu aktarılır. Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti'nin Eylül 1921 – Nisan 1922 arası ilk ve tek Cumhurbaşkanı Osman Kocaoğlu, Sovyetler tarafından Bolşevik olmadığı tespit edildikten sonra bölgeden sürülerek Afganistan'a gitmiştir. Daha sonra Türkiye'de kimi dergilere yazılar yazmış, Soğuk Savaş döneminde anti-komünizm ideolojisini savunan Zeki Velidi Togan'la *Yeni Türkistan* dergisinde birlikte çalışmıştır. Farklı kaynaklardan doğruluğu tespit edilemeyen, üstelik vesika içermeyen bir anıyı tarihsel gerçek kabul etmek oldukça güç olduğu gibi bu iddianın 1960'lı yıllarda dile getirilmesi de Soğuk Savaş yıllarının politik atmosferiyle bir arada düşünülebilir. *Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları*'nda yazar Alptekin Müderrisoğlu, iddiaları şöyle değerlendirir:

İncelemelerimiz sırasında sayın Kocaoğlu'nun ifade ettiklerini doğrulayacak herhangi bir kaynağa rastlamamış bulunuyoruz. Buhara Cumhuriyeti'nin 100 milyon altın rubleyi kendi adlarına gönderebilecekken, Rus hazinesine teslim etmelerinin nedenini anlamak güçtür. Ayrıca, Sovyet Rusya Türkiye'ye para yardımı olarak 10 milyon altın ruble vermiştir. Bu durumda, Sovyetlerin kendilerine teslim edilen 100 milyon altın rublenin, yalnızca 10 milyonunu Türkiye'ye verdikleri ve 90 milyonunu alıkoyduklarını kabul etmek gerekmektedir ki, o günlerde Türk dostluğuna son derece önem veren Sovyetlerin, ortaya çıkması halinde dostluğa büyük bir darbe vurabilecek böyle bir davranışta bulunabileceklerini düşünmek mümkün değildir. (Müderrisoğlu, 2018, s. 465).

Dolayısıyla Osman Kocaoğlu'nun iddiası -1922'de Cumhurbaşkanlığı'na Sovyetler tarafından son verildiği ve Afganistan'a sürüldüğünü de düşünülürse- Soğuk Savaş döneminde işlevsel bir zemine sahiptir. Fakat kaynaktan yoksundur ve doğrulanabilir değildir. İlk kez *Yakın Tarihimiz* adlı derginin dile getirdiği düşünölen bu iddialar, Tarık Buğra'nın romanını yazmasından bir yıl önceye aittir. Edebiyatçının kaynak belirtme gibi bir yükümlölüğü haklı ve doğal bir şekilde olmadığından Tarık Buğra da iddiasının kaynağını belirtmez; ancak yararlandığı kaynağın Osman Kocaoğlu'nun sözlü ifadelerine yer veren *Yakın Tarihimiz* adlı dergi olma ihtimali yüksektir.

BÖLÜM 5

FİRAVUN İMANI

Tarik Buğra, *Küçük Ağa* (1963) romanında savaşa, o güne dek göz ardı edilmiş kesimlerden birinin temsilcisinin, İstanbullu bir din adamının gözünden bakmaktaydı. Cumhuriyet'in kurucu kadrosuna, Ankara'da meclisteki Birinci Grup milletvekillerine, Mustafa Kemal Atatürk'e dönük eleştiriler şiddetli olmamakla birlikte yine de kendini hissettirmekteydi. Diğer yandan, roman başlangıçta Kuvayimillîye'ye ve Ankara merkezli düzenli orduya karşı çıkan, Mustafa Kemal Paşa'yı "asi" olarak adlandırıp sonradan mücadelelerinin haklılığını gören bir hocanın aydınlanma yolculuğu şeklindedir. Ona yönelik eleştiriler ikinci ciltte ve "muhterislik" üzerinden dile getirilir. Yazarın 13 yıl sonra yayımladığı *İstiklal Harbi*'ni konu edinen ikinci ve son romanı (savaşı işleyen son romanı) *Firavun İmanı* (1976) ise Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun yanlışlarını açığa çıkarmayı hedefleyen bir eserdir. Ankara'daki politik atmosferi "ihamet ve satılmışlık"la (Buğra, 2022, s. 18) ifade eden anlatıcıya göre, pek çok mücadele aleyhtarı sonradan olumlu karşılanmış, başından beri mücadelenin içinde yer alan kimi insanlarsa zamanla istenmeyen kişiler hâline gelmiştir.

En başta, emperyalizme karşı ulusal bütünlüğün, Misak-ı Millî'nin, tam bağımsızlığın savunuculuğunun merkezi addedilen, Kurtuluş Savaşı'nın yönetildiği il, devrin yazarlarınca "mabet" ya da "kible" olarak anılan mekân Ankara'nın sembolik değeri ters yüz edilir. Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen romanlarda genel eğilim, Ankara'nın bir millî mekân ve başkent oluş sürecinde estetize edilerek dile getirilmesidir (Uysal, 2017, s. 382). Resmî tarih anlatıları doğrultusunda yazılan pek çok romanda "yeşil yurt", "saadet ülkesi", "masal iklimi", vaat edilmiş toprak" gibi sözlerle nitelenen başkent Ankara'nın (Uysal, 2017, s. 387) *Firavun İmanı*'ndaki

temsili ise baştan sona karanlık, güç çekişmeleriyle dolu ve boğucudur. Çalışmada incelenen romanlar, kazanılmış bir savaşı zamanda geriye giderek anlatırlar; ama kendilerini aslında yıkımın, acının ve mağlubiyetin romanları olarak konumlandırırlar.

Alışlagelenin aksine, Ankara son derece zavallı durumda, “pis ve daracık sokakları”yla, “bezginlik”, “hüzün”, “manasızlık” gibi olumsuz duygu yüklü kelimelerle tasvir edilir (Buğra, 2018, s. 7-19). Birinci Meclis alabildiğince çeşitlilik içinde olmasına karşın milletvekillerinin, özellikle de istenilenleri koşulsuzca onayladıkları sezdirilen Birinci Grup üyelerinin (Mustafa Kemal Paşa yanlısıdır) ufuklarının sınırlı olduğu aktarılır (Buğra, 2022, s. 9). Sakarya Meydan Muharebesi’nden hemen önceki süreci anlatarak başlayan roman İzmir Suikastı sonrası kurulan İstiklal Mahkemeleri’nin siyasi etki altında kalan kararlarını vurgulayarak bitmektedir. Açılış sahnesindeki imalar da mahkemelere yönelik eleştiriler kadar sert gözükür. *Firavun İmanı* romanında Ankara’nın atmosferi iç açıcı gözükmez, şehir şöyle betimlenir:

Ağızlarda toprak tadı vardı. İnsan yutkunurken kum çiğnediğini sanırdı. Haymana’dan kopup gelen hoyrat bir rüzgâr Ankara’nın pis ve daracık sokaklarında bütün gün tozu dumana katmış, solukları kesmiş, göğüsleri daraltmıştı. Mintanlar, içlikler, fanilalar terden yapış yapıştı. Herkes kötü kötü kokuyordu. Paşa daha teşekkür edip kürsüden inerken, gözlerde serin su başları, kuzeye bakan pencerelerin önündeki sedirler, gecelik entarileri ve çoluk çocuk sesleri tütüyordu. Salonu, fırtınaya tutulmuş bir gemi gibi sallayan, sarsan heyecan dalgaları ve sinir gerginlikleri geçip gitmiş, bunların yerine, özel yaşayışların çekicilikleri ve sıla özlemleri bir tül gibi inmişti. Şimdi hüzün vardı, bezginlik vardı, yorgunluk ve kendini bütünüyle bırakış vardı (Buğra, 2022, s. 7).

Ankara’yla ilgili benzer olumsuz sözler anlatı boyunca tekrarlanır:

Türkiye’nin halini ikisi de bilirlerdi. Ve Ankara’da bu pis, bu yıkık, dökük, yolsuz, ışısız, susuz şehirde bulunuşları Allah’ın emri ile Türkiye’nin yürekler acısı halini bir an bile unutmamaları, gün gün, saat saat, dakika dakika hatırlamaları içindi (Buğra, 2022, s. 109).

Ankara hoş olmayan niteliklerle, anlatıcının ifadesiyle “kötü kokan”, “pis ve daracık sokaklar”, “kör”, “sağır”, “dilsiz”, “pis”, “mânasız” “hüzün”le özdeştir. Diğer yandan, Ankara anlatı boyunca işgalci devletlere karşı verilen savaşın merkezi olduğu kadar meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (Mustafa Kemal Paşa ve çevresinde toplanan milletvekilleri) ve İkinci Grup (muhalif milletvekilleri) arasında güç çekişmesinin de merkezidir. Büyük Millet Meclisi’ndeki meraklı bekleyişin ve yer yer olumsuz havanın dağıtıcısı genelde dindar milletvekilleri arasından çıkar. Mehmet Âkif, Hüseyin Avni gibi mebuslar mücadele gücünü artıran kişiler olarak aktarılır.

Ayrıca, Ankara ile Moskova arasındaki güçlü iş birliği, karşılıklı yardımlaşma ve dostluk antlaşması Bolşevikler lehinde hareket etmek isteyen grupların elini güçlendirir. Özellikle, “Yeşil Ordu” adıyla öne çıkan bu topluluk mecliste vekilleri etkileyerek kendine taraftar bulur. Bu bağlamda, Tarık Buğra’nın *Firavun İmanı* romanının temelini bu güç çekişmelerinin oluşturduğu söylenebilir. Yazar, Kurtuluş Savaşı’nı konu edinen diğer romanı *Küçük Ağa*’nın ilk cildinde İstanbullu Hoca’nın dönüşümüne odaklanırken romanın ikinci cildinde ve *Firavun İmanı*’nda savaşın devam ettiği esnadaki politik çekişmeleri konu edinmiştir.

5.1 Batı Cephesi ve Mustafa Kemal temsili

Eserde, Ankara’daki farklı siyasal eğilimlerden bahsedilirken Türkiye Halk İştirakiyyûn Bolşevik Fırkası’nın Batı emperyalizmine karşı politikası aktarılır; fakat hemen ardından meclisin ve Mustafa Kemal Paşa’nın bu kesimlere karşı dikkatli olması gerektiği mesajı verilir. Anlatıcının ifadesiyle onlar “Rusya’nın satın aldığı kimselerdi.” (Buğra, 2020, s. 17). Üstelik roman mütemadiyen savaş sonrası yaşanabileceklere göndermede bulunur; savaş mühimdir ama savaştan sonraki

gelişmelerin çok daha kritik olduğu mesajı alttan alta, kimi zaman açıkça, sürdürülür. En büyük uyarı Mustafa Kemal Paşa'ya yöneltilir, etrafındaki dalkavukların ve Bolşeviklerin asıl fikirlerinin, niyetlerinin, bağlantılarının ve devleti nasıl ele geçirmek istediklerinin tam olarak farkında olmadığı dile getirilir. Dahası, ona dönük eleştiriler bununla sınırlı değildir.

Roman, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık yetkisini aldığı günün anlatımıyla açılır. Milletvekillerinin korkularından ötürü, itiraz ihtimalinde başlarına bir şey gelmesinden tedirgin oldukları için Mustafa Kemal Paşa'nın yetkiyi almasını onayladıkları dile getirilir. Mecliste yetkileri bir kişiye devretmekle devretmemek arasında gidip gelen birbirine zıt fikirler olduğu ifade edildikten sonra meclisin güçlü kalmasını isteyenlerin dahi Başkumandanlık yasasına aslında zoraki onay verdikleri sezdirilmektedir. Anlatımda dikkat çeken nokta mecliste korkunun hâkim oluşudur:

Mustafa Kemal Paşa'yı fazla atılgan, hattâ maceracı ve Türkiye'nin kaderini yalnız cepheye bağlamış sayanlar da vardı. Bunlara göre Paşa, cephe zaferi uğruna memleketi, en ağır bozgunların ancak doğurabileceği kayıplara sürüklemekten çekinmezdi. Direnişleri günlerce sürdü. Ama bu direniş çetin değil, haşin değil, yürek burkucuydu. 'Peki' deyişleri de akılları yattığı için değil, korkuları ağır bastığı için oldu; sebepleri çeşit çeşitti, ama hepsi korkuyordu. Herkes korkuyordu. (...) Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığı, böylece, 5 Ağustos 1921 akşamı, yatsıya doğru, kadere boyun eğerek gibi kabul edildi (Buğra, 2020, s. 5-6).

Satırlardan meclisteki ortak kararın bir fikir alışverişi sonucunda değil, tedirginlik, korku ve belki tehdit ortamının üzerine zorla alındığı gibi bir izlenim edinmek mümkün.

Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği Birinci Grup, İkinci Grup ile kimi zaman sert tartışmalara girer. Savaşın sürdüğü esnada meclisteki anlaşmazlık ortamı kimi kararların alınmasını zorlaştırır. Esasında, Birinci Grup Mayıs 1921'de kurulmuşken, meclis içindeki dağınık muhalif kişiler, Temmuz 1922'de resmî şekilde gruplaşarak İkinci Grup'u meydana getirmişlerdir (Demirel, 2020, s. 185).

Başkomutanlık yetkisiyle güçleri arttırılan Mustafa Kemal Paşa, kararlarına uyulmasını bekler. Bu bağlamda, romanda sonradan İkinci Grup'u oluşturacak muhalif vekillerin o esnadaki gücünün kısıtlanmasına karşı tepki gösterilir. Anlatı boyunca eleştirilen, temelde Birinci Grup'tur. *Firavun İmanı*'nda - Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı'nın romanlarında olduğu gibi- Ankara'da içki ve sigara içilmesi eleştirilerin odağındadır. Bunlara yönelik tepkiyi içeren olumsuz atmosfer betimlemesi, mecliste üstünlük kuran gruba karşı yergiyle devam eder:

Ankara yeni ve geçenlerin hepsinden de ağıdalı bir bunalım içerisinde, kimi cennetlik ve tarih boyunca övülecek, ama haklarını alamayacak; kimi cehennemlik ve iğrenç, ama çoğu hiçbir zaman yerilemeyecek ve haklar yutacak hesapların, taktiklerin hummasıyla yanıyordu; yıldızlarıyla, serin esintisiyle ve derin sessizliğiyle Allah'ı hatırlatan geceyi unutup gitmişti. (...) Bu kör pencerelerin ardında, bazıları sigara dumanlarının perdelediği, bazıları kaçak rakıların anason kokusu ile körüklenmiş, en azından ikili, üçlü gruplar vardı. Tek insana rastlayamazdını; vicdan dinlemeye, onunla hesaplaşmaya vakit yoktu; buna vakit bırakılmıyordu. Bunu arayan da zaten pek çıkmıyordu. Hemen hemen herkes, yol azığı ile birlikte getirdiği veya Ankara'daki ilk yemek -veya içki- sofrasında bulduğu yargı cümlelerine sımsıkı sarılmıştı. Gene hemen hemen herkes, bulduğu yargı cümlelerine karşı çıkanlara düşman olmaya hazır, hattâ can atar gibiydi. Bu da elbette yanılmış olma ihtimalinin verdiği o önlenemez korkudandı; çünkü hemen hemen herkes 'doğru'yu kavramaya yetecek kafa gücünden ve bilgiden yoksun bulunduğunu alttan alta seziyordu (Buğra, 2022, s. 10-11).

Mecliste daha kalabalık olan Birinci Grup'un kafa gücünden ve bilgiden yoksun olduğunu belirten anlatıcı, şehrin özelliklerinin yanı sıra Ankara'daki politik ortamı oldukça karanlık, güç çekişmeleriyle dolu şekilde tasvir eder.

Anlatıcı, öncesinde Millî Mücadele'ye aykırı hareket edip sonra üstünlüğün Türk ordusuna geçtiğini anlayınca Ankara'ya yakınlaşan "dalkavuk" olarak adlandırdığı kişilerin Mustafa Kemal'in yanına kolayca geldiğini ve onunla ortaklık kurduklarını söyler. Bu kişilerden biri işgalde İstanbul'da İtilaf Devletleri'ne yardım eden Fuat Zahir'dir. Ardından Ankara'ya geçip ordunun lehinde çalışmaya başlayan Fuat Zahir, Ali Yusuf takma adını kullanmaya başlayacaktır. Ankara'da ilk iletişim

kurduğu kişilerden biri Mustafa Kemal Paşa olan Ali Yusuf (Fuat Zahir), kendini koruma altına alacak iyi bir yol bulmuş gibi anlatılır: “Ali Yusuf, Ankara’ya küçük çapta bir basımevi kuracak araçlar ve bir yığın altınla geldi. Asıl varlığının yarısını bile tutmayan parayı ordunun, kurduğu gazeteyi de -Meclis’in değil- ileri gelen üç, beş politikacının, özellikle de Mustafa Kemal Paşa’nın emrine vermişti.” (Buğra, 2022, s. 55). İlgili pasajdan, Mustafa Kemal Paşa ve meclis karşıtlığı kurulduğu, onun Meclis Başkanı olmasına karşın meclisin temsilcisi gibi değil, dışındaki üç beş politikacıdan biri gibi yansıtıldığı sonucu çıkarılabilir.

İkinci Grup milletvekillerinden Hüseyin Avni (Sözen) Bey, Bolşevikler ile iş birliği yapanlara karşı Mustafa Kemal Paşa’yı uyarmak ister. Ne var ki, istediği görüşmeyi yapacak şansı elde edemez; anlatıcıya göre Başkomutan onunla ilgili fikirleriyle kimi insanların doldurmasına gelmiş ve görüşmek istememiştir. Tamamen iyi niyetli, uyarıcı bir rol üstleniyor şekilde aktarılan Hüseyin Avni’nin gözünden durum şu şekildedir:

Sebebi fazla meşgale veya değil... Belki de bizden birinin yüzünü bile görmek istemiyor Paşa hazretleri. Kimbilir hakkımızda neler söylendi ki, bu hâle geldi. Fakat bence mühim değil. Sohbet veya yârenlik için aramıyoruz kendisini. Bildiklerimizi söylemek zorundayız da onun için konuşmak istedik. Mademki reddedildi, şimdi ne yapabileceğimizi düşünelim. Bana kalırsa söylenecek olanları, yazılı olarak gönderelim. Biz yapabileceğimizi yapmalı, mesuliyetimizi karşılamalıyız (Buğra, 2020, s. 113).

Sovyet Rusya ile Ankara arasında imzalanan antlaşma, tescil edildiği günle İstanbul’un Büyük Britanya tarafından tek taraflı işgalinin duyurulduğu 16 Mart 1920 tarihine göndermede bulunmaktaydı. Antlaşma gereği Rusya, Türkiye’yi ciddi miktarda altın göndererek önemli bir yardımda bulunmuştu. Anlatıcıya göre, yardım öyle göz kamaştırıcıydı ki Ankara’dakiler “Paşa dahil hepsi de büyülenmiş gibiydiler.” (Buğra, 2022, s. 129). Zaferin kazanılacağına olan inancı artıran para yardımı, herkesi sevindirmiş; fakat metne göre büyüleyici yanıyla ardında yatan

tehlikenin görülmesini de engellemiştir. O tehlike anlatı boyunca en büyük düşman kabul edilecek olan “komünizm tehlikesi”sidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın anlatımında, o güne dek yazılan pek çok Kurtuluş Savaşı'ndaki önderlik, birleştiricilik, korkusuzluk gibi karakter özelliklerinin dışında, alışılmadık, hatta olumsuz sayılabilecek “kavgacılık,” “taklitçilik,” “kelle koyup kelle isteyecek” mizaca sahip olma gibi özellikler sıralanır:

(...) devlet adamlığı vasıfları Paşa'dan üstün kimseler bulunabilirdi; fakat kavgacılık isteyen, taklitçi ve sırasına göre kelle koyup kelle isteyecek mizaçlar bekleyen bir dönem gelecekti; hattâ öyle günler yaşanıyordu. Durum bu olunca Ali Yusuf, Paşa'dan başka bir kimse göremiyordu ortalıkta. Fakat -bunun da bir fakat'ı vardı- Paşa, eninde sonunda bir askerdi ve ona cephe zaferinin her şeyden önce daha çekici gelmesi pek muhtemeldi. Böylece, Yunan'a büyük köteğin atıldığı gün, Paşa'nın Ankara'yı mankarayı unutup İzmir'e doğru at koşturması, muzaffer başkumandan psikolojisini benimsemesi beklenmeyecek şey değildi (Buğra, 2022, s. 132-133).

30 Ağustos 1922'deki Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin ardından Yunan ordusu Ege'ye doğru geri çekilmeye başlayınca Türk ordusu dokuz günü aşkın bir takip yürüyüşü başlatmıştır. Ardından Mustafa Kemal, ordunun Başkomutanı sıfatıyla İzmir'e gelerek birkaç gün orada konaklamıştır. Ankara'daki mecliste orada bulunan milletvekilleri oturumları sürdürmektedir. Dolayısıyla zaferle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan ayrılıp İzmir'e geçmesi tarihsel bir gerçekliktir. Bundan ötürü, “muzaffer başkumandan psikolojisi”ni benimsediği söylenen Mustafa Kemal Paşa'nın, Ankara'yı bırakıp İzmir'e gitmesi ve nüfuz elde etmesi üzerinden eleştirildiği görülür.

Bunun yanı sıra, Türkiye'deki sol grupların aslında bağımsızlık için mücadele etmediği, Türkiye'yi, Rusya'nın parçası yapmak için Bolşeviklerden destek gördüğü anlatı boyunca tekrar edilen iddialardan biridir. Üstelik, Sovyet Rusya tarafından Türkiye'ye gönderilen maddi yardımın aslında onlar sayesinde değil, Buhara'daki Türklerden alındığı da iddia edilir:

Heyet üyeleri, Rusya'nın Türkiye'ye verdiği beş yüz bin altının Buhâra hazinelerinden çıktığını söylediler. Bu altınları ırk ve din kardeşlerine onlar göndermişler, bunu da henüz Rusya kendilerine muhtaç durumda bulunduğu için sağlayabilmişlerdi. Yoksa altınların Moskova'dan dışarı çıkmasına imkân yoktu. Adamcağızlar, anlaşma gereğince gelecek yıllarda Türkiye'ye ödenmesine söz verilen on bin altından on tanesinin bile gönderilmeyeceğine, buna karşılık aynı altınların, belki de fazlası ile Türkiye'yi ağa düşürmek için harcanağına yemin ediyorlardı. Ankara'ya da bunu anlatmak için -her tehlikeyi göze alarak- gelmişlerdi. Fakat kendilerini dinleyecek, kabul edecek sorumluları bulamadan, yaka paça sınır dışı edildiler. Ne var ki Gazi Paşa'ya kadar, sorumluların hepsi de onların ne diyeceklerini biliyorlardı. Resmî konuşma ve kabullere Rusya istemediği için yanaşılmamıştı, sınır dışı kararının alınmasına da sebep aynıydı. Nitekim Gazi Paşa aynı günlerde "Âkif ile Hüseyin Avni'ye haber göndermiş, öğrendiklerini Meclis'de mesele yapmamalarını rica etmişti. Onlar da bu isteğe uydular. (...) Hüseyin Avni, aczin öfkesiyle 'Buna, bile bile lâdes derler... Başka bir şey değil' diye söylenip duruyordu (Buğra, 2022, s. 178).

İkinci Grup milletvekillerinin, Mustafa Kemal Paşa'yı iyi niyetle ve tehlikeler konusunda uyarmak için çabaladığı ama bu çabaların sonuçsuz kaldığını vurgulayan bu satırlar, bir yandan muhalif milletvekillerinin olumlu ve aklayıcı bir noktada konumlandırılmasını sağlarken diğer yandan Bolşeviklerin emellerini fark edememesi açısından Mustafa Kemal Paşa'ya dönük bir eleştiriyi içerir.

Eleştiriler bununla sınırlı kalmaz; mecliste giderek daha otoriter bir hava esmeye başlaması, Başkumandanlık Yasası sonrası Mustafa Kemal Paşa'nın güçlerini artırması, çeşitli farklı fikirlerin rahatlıkla tartışılmaması İkinci Grup milletvekilleri vasıtasıyla yerilir:

Hüseyin Avni Bey de, Âkif dahil, beş on kişilik arkadaş grubu da, muhtemel zafer sonrası için bir *zümre diktatörlüğünün* hazırlanmakta olduğuna artık kuvvetle inanıyorlardı: Gazi Paşa, son aylarda bütün zamanını ve dikkatini cepheye bağlamıştı. Ankara'ya pek seyrek geliyor, bu gelişlerinde de Meclis'deki oyunları yürüten şahıslar tarafından çembere alınıveriyordu. Avni Bey Paşa'yı çok iyi anladığına inanırdı. Ona göre Paşa, her şeyden önce bir askerdi ve düşman henüz üstün kuvvetiyle vatanın harîm-i ismetinde iken, değil zafer sonrası, politik yarını bile mücadele konusu yapmayı şursuzluk sayardı. Paşa'nın ilerisi için elbette projeleri, planları olacaktı. Bunların prensiplerini ve taktiklerini düşünmekte olması, hattâ tespit etmiş bulunması pekâlâ muhtemeldi. Ama Paşa cepheyi,

yâni can kavgasını bırakıp bunların peşine düşmeyi, hiç değilse, budala ihtirasla bir tutacak, vatana ihanet ile eşit görececek yaradılıştadır.

Ama Ankara'yı çembere alan ve çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen türediler, Paşa'nın proje, plan ve prensiplerini biliyor veya seziyorlardı. Onların bu tutumuna 'kraldan çok kralcılık' demek yerinde olurdu. Avni Bey gene onların Paşa'dan çok, Türkiye'den çok kendi dünyaları, kendi ikbal ve ihtirasları için çalıştıklarından da emindi. Neticede, eğer bunlar elenmezlerse, Türkiye mutlaka kaybedecek, Paşa'nın kendisi de en çirkin kayıpları önleyebilmek için Sakarya savaşları vermek zorunda kalacaktı. Ve bunlarda zafer Sakarya'dakinden de güç olacaktı. Hüseyin Avni Bey buna kuvvetle inanıyordu (Buğra, 2022, s. 185-186).

Anlatıcı, zaferin ardından Cumhuriyet'in ilanına giden süreci ve sonrasını ise "politika giyotini" olarak adlandırır. Fransız İhtilali'nin hemen sonrasında pek çok monarşi yanlısı, yeni rejim muhalifi kimse giyotinle öldürülmüş, bu dönem Fransa tarihine "terör dönemi" adıyla geçmiştir. Bu bağlamda, "giyotini" sözü farklı bir anlam kazanırken anlatıcının şu sözleri İstiklal Mahkemeleri'ndeki yargılamalara dönük eleştirilerin temelini oluşturacaktır:

Yıllar geçiyordu. Ama aynı yıllar çeşitli insanlar için çeşitli şekilde geçiyordu. Zaman her bölümünü kimine bir basamak, kimine bir çukur yapmakta idi; birbirine kenetlenen kaderler artık çözülmüş, tek tek kalmıştı, şimdi her biri bir yöne doğruydular. Ve sık sık birbirlerine karşı çıkıyorlardı, hem de can düşmanları gibi. Bu işleyen artık *politika giyotini* idi: Çoğunun bilmediği, belki de en iyilerinin, en vatanseverlerinin, hattâ en bilginlerinin ve yararlı olabileceklerinin asla beceremeyecekleri politika. Şimdi bütün kaderler onun kurallarına boyun uzatmıştı. (Buğra, 2022, s. 198).

Sonrasındaki satırlardaysa meclisin birçok kararına eleştiriler yöneltilir. İsmet Bey'in Murahhas Heyeti Başkanlığı'na getirilmesi, hilafetin lağvedilmesi gibi kararlar yerilir.

Bir sahnede Hüseyin Avni Bey'in mecliste gözünü sakınmadan kendince doğruları söylemeye devam ettiği ama bir yandan da "hain" şeklinde damgalandığı belirtildikten sonra, onun bir suikast planı içine çekilmeye çalışılması aktarılır.

Celâleddin Bey adlı biri Hüseyin Avni'nin yanına gelerek onun muhalefetini

beğendiklerini, Paşa'ya suikast düzenlemek istediklerini ve ondan destek talep ettiklerini söyler. Hüseyin Avni teklifi reddeder; ancak Gazi Paşa'ya muhalif olduğunu, politikalarını yanlış bulduğunu ekledikten sonra çevresindeki menfaatperestlere karşı onu ikaz etmeye devam edeceğini belirtir.

Bir yandan Hüseyin Avni'nin olgun, vefalı, vicdanlı tavrı öne çıkarılıp bu sayede yüceltilirken diğer yandan Mustafa Kemal Paşa'nın siyaseti ve etrafındaki çıkarıcıların farkında olmayışı yerilir. Yazar, siyasal ve tarihsel tezi doğrultusunda olay örgüsünü kurgularken bütünüyle iyi gözükten karakterlerini haklı çıkarır; kötüler ise zaten daima art niyetle hareket edeceklerdir:

Bu yeni başşehirde, bu doğup doğmayacağı bilinmeyen, doğacaksa sağlam mı, yoksa bin bir çeşit buhrana tohum mu olacağı kestirilemeyen devlet namzedinde servet veya ikbâl yapmanın başka yolları da görülüyordu. Ve bu yollar kendilerine akla gelen, gelmeyen bütün üslûp ve vasıtalarla teklif edilmişti. Bu teklifler de, Ali Yusuf'un kine pek benzeyen uzlaşma arzularından başka bir şey değildi: Ankara'da bir zafer ganimetini paylaşma havası esiyordu. Üstelik bu havayı yaratan ve körükleyenler, büyük çoğunlukla, zafer için bir damlacık ter akıtmamış, tehlike günlerinde bir saatçik olsun uykusuz kalmamış, ayrıca kıvranmamış, hattâ ümit ışımlarında sevinç duymamış kimselerdi.

Bunlar artık Sakarya'dan sonraki veya 9 Eylül'deki gibi davranmıyor, zerre kadar çekinmeyen sahneye fırlıyor, ön planda bir yer kapmak için birbirleriyle ve zaferin asıl mücahidleriyle barbarca, kalleşçe mücadele etmekten çekinmiyorlardı. Halbuki ortada, şimdi, Yunan'dan da çetin bir düşman vardı. Türkiye'nin yoklukları, sefaletleri ve hayatî ihtiyaçları. Ama onların bunu umursadıkları yoktu. Bütün meseleleri bir külâh kapmaktan, keselerini doldurmaktan ibaretti. Bunun için de en büyük engel olarak hakikî vatanseverleri görüyorlar ve onları ya uzlaşmaya zorluyor veya bertaraf etmeye çalışıyorlardı. Bunu görmemek için kör olmak lâzımdı. Nitekim Avni Bey'ler de bunu daha ilk kımıldanışlarında görmüşlerdi. Ne var ki, onlar galebenin bu yağmacılarda kalacağına hâlâ inanmamakta idiler. Hiç değilse kendilerini sonuna kadar bunlarla mücadele etmek mecburiyetinde sayıyorlardı. Her uzlaşma teklifi gönüllerindeki görev duygusunu kuvvetlendirmekten, keskinleştirmekten başka bir şeye yaramadı.

Böylece de her geçen gün biraz daha yalnız kaldılar, uçurumlarına bir parça daha yaklaştılar. Bunu da biliyorlardı. Tek tesellileri, artık,

kendileri Şu veya bu Şekilde bertaraf edilseler bile, Gazi'nin ergeç durumu greceğinde ve ele alacağında idi (Buğra, 2022, s. 209).

Romana ad olan "Firavun İmanı" ise Ankara'daki çıkar gruplarına yönelik bir eleŐtiriden gelmektedir. Anlatıda özellikle bu eleştirinin hedefinde yer alan karakter Ali Yusuf takma adıyla bilinen Fuat Zahir'dir. Yani ncesinde Kuvayımilliye'nin karşısında durup bütün gücüyle Ankara'yı yok etmeye çalışan Fuat Zahir ve ona benzer Şekilde hareket edenlerin, özellikle cephedeki galibiyetler sonrası nasıl Ankara'nın safına katıldığı ve büyük ayrıcalıklar elde ettiği ortaya koyulur. Buna karşın, anlatıcıya göre en başından beri Ankara'nın, sonra düzenli ordunun yanındaki İkinici Grup milletvekilleri etkisizleŐtirilerek gözden düŐürülmektedir. Anlatıcı, aslında bu ikili karşıtlığı yaratıp İkinici Grup'a yapılan haksızlığı ortaya koyabilmek için Fuat Zahir'in eserdeki rolünü güçlendirir. "Firavun İmanı" adının ilham verdiği tarihî yk Şöyle anlatılır:

Küçük Ağa, bir gece, titrek mum ışığında, mitsizliğin ve hüznün, dünyadan büsbütün kopardığı medrese odasında onlara firavun imanından, bu korku ve Őahs endiŐeler kabulünden bahsetmiŐti. Firavun, kendi zeksından, kurnazlığından, dzenbazlığından başka kuvvet tanımıyordu. Haklı olduğuna emindi; çünkü insanların kötü ve günah saydıkları her Şeyi yapıyor, ama hiçbir ceza görmeden hattâ kudreti daha da artarak sapasağlam yaŐayıp gidiyordu. Her hakka saldırıŐı ona kazandırmakta, hak sahibini yere sermekte idi. Musa ona Allah'tan söz açtığı zaman güldü, alay etti, zindana attı. Musa'dan muczeler göstermesini istedi, fakat onları gördükten sonra da kendinden kudretli bir Şeyin olabileceğini kabul etmedi. Neticeyi bilirsiniz. Firavun bir gün Musa'nın ricasına peki dedi ve onun çekip gitmesine razı oldu. Fakat çok geçmeden kararını değiştirmiş ve askerleriyle birlikte Musa'nın peşine düŐmüŐtü. Onu ldrecekti. Kızıldeniz'de yetiŐti. Musa, kendisine inananlarla birlikte, denizi yürüyerek geçiyordu. Onlar da yürüdüler, fakat tam ortaya gelince deniz deniz oldu. Firavun ve askerleri de sulara gömüldü. Firavun ölümle karşı karşıya gelince, yani büyük, en büyük kudreti görünce iman etti, af diledi, ahretini garantiye almak için ona sığındı.

Bu her Şeyi açıklayan bir remizdi: Bugün Ankara'yı millî harekta asla inanmayanlar, onunla alay edenler, akıllarına, zeklarına güvenerek, çıkarlarının nerede olduğunu iyi bildiklerine inanarak, o tarafın hesabına millî harektı baltalamaya çalışanlar sarmıŐti. Onlar

da, tıpkı firavun gibi, Ankara'dan mûcizeler göstermesini, gülerek, hezele alarak istediler. (Buğra, 2022, s. 211).

Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik 1926'da İzmir'deki suikast girişimi sonrası İstiklal Mahkemeleri, yargılama sürecini üstlenir. Geçmişte İttihatçılara yakınlığıyla bilinen, hatta bazısı doğrudan onların içinde yer alan kişiler, 1924'te kurulan ve kısa süre ardından kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bazı eski üyeleri, muhalif bilinen ama İstiklal Harbi boyunca onunla hareket eden Kâzım Karabekir, Rauf Orbay gibi askerler yargılananlar arasındadır. Eserde, bu yargılamaların hukuktan bağımsız olduğu, bütünüyle siyasal mahkemelere dönüştüğü, muhalif kesimlerin ve özellikle dindarların Mustafa Kemal Paşa'nın etrafını çevreleyen dalkavuklar tarafından susturulması için yapıldığı savunulur. Anlatıcı İstiklal Mahkemeleri'nin kararlarının baştan haksız bir temele dayandığını, adaletli sonuçlar veremeyeceğini okuyucuya sezdirmeyi ister:

Böylece de, ortaya çıkan her isim Gazi Mustafa Kemal'e yeni bir hüznün ve üzüntü verirken, onların öfkelerini, umdukları ölçüde artırıyor, kamçılıyordu. Bu öfkelerin, bu ölümden kurtuluş psikolojisinin, Gazi'yi, ondan yüz bulamazlarsa yakınlarını tahrik yağmuruna tutması beklenmeyecek bir şey değildi. Tahrikler o dereceye vardı ki, artık haklarında en ufak bir delil, hattâ şüphe bulunmayan birtakım insanlar bile, sırf bu firavunlar grubunun oyunları için bir engel olabilecekleri ve onlara karşı soğuk davrandıkları için, tevkif, dolayısı ile de ölüm tehlikesi ile burun buruna bırakılıyorlardı (Buğra, 2022, s. 215-216).

Yargılama amacından saparak muhaliflere dönük bir gözdağına dönüşür; suikast teşebbüsünün gerçek olup olmadığı bile tartışmalı hâle getirilerek okuyucunun durumu şaibeli algılaması istenir. Pek çok yerde eleştiri oklarının hedefi Mustafa Kemal Paşa'nın çevresi olurken bazen doğrudan kendisi de hedef alınır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunun ardından kısa süre sonra Doğu'da Şeyh Sait İsyanı'nın patlak vermesi ve ardından bu firkanın irtica faaliyetlerini beslediği dile getirilerek kapatılması kimi kaynaklar tarafından fırsattan

istifade etmek şeklinde yorumlanmıştır. Sonrasında 1926'daki suikast teşebbüsü, benzer şekilde muhaliflere dönük bir toplu yargılama, sindirme ve hizaya çekme planının parçası olabilir yorumu yapılır.

5.2 İdealin inşası: Mehmet Âkif Ersoy

Eserde, Millî Mücadele esnasında mecliste ve Cumhuriyet Devrimi'nin sonrasında özellikle hukuk alanında yanlış bulunan eylemler, güç çekişmesi, kutuplaşma, eleştiriye tahammülsüzlük, dalkavukların ödüllendirilmesi, ülkesi için çalışanlar dışlanırken hak etmeyenlerin güç elde etmesi gibi iddialar üzerinden kurucu kadronun eleştirildiği görülür. Mustafa Kemal Paşa, ilgili bölümlerde detaylı şekilde aktarıldığı gibi, bu olumsuz sürecin baş sorumlularından biri olarak durumu sağlıklı tartamadığı ve otoriter bir rejim, siyasallaşan bir yargı sistemi kurduğu için yerilir. Dolayısıyla *Firavun İmanı* (1976) romanında, o güne dek yazılmış Kurtuluş Savaşı romanlarındaki genel tutumun aksine Mustafa Kemal Paşa'nın eleştiriye tâbi tutulduğunu, savaşın önderi olmaktan çok güç çekişmelerinden yararlanan ve topyekûn kazanılan büyük bir zaferi siyasî yönden idare etmeye çalışan bir figür gibi aktarılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa'nın olumlu yanlarına kısaca değinilirken olumsuz yanlarının sık sık vurgulanması ve doğrusuyla-yanlışıyla aktarılması gerçekçi bir karakter olarak esere dahil olmasını sağlar. Böylece, Kurtuluş Savaşı romanları türünde yazılmış çok sayıdaki romanın aksine Tarık Buğra'nın romanında kahramanlaştırılmaz. Ankara'nın son derece karanlık bir atmosferde tasvir edildiği eserde yaygın kanılar yıkılmaya çalışılır. Diğer yandan, Mustafa Kemal kültürünü yıkmaya çalışan yazar yeni bir kişinin kültürünü inşa edecektir: O kişi, kısa bir süre için de olsa, muhalif İkinci Grup milletvekilleri arasında yer alan, Cumhuriyet'in

ilanından birkaç yıl sonra Mısır'a gidip orada ikâmet eden, İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Âkif Ersoy'dur.

Mehmet Âkif, anlatı boyunca sıklıkla savaştan sonra yaşanacak çekişme ortamına atıfta bulunur. Şimdi bir arada mücadele eden insanların ileride nasıl birbirlerine düşeceklerini bir kâhin edasıyla mütemadiyen vurgular. Roman boyunca Âkif'e herhangi bir açıdan bir eleştiri yöneltmediği gibi kusurlu, yanlış, eksik bir yönü ya da düşüncesinin olmadığı savunulur. O çoğu olaydaki aksaklıkları bildiren, doğru yolu gösteren, milletin kendi içindeki inanmışlığı ve bütünlüğü bozulmasını diye çoğu zaman susup tedirginliklerini içine atan ama yine de mücadelenin ön safında yer alan bir kişi olarak tasvir edilecektir. Fakat savaştan sonrası için zaferi üstlenecek kişilere eleştirilerini yöneltmekten geri kalmaz:

Ama, aramızda zaferi ve kurtuluşu, şu veya bu sonu, kendi çıkarları, kendi hırsları için isteyenlerin bulunduğunu da biliyoruz... Bu da kalbimi korku ve umutsuzlukla titretiyor. Kapıldığım tek korku ve umutsuzluk işte budur. (...) Şu söylediklerime kendim de karşı çıkıyor ve hele bir zafer ümidi belirsin, Allah bu millete o günleri gösterebilir, diyorum. Ama bu bir aldatmacadır; zira o günler gelince, çok daha haşin ve daha başka şer kuvvetlerinin katılmasıyla gailelerin büsbütün artacağını; üstelik, sinsiliklerin, kancıklıkların artacağını biliyorum adım gibi. Gözünüzden kaçmamıştır elbette, Ankara şu son iki günde iyice tenhalaştı. Kimdi gidenler? Lokma ve hırka kapmak için gelmişlerdi; baktılar ki, iş kalmamıştır, çekip gittiler. Ama zafer Ankara'nın üstünde ışımaya başlamasın.. gene üşüşürler. Onları ben, İstanbul batarken gördüm. Yangın veya deprem yağmacılar.. leş kargaları gibi çalışıyorlardı. Kimi karaborsacıydı, kimi istifçi. (...) Ankara'da denediler şanslarını. Şimdi gittiler; ama bekleyin, gene gelecekler.. (Buğra, 2022, s. 22-23).

İlgili pasajda henüz savaş devam ederken Ankara'ya gelenlerin istedikleri fırsat ortamını bulamayarak elleri boş döndükleri ama savaşın ardından geri dönecekleri ve bu kez o uygun ortamı bulacakları ima edilir. O esnada Ankara'daki mecliste Mehmet Âkif, Hüseyin Avni, Ali Şükrü gibi muhalif milletvekillerinin bulunduğu, mecliste çok sesliliğin olduğu düşünülürse fırsatçı çevrelerin henüz güç çekişmesinin yaşanmadığı bir sırada Ankara'yı ziyaret ettikleri sonucu çıkarılabilir.

Kaldı ki, Mehmet Âkif'in ağızından ortaya konan sömürü düzeni, Mustafa Kemal Paşa'nın yanlış kişilere güvenip kendine muhalif olanları bastıracağı eylemlerine bağlı olarak ortaya çıkar. Meclisteki muhaliflerin baskılanması ile Ankara'ya çıkarıcı, fitneci, dalkavuk kişilerin doluşması birbirine paralel şekilde gelişir anlatıcıya göre.

Âkif'in uyarıları dikkate alınmamış, daha önce mütareke dönemi İstanbul'unda ortaya çıkıp zenginliklerine zenginlik katan, halkı sömüren gruplar askerî zaferden sonra Ankara'yı doldurmuşlardır. Meydan onlara kaldığından ve karşılarında durup halkı savunabilecek kişiler olmadığından amaçlarına ulaşacaklardır. Görüldüğü gibi eser sıkça geçmişle gelecek arasında kurulan bir diyalog biçimine evrilir; karakterler ileride neler yaşanacaklarının bütünüyle bilincindedir, bu durum okuyucuyu romanın tezine hazırlamaktadır. Bu sayede, haksızlıklarla birlikte mevcut durumun nasıl ters yüz edildiği, mücadelenin kazanılmasında büyük rollerinin olmasına karşın ciddi bir kesimin nasıl geri planda bırakıldığı netlik kazanır. Böylece, okuyucunun daha kolay bir şekilde ikna edilebilmesinin ortamı hazırlanır. Ayrıca, anlatıcı belirli bir bölümü Âkif'in olumlu şekilde tasvirine ayırır:

Âkif, kelimenin bütün gücüyle, bir medenî insandır. Memleketini, milletini lâfla ve duygularla sınırlanmış olarak değil, dâvalarında gerekince bayraklaşacak ve savaş başlattırarak, gerekince de, bir sıra eri gibi savaşıyor kadar sever. Bir bakardınız, elde mavzer, en tehlikeli bölgelere girmiş, üstelik, kurşunun yapamayacağını inancı ile yapmıştır. İnancını aşağılayabilenlerdendir o; çünkü inancı katkısızlardandır. Bir de bakarsınız ki, Âkif, isyan ve tereddüt bölgelerinde, bir derviş gibi, bir hırka, bir âsâ, gönülleri uyarıyor, inançları, imanı tazeliyor; cebel topraklarının sindiremediği âsileri cephe gönüllüsü yapıyor. Asıl üstünlüğü de, alçakgönüllülüğünden gelmektedir; her biri bir destan konusu olabilecek çalışmalarının bir tekenden bile söz açtığı görülmemiştir (Buğra, 2022, s. 25).

Mehmet Âkif yalnızca meclisteki milletvekillerinden biri olarak değil, cephele arasında dolaşıp orduya moral veren, bozguncuları ikna edip orduya katan, inancı için kavgaya girişmekten imtina etmeyen, cesur ve vatan-millet aşkıyla dolu

bir insan olarak anlatılır. Mütevazılığı öne çıkarılır; kaldı ki bu özellikleri sonraki sayfalarda dile getirilecek, milletin birbirine bağıını zedelememek adına yanlış olduğunu düşündüğü birtakım konularda olağanüstü savaş koşulları gereği konuşmamayı tercih etmesi bu kibreyi vermeyen kişiliğiyle özdeşleştirilecektir. Üstelik, eserde anlatılana göre, yalnızca Millî Mücadele’de yer almamış, öncesindeki yıllarda Osmanlı Devleti için hizmetlerde bulunarak halk arasında sevilmeye başlanmıştır. Çöllere giderek İngilizlerle anlaşan Hicaz Emiri Şerif Hüseyin’in planını başarısızlığa uğratmak için doğrudan elini taşın altına sokmuş, bölgede faaliyet yürütmüştür. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusu içinde Osmanlı Devleti’ne karşı savaşan Müslüman askerleri uyarmak için uzun süre boyunca çalışmalarda bulunmuş, onlarla iletişime geçerek yaptıklarının yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Millî Mücadele esnasında mecliste yaptığı konuşmalarla hem inancı kuvvetlendiriyor hem orduya moral vermeye çalışıyor hem de Türkiye’yi Bolşeviklere karşı uyarıyordu (Buğra, 2022, s. 26). Onun için ülkesinin bağımsızlığını tehlikeye sokacak sömürge yönetimleri ne kadar tehlikeliyse olası bir sosyalizm hareketi, Sovyet Rusya bağlantılı örgütlenmeler de o kadar tehlikelidir. Bu yüzden toplumu ve milletvekillerini uyarmaya çalışır. Bu bağlamda, romanın anti-komünist bir hüviyet kazandığını söylemek mümkün. 1976’da iki kutuplu bir Soğuk Savaş düzeni sürerken yazılan roman, içinde bulunulan toplumsal, tarihsel, ekonomik ve askerî koşullardan etkilenir. Sovyet Rusya’nın Türkiye için hâlâ bir tehdit olarak algılandığı yılların etkisiyle romandaki anti-komünist/anti-sosyalist söylem geniş bir yer işgal eder.

Âkif, mecliste dışlanmış bir kişi olarak temsil edilir. Diğer muhalif milletvekilleriyle hareket ederken aralarındaki sohbetlerde onların tümünden çok

daha saygın ve muteber bir konuma sahip olduğu ona yönelik muamelede kendini gösterir. Pek çok ihtilafli konuda Âkif sağduyunun sesi olarak var olup çözümsüzlüğü sona erdirir. Kimi zaman tasviyeleri dinlenmez; sonrasında başa gelen olumsuz olaylar onun ikazlarının dikkate alınmamasından kaynaklanır. Bir dokunulmazlık zırhıyla kaplanmış gibidir, yanlış yolda hareket eden başıbozuk çetelerin temsilcileri bile ona karşı, -Ankara’da gösterilmeyen bir saygı ve nazaketle- yaklaşır (Buğra, 2022, s. 36).

O, işgalci devletlere karşı verilen mücadele esnasında meydana çıkabilecek bir iç bölünmenin tehlikeli olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden, anlaşmazlıkları minimum çatışmayla, çoğu zaman karşılıklı tavizler üzerinden geri planda bırakmayı uygun bulur; diğere muhalif milletvekillerini buna teşvik eder. Öte yandan, romanın birçok bölümünde asıl zorlu savaşın, cephedeki savaşın ardından devletin içindeki güç mücadelesi sırasında verileceğini vurgular. Şimdi mücadeleyi her iki kesim temelde birleşerek vermektedir; fakat cephedeki zaferin ardından arka planda bırakılan konular gündeme gelecektir. Devletin yönetim şekli, saltanat ve hilafetin konumu, Doğu ve Batı ile ilişkiler, kadın hakları, din, demokrasi, Cumhuriyet, toprak reformu, çok partili siyasal hayat ve benzeri çok sayıda konuda sonraya bırakılan tartışmalar gün yüzüne çıkacaktır.

Büyük Millet Meclisi’ne bağlı düzenli ordu, güç kazanıp mücadelede üstünlük kurdukça bu durumdan kendi lehine yararlanmak isteyen Rusya, İtalya ve Fransa gibi devletler Ankara ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlar. Eserde, meclisin devletler arası dengelere dikkat ederek yürütmeye çalıştığı söz konusu diplomatik temaslar kimi milletvekilleri tarafından yadırganır. Özellikle, birkaç ay öncesinde doğrudan sıcak çatışmaya girilen Fransa ile karşılıklı kimi tavizlere dayalı ateşkesler, sonrasında ise bölgesel savaşı sonlandıran antlaşmalar şüpheyle karşılanır. Benzer

şekilde, Ali Erkan Kavaklı'nın *Gülü Koklayamadım* romanında, Antep'teki Kuvayimillîye direnişinin belli oranda sürdüğü esnada imzalanan antlaşmalara sertçe tepki gösteren karakterler yer almaktaydı. Üstelik savaşın tam kesin bir üstünlükle kazanılacakken Fransızlara can suyu olurcasına diplomatik ilişkilerin kurulduğu iddiası, tarihsel gerçekleri farklı yorumlayarak kurgusal bir metne dahil ediliyordu. Bundan ötürü, iki eser arasında ortak bir tavrın olduğu düşünülebilir.

Bu doğrultuda, iki eserin savaş sırasındaki diplomatik ilişkilere karşı benzer bir kuşkuyla yaklaştığı görülür. Batı Cephesi'nde Ankara yakınlarına dek gelen Yunan ordusuna karşı daha dirençli bir hat oluşturulabilmesi için Doğu ve Güney sınırlarının güvenli tutulması bir gerekliliktir. Aynı anda birden fazla cephede süren savaşta, hâlihazırda Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı vererek aralıksız on yıl boyunca savaşıp yorgun düşen bir ordunun başarılı bir sonuç ortaya koyması zordur. Bu nedenle, Güney Cephesi'ni güvenli kılmak için Fransa, Doğu Cephesi'ni güvenli kılmak için ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'yle görüşmeler yapılır. İki devletle kurulan yakınlık ve sonrasındaki barış antlaşmalarıyla bölgedeki orduların büyük bir kısmı Büyük Taarruz öncesi Batı Cephesi'ne kaydırılmış; bir yıllık süre zarfında Türk ordusunun asker mevcudu iki katına çıkarılmıştır. *Firavun İmanı* ve *Gülü Koklayamadım* romanları, durumu askerî stratejiler, siyaset bilimi ve tarihsel koşulları değerlendirerek ele almamaktadır; konunun I. Grup'a yönelik bir eleştiri olarak dile getirildiği ve "yanlış" yaptıklarının vurgulanması için kullanıldığı söylenebilir.

Temelde, Fransa ve Rusya ile kurulan diplomatik ilişkilere dönük eleştirilerinin altında sosyalizme ve Batılılaşmaya yönelik tepkilerin yattığı görülür. Bu bağlamda, Sovyet Rusya'nın milliyetçi muhafazakâr entelijansiya tarafından en büyük kâbus ve tehdit unsuru olarak sosyalizm-komünizm akımlarıyla ilintili

görüldüğü hatırlanabilir. Kaldı ki, bilhassa Tarık Buğra'nın romanında antikomünist söylem önemli bir role sahip olup metnin temel meselelerinden biri hâline gelir. Elbette bu durumu, romanın 1976'daki sağ-sol çatışmaları ortamında yazılmış olmasının, dönemin sosyal, politik ve askerî etkilerinin metne yansımalarının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Dahası, tüm milletvekilleri olup bitenlere olumlu yaklaşmıyor, meclisi bu görüşmelerden ötürü eleştiriyordur. Tepki gösterenlerin başında Mehmet Âkif gelir; fakat tepkisini büyük bir olgunluk içinde gösterdiği aktarılacak, gelecekte gelip tüm yaşanacaklara vakıf olan bir bilge gibi gösterilecektir. Yer yer kendi fikirleri Âkif'le özdeşleşen anlatıcı, sahneyi şöyle betimler:

Sakarya'da alınan sonuç büyüktü, kaderin yön değiştirmesine eşitti. Fakat, maalesef, bunu şer cephesi ve tek tek çıkarıcılar çok daha iyi anlamış ve bütün güçleri ile harekete geçmişlerdi. Bir taraftan Bolşevik Rusya'nın ve artık iyice görünmeye başlayan Fransa'nın propaganda faaliyetlerini en kesif ve şiddetli noktaya çıkarması, bir taraftan da "akıllı"ların, yâni her çeşitten çıkar düşkünlerinin sahneyi bin bir taktik ve yöntemle sarıvermeleri asıl hedefi de, eldeki imkânları da perdeliyor, hattâ unutturuyor, mebuslardan çoğunu şaşırtıyor, geri kalanlarını da sinirlendiriyor, öfkelenendiriyor, ümitsizleştiriyordu.

Böylece alınacak sonuçlar bile, yoktan yere, sırf bu gergin hava yüzünden sertleşen çıkışlarla alınamaz olmakta, dostlar düşman, iyi niyetler kötü kasıtlar gibi gözükmekte idi. Bu ümit kırıcı tabloda Ali Yusuf sadece bir tek motiftten ibaretti. Oysa, ne Ali Yusuf'lar sarmıştı ortalığı. Avni Bey'le arkadaşlarının onun üzerinde bilhassa duruşları bu adamı da, bu adamın macerasını da en küçük kırıntılarına kadar öğrenmiş olmalarındandı. (...) En karanlık günlerde, 'Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak' diye yürek narası atan, aynı inancı bütün Türkiye üzerinde estiren adama da acı acı gülümsemek kalıyordu (Buğra, 2022, s. 104-105).

Yaşananların içinde ama aynı zamanda dışında yer alabilen, adeta Tanrısal bir iradeye, yanlış olduğunu düşündüğü işlerin ülkesinin başına hangi dertleri açabileceğini bilen bir öngörüye sahip bir kişi olarak aktarılan Mehmet Âkif'in diğer muhalif vekiller içinde dahi daha ayrıcalıklı bir konumda olduğu görülebilir. Yer yer

anlatıcının sesi görevini üstlenir; aktarılmak istenen Âkif’in mimikleri, sözleri ya da genel bir tutumuyla desteklenir. Anlatı boyunca yaptıkları sorgulanmaz niteliktedir, doğru yolu gösterme görevini üstlenir. Okuyucuya sunulan bilgi bir Âkif karakteri vardır. Kimi zaman, bu sahnede olduğu gibi, geri planda kalır ama ileride yaşanacak olumsuzlukların habercisidir; bazense meclis tartışmalarında olduğu gibi doğrudan olayların gidişatını etkiler. Bu nedenle, Âkif’in romanın yalnızca başkarakter değil, birçok açıdan olayların seyrine yön veren, yanlışa karşı doğruyu savunan, hakkın, hukukun, halkın sesi kılınarak kahramanlaştırılan kişisi olduğu dikkat çeker.

Mehmet Âkif’in birkaç yerde dile getirdiği asıl savaşın cephedeki mücadelenin sonrasında başlayacağı iddiası, Mustafa Kemal Paşa tarafından da dillendirilir. Rusya’yla yapılan dostluk antlaşmasının ardından Rauf Bey’e dönerek “Galiba asıl dert de zaferden sonra başlayacak” der (Buğra, 2022, s. 130). Söz konusu bu cümle Hüseyin Karatay’ın *Çalınan Savaş* ve Ali Erkan Kavaklı’nın *Gülü Koklayamadım* romanlarında da geçmektedir. Aslında aradaki güç çekişmesinin kısa süreli bir ortak amacın bitişiyle birlikte daha görünür bir şekilde ortaya çıkacağıının her iki kesim de farkındadır. Üç romancı tezlerini destekleyecek şekilde bunu savaşta katkı sunan kesimlerin Cumhuriyet ilanı sonrası tasfiyesi savları bağlamında kullanırlar.

Gülü Koklayamadım romanında Mehmet Âkif Ersoy’un çeşitli şiirleri pasajlar arasına dağıtılarak savaştaki motivasyon kaynağı kılınmaktaydı. *Firavun İmanı*’nda ise başkarakter doğrudan Mehmet Âkif’in kendisi olduğu için bu yola çok az başvurulur; genellikle söylenmek istenilen kendi ağzından söylenir. Yine de ünlü şiirlerinden hafızalarda yer etmiş dizeler ara ara bölümlere yerleştirilir. Bir bölümde anlatıcı “Büyük Âkif: ‘Bir hilâl uğruna yâ Rab, ne güneşler batıyor’ diye yanmıştı alev alev.” der (Buğra, 2022, s. 144). Anlatıcı zaman zaman Âkif’le özdeşleşirken

bazen bu satırlarda olduğu gibi onu dışarıdan takdir eden, kahramanlaştıran bir göz görevi üstlenerek anlatının akışını sağlar.

5.3 Anti-komünizm: “İkinci bir Yunan” olarak Bolşevikler

Âkif’le, anlatı boyunca dikkat edilmesi gereken en büyük düşman olarak gösterilen sosyalistler arasındaki çatışma çarpıcı bir diğer noktadır. Âkif böyle anlarda, mevcut koşulları suiistimal ederek Ankara’ya yakın durmaya çalışan -ama aslında Bolşevizm’i Anadolu’da yaymak istediği düşünölen- sol gruplara, Moskova’ya, meclis içindeki Bolşevizm yanlılarına karşı uyarıcı bir misyon sahibidir. Anlatıcıya göre Bolşevizm yanlısı sol görüşlü grup, kendine düşman olarak İkinci Grup üyelerini, yani Mehmet Âkif, Hüseyin Avni, Ali Şükrü gibi milletvekillerini görmektedir:

Meclis içinde de, dışında da ısrarla üzerinde duruluyordu ki, birtakım anlayışsız, bilgisiz, yobaz kafa, ilmî sosyalizm ve bu insanlık cihadı karşısında körü körüne direnir, Yunan’dan çok Rus düşmanlığına kalkışırken Moskova’dan – o kurtuluş ve bağımsızlık fedailerinden- ne beklemeye hakkımız olurdu? Ve bu durum kurtuluşumuz için son ümit kapısını da kendi elimizle kapatmaktan başka ne mânaya gelirdi? Bu propaganda -ve propagandayla milimi milimine eşit kuvvetle çalışan inanç- yalnız telkinle kalmıyor, karşı anlayış inanç ve tutumlarla davranışları birer halk ve millet düşmanlığı haline getirmeye de çalışıyordu. Âkif-Hüseyin Avni grubu ise bu saldırıların ana hedefi olmuştu (Buğra, 2022, s. 177).

Anlatıya göre, sosyalizm fikrini hâlihazırda çetin savaş koşulları devam ederken fırsattan istifade edip yaymaya çalıştığı söylenen gruplar, karşılarına düşman olarak bu ikiliyi, aslında genel anlamıyla milliyetçi muhafazakâr cenahta değerlendirilen kişileri alır. Bu tabloda rejim çatışması, komünizme ya da İslami esaslara dayalı bir devlet kurma isteği arasında gibi gösterilir. Solcular Mustafa Kemal Paşa ve onun meclisteki grubuna daha yakın durmaktadır; ancak anlatıcıya ve İkinci Grup

milletvekilllerine göre bu yanıltıcı, maksatlı bir planın kritik adımlarıdır. Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa durumun vehametini anlayamayarak harekete geçmez.

SSCB ve ABD arasındaki komünizm-kapitalizm karşıtlığına dayalı Soğuk Savaş sürecinin tüm hızıyla devam ettiği, üstelik Türkiye’de 27 Mayıs sonrası 1961’deki topluma geniş hak ve özgürlükler tanıyan, sendikal ve siyasi örgütlenmeleri güçlendiren Anayasa ile sol akımların ciddi bir ilerleme kaydettiği dönemin ardından, 1976 yılında yayımlanan *Firavun İmanı*’nın yalnızca Kurtuluş Savaşı odaklı bir anlatı olduğunu düşünmek diğer pek çok önemli noktayı ıskalamak anlamına gelecektir. Anti-komünist bir söylem bağlamına oturtulan, Mustafa Kemal Paşa’ya ve Cumhuriyet sonrası devrimler sürecine dönük eleştiriler, çift başlı bir amaç taşır: Bu amaçlardan biri sağ-sol çatışmalarının şiddetlendiği bir evrede sol düşünceye yönelik yakın ilginin ortadan kaldırılmasıdır; ikinci amaç ise sosyalizm ile Kemalizm arasındaki geçişkenliğe işaret etmek, yine aynı dönemde Bülent Ecevit’le yükselen demokratik sol ve Kemalizm harmanına dayalı ideolojiyi eleştirmek olabilir. Kemalizmi, Cumhuriyet’in kuruluş aşamasında sola verilen yanlış tavizler üzerinden yermek, kitabın yayımlandığı tarihte pratik amaçlara hizmet edecektir. Okuyucu kitlesi üzerinde, özellikle Atatürk devrimlerine yakın kişilerde sosyalizme karşıt bir bakış oluşturulmak istendiğini söylemek mümkündür.

Romanın sonunda İzmir suikastında suç isnatından ötürü yargılanıp beraat eden Hüseyin Avni’nin trajedisi aktarılır. Mehmet Âkif’in en yakın arkadaşlarından, ayrıca İkinci Grup üyelerinden olan Hüseyin Avni Bey savaş boyunca mecliste mücadele edenlerden biri olmasına karşın şimdi başıboş, dışlanmış hâlde yaşamına devam etmek durumunda kalır. Bitişte verilmek istenilen mesajla uyumlu şekilde son bölüm “Tek Yenilmez: Vicdan” başlığındadır; İstiklal Mahkemeleri’nin haksız

yargılamalarıyla itibarları zedelenen, baskılanan muhalif kanadın “vicdan”ı temsil ettiği, bu nedenle asla vicdanen yenilmiş olmayacakları vurgulanır.

Eser boyunca merkezde gözükken, hatta başkarakter denilebilecek denli kritik bir rol üstlenen Mehmet Âkif son bölümde doğrudan söz almaz, yaşadıklarına ilk ağızdan değinilmez. Hüseyin Avni Bey’in tanıklığı yeğlenir. Onun aracılığıyla Mehmet Âkif’in yargılamalar sonrası durumunu öğrenmek mümkün olur; fakat ağırlıklı olarak Hüseyin Avni’nin Ankara’ya dönük olumsuz bakışıyla kaplı kısımda Âkif’e çok kısa değinilir:

Kar, kış, kıyamet, toz, ter, sıcak demeden, ayaklarının dermanı kesilinceye kadar, hedefsiz, isteksiz, hattâ etrafını görmeden yürümelere başlamıştı. Unutmak için yürüyordu, adını işitmemiş, işitmeyecek ve işitmelerini istemediği insanların arasında yürüyordu. Unutmak içindi bu yürüyüşler. Ve yalnız Hüseyin Avni’yi değil, ekmek bekleyen, ilâç bekleyen, yakacak bekleyen evini unutmak için yürüyordu. Oğlu hastaydı, idrar tahlili gerekiyordu. Ve o, cebinde idrar şişesi, fakat tahlil parası yok, yürüyordu. Ali Yusuf’u -meselâ- hatırlamamak için, *gurbetteki perişan Âkif’i* -meselâ- hatırlamamak için, gittikçe kabaran servetleri, gittikçe parlayan şöhretleri, gittikçe çeşitlenen imkânları hatırlamamak için ve hepsinden önce Hüseyin Avni’yi unutmak, hırsa, hasete, öfkeye kapılmamak, küçülmemek, dize kapanmamak için yürüyordu. Birdenbire ölüm, kafasının içinde, mümkün olan tek teselli ışığı gibi parlayıverdi: ‘Ben artık ölmeliyim (Buğra, 2022, s. 223).

Melodramatik bir bölüm şeklinde yorumlanmaya müsait bu söz konusu kısımda İstiklal Harbi’nin en kritik günlerinde İstanbul Hükümeti’ne rağmen ortaya çıkan kurucu mecliste görev yapmış bir milletvekilinin, savaşın hemen birkaç yıl sonrasında böylesine bir başına, yardıma muhtaç hâle düşmüş şekilde aktarılması bir haksızlık olduğu mesajını verir. Üstelik, anlatıcıya göre yargılanma sebebi bütünüyle siyasidir; hükûmete muhalif olmasından kaynaklanır. Bu yanıyla, İzmir suikastının muhalif kesimi sindirmeye dönük bir baskı aracı gibi kullanılmasıyla ilgili eleştirel yaklaşımlarla uyumludur.

Anlatıda Mustafa Kemal Paşa'nın siyasetine yönelik eleştirilerin arka planında en büyük yerin Ankara'yı ele geçirmeye çalışan Bolşeviklerin farkında olmaması yattığı ortaya konmuştu. Daha önce Kuvayımillîye'ye karşı çeteler örgütleyip sonrasında savaşın üstün tarafının Ankara olduğunu görünce meclise gelen, bu sefer Kuvayımillîye'ye destek veren Ali Yusuf gibi kişiler anlatıcıya göre çıkarları gereği sosyalistlerle iş birliğini düşünür. İştirakiyyun Fırkası'ndan sıklıkla bahsedilir, Yeşil Ordu'nun meclis faaliyetleri, Moskova'yla yakın ilişkileri ve üstünlük kurma mücadelesi bir ihanet portresi olarak sunulur. Romanda, Sovyet Rusya, Türkiye'de ajanlarını örgütüyor ve ülke bu savaş hâlindeyken mevcut zorlu şartları kullanıp Türkiye'ye kendi rejimini ihraç etme politikası güdüyor gibi lanse edilir.

Henüz ilk sahnede sigara dumanları ve anason kokularıyla olumsuz şekilde tasvir edilen Ankara'nın sokaklarında Bolşevik yanlılarının bulunması onlarla ilgili dışlayıcı bakışı pekiştirir. Hatta, şehirde doğrudan Ruslar da bulunmaktadır. Meclise Rusların nasıl girebildiği ayrı bir tartışma konusunu oluştururken İkinci Grup milletvekillerinden, Âkif'in en yakın arkadaşlarından olan Hüseyin Avni'nin bir Rus'a karşı muamelesi şöyle anlatılır:

Hüseyin Avni, bir yay boşalır gibi doğruluverdi. Boynu bükük ve alçakgönüllü görünüşüne karşı ne kadar da çevik ve kuvvetliydi. Bir gün, Meclis'e nasıl ve kimin isteğiyle girdiği bilinmeyen ve ortalığı karıştırmaktan, en yumuşak, en iy niyetli tartışmaları kavgaya doğru körüklemekten başka bir şey yapmayan, ama bunları da iyi beceren, onu buna, bunu ona düşüren, haklıyı değil, kuvvetliyi tutan ve kışkırtan bir Rus bozuntusuna öyle gerilmeden, hattâ öfkelenmeden bir yumruk kondurmuştu da, koca adam gerisindeki iki kişiyle birlikte yere serilivermişti (Buğra, 2022, s. 10).

Henüz romanın başında Rus vatandaşına karşı fiziksel şiddetin övüldüğü bir sahnenin sunulması anlatının geri kalanı için bir fikir verir. Batı aleyhtarlığı,

Hristiyan ve Musevi azınlıklara dönük nefret söylemi, Sovyet Rusya'ya yönelik karşıt tutumla el ele yürüyecektir.

Diğer yandan, 1917 Bolşevik Devrimi sonrası Batı'nın yayılmacı politikalarını reddederek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin merkezi hâline gelen Moskova, İstiklal Harbi boyunca Ankara'nın en güçlü müttefiğidir. Karşılıklı Dostluk Antlaşması sonrası Doğu sınırlarının güvenliği sağlandıktan sonra Doğu'daki ordunun ciddi bir bölümü Batı'ya kaydırılacak kadar Sovyet Rusya'yla dostane ilişkiler kurulabilmiştir. Antlaşmalar aracılığıyla Rusya silah ve altın yardımı yaparak Türkiye'nin Batılı yayılmacı devletlere karşı ulusal bağımsızlık mücadelesini -ortak düşman karşısında birleşerek- desteklemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Bolşevik Devrimi'nin lideri Lenin'le mektuplaşmaları, dostane ilişkiler kurma isteği, Ankara'da ve Moskova'da karşılıklı temsilciliklerin açılması, her iki devletin birbirlerinin çıkarları aleyhine antlaşmalar imzalamayı reddetmesi, Sovyet Rusya'nın Sevr'i tanımaması gibi olumlu ilişkileri pekiştiren adımlar bu yakınlığın örnekleridir. Dolayısıyla Sovyet Rusya'nın Ankara'daki temsilcilerinin "Rus ajanı" denilerek marjinalize edilmeleri, meclisteki sosyalist görüşlü milletvekillerinin "Moskof gâvuru" sözüyle dışlanması aradaki yakınlığın görmezden gelinmesine, savaştan yıllar sonra ABD-SSCB arasındaki Soğuk Savaş esnasında yazılan bir roman olduğunu da hatırlarsak, unutturulmaya çalışılmasına örnek teşkil edebilir.

5.4 Mefkûreciler ve muhterisler

Âkif'e göre, ateşten gömleğin giyildiği sıcak savaş esnasında birlik olunmalıdır ama bir yandan da sonrası için bugün işgalci olan Batılı devletlere karşı mesafeli kalınmalıdır:

Belki bir gün gelecek siz yenileceksiniz, biz yenileceğiz. Lâkin bu Türkiye yendikten, kazandıktan, Osmanlı tarihi düze çıktıktan sonra

olacak. Fareler gemiyi terk etti. Bu, dönmeyecekler demek değildir. Ama mühim olan, artık direnmekte olanlardır. Biziz ve bizim doğru yolda bulmadıklarımızdır; muhteris ve kendi ikballeri için çalışıyor zannettiklerimizdir. Söyledikleriniz belki doğrudur. Hattâ ona ben de katılıyorum. Ama, zafer ve kurtuluş için onlar da bizim kadar çalışacaklardır; çalışmaktadırlar da. Sonra ben şunu da düşünmeden yapamıyorum. İhtirasla ihaneti ayırmak her zaman için çok zor olmuştur. Ve çoğu zaman ihtirasların dâvalara yardımı mefkûrelerin ve mefkûrecilerin yardımı kadar müsbettir. Biz asıl ihanetlerden korkmalıyız. İmânlarını yitirmiş olanlardan korkmalıyız, acze kapılıp da Türk'ün dâvasını, hiçbir zaman Türk'e dost olmayanlara ve olmayacaklara devretmeye kalkışanlardan korkmalıyız. Size tuhaf bulacağınız bir inancımı arz edeyim. Meclis'in büyük bir çoğunluğu, demin dert yandığımız, muhterisler ve ikbâl düşkünleri de dâhil, zafer gerçekleşinceye kadar onlara karşı bizlerle el ele savaşıyorlardır. Savaşıyorlar da. Sizin endişeleriniz, bana kalırsa, ancak zaferden sonra mesele haline gelecektir (Buğra, 2022, s. 65-66).

Bu bağlamda, Âkif'in savaş sonrasında gönderme yaparak şimdiki taraflar arasındaki ihtilafların asıl o zaman gün yüzüne çıkacağını söylediği görülebilir. Savaş birlikte verilmektedir; ama sonrasına savaşı birlikte veren taraflardan birinin başka bir savaşı diğer tarafa karşı kaybedeceği vurgulanır. İlgili pasajın başındaki “biz yenileceğiz” sözü bu duruma işaret eder. Burada mücadeleyi verenler temelde iki gruba ayrılarak sınıflandırılır: İkbâl hırsıyla hareket eden muhterisler ve mefkûreciler. Bu iki grubun somut karşıtlığı Ankara'daki Büyük Millet Meclisi binasındaki başını Mustafa Kemal'in çektiği Birinci Grup ve ona muhalefet eden, kimi zaman dinî hassasiyetleri ve padişahla halifelik kurumuna bağlılıklarıyla kimi zamansa otorite karşıtı görüşleriyle diğer gruptan ayrılan İkinci Grup'tur. Mefkûreciler sözü; Mehmet Âkif, Hüseyin Avni, Ali Şükrü gibi muhalif yanları ağır basan milletvekillerini tanımlamada kullanılır. Diğer yandan, güç isteğiyle ve Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Başkomutanlık yetkilerini üstlenişleriyle Mustafa Kemal Paşa zaten sık sık “ihtiras” sözcüğüyle eleştirinin odağında yer alır; bu yüzden muhteris olarak ifade edilenlerin başını çektiği düşünülebilir.

Özellikle 16 Mart 1920’de İstanbul’un İngiliz ordusu tarafından resmî bir şekilde işgal edilip Mebusan Meclisi’nin basılarak dağıtılmasından sonra, Ankara ve İstanbul’da bulunan güçler arasındaki çekişme artmıştır. O tarihte henüz Ankara’da meclis açılmamış olmakla birlikte Sivas Kongresi’nde belirlenmiş, Mustafa Kemal Paşa’nın başkan seçildiği Heyet-i Temsiliye, 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelmiş ve bölgeye yerleşmiştir. Anadolu’ya hâkim, merkezi bir konumda oluşu, hemen yanında lojistik açıdan kritik önemi olan demiryollarının bulunuşu, henüz işgal edilememiş olması gibi sebeplerden ötürü Ankara tercih edilir.

İstanbul’un Mart 1920’deki işgalinden sadece bir ay sonra ise 23 Nisan 1920’de Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Fakat bunu iradesine bir isyan sayan ve bir yandan işgal güçleri tarafından baskılanan İstanbul Hükûmeti, Ankara’daki mücadele merkezini yok etmeyi ister. İki taraf arasındaki çekişme karşılıklı idam fetvaları üzerinden başlayıp sıcak çatışmaya ve bir iç savaşa dönüşür. 11 Nisan 1920 tarihli Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Halide Edib Hanım gibi kişilerle ilgili çıkarılan idam ve katli vaciptir hükümlü ferman durumun şiddetini artırır. Ankara buna cevap olarak müftü Rıfat Bey’e (Börekçi) bir karşı fetva hazırlatır. Sonrasında özellikle Gebze-Kocaeli önlerinde Kuvayımilliyeye Birlikleri ile İstanbul Hükûmeti ve İngilizler tarafından desteklenen Kuvayi İnzibatiye Kuvvetleri ile Hilafet Ordusu arasındaki savaşı Ankara’ya bağlı Kuvayımilliyeye kazanmıştır. 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması’nı onaylayan İstanbul Hükûmeti üyeleri ise Büyük Millet Meclisi tarafından Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile mahkûm edilmişlerdir.

Bu bağlamda, İstanbul ile Ankara arasındaki mücadeleye ilişkin bugüne dek birçok farklı senaryo üzerinde fikir yürütüldüğü, birbirinden farklı yorumlar yapıldığı söylenebilir. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkmasını Vahdettin’in sağladığı ve

sonrasındaki mücadelenin işgali bitirmeye dönük olduğu, yani direnişi padişah iradesine dayandıran yorumlar olduğu gibi bunu bütünüyle reddedip padişah Vahdettin'i Mustafa Kemal Paşa hakkındaki idam fermanını onaylayıp onu ölüme mahkûm eden, Kuvayımilliye'yi yok etmeye kalkan biri olarak niteleyen değerlendirmeler de bulunmaktadır.

Tarik Buğra'nın *Firavun İmanı* romanında, padişah Vahdettin ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki ilişki açısından Ali Erkan Kavaklı ve Hüseyin Karatay'dan farklı bir noktada durduğunu söylemek mümkün. Ali Erkan Kavaklı'nın *Gülü Koklayamadım* romanında Vahdettin, Mustafa Kemal Paşa'yı özellikle vatan mücadelesi vermek adına görevlendiren kişidir. Benzer şekilde, Hüseyin Karatay da Vahdettin'in son Osmanlı padişahı olarak önemli bir görev üstlendiğini, vatanını kurtarmak adına Mustafa Kemal Paşa'yı bölgede görevlendirdiğini ama sonrasında ona karşı bir isyana girişildiğini aktarır.

Tarik Buğra ise daha farklı bir tezi savunacaktır: Vahdettin'in kabinesini kuran Damat Ferit (Vahdettin'in aynı zamanda damadıdır), şahsî menfaatlerini memleketin kurtuluşunun önüne koymuştur. Ankara mücadele içindeyken onlar işgalcilere direnenlere karşı hareket etmektedir:

Vahdeddin gibi bir padişah, Damad Ferid gibi bir sadrâzam görmüş, bunların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerini görmüştü o. Nasıl titremesindi içi zafer sonrası için? Bu çemberin kırılabileceği elde kesin deliller yok iken nasıl umulabilirdi? Damad Ferid'in çevresi ne hakikatler, millet ve memleket yararına ne imkânlar ve pırlantadan değerli ne kafalar kurban etmişti. Ve aynı çevre hâlâ direnmiyor muydu akla da insanlığa da aykırı yolda? (...)

Bir yanda çok uzak yarınların, yüzyıllar ötesinin Türkiye'sinde kurtuluşu, yeniden doğuşu sağlayan imandan, kuvvetten, erdemlerden ışık bırakmak için gece yarılı uyanıp mağaralarının duvarlarını Çin Sedleri, Estergon Kaleleri, Boğaz Hisarları değerine ulaştıranlar; bir yandan da Damad Ferid çevresinin yerini almak için uykuları bölünen veya uykularından vazgeçen taktikçiler. Gün gelecek, bunların Sakarya'ları da yaşanacaktı. Ve bunların Sakarya'larında da Türkiye'nin kaderi için dövüşülecekti (Buğra, 2022, s. 146).

Dolayısıyla Damad Ferid ve onu hükümet kurmak adına görevlendiren, üstelik kızıyla da evlendiren padişah Vahdettin, “millet ve memleket yararına” çok sayıda imkânı ve “pırlantadan değerli” kafaları kurban etme sürecinin parçasıdır. Özellikle Damad Ferid, Ankara’nın doğrudan karşısında, onların mücadelesine köstek olup zarar vermeye çalışan kişi olarak gösterilir. Bundan ötürü, birbirleriyle pek çok benzerliğin altının çizildiği söz konusu romanlar, son Osmanlı padişahının savaş içindeki konumlandırılışı açısından birbirlerinden ayrılır.

Firavun İmanı hariç, diğer üç roman, mücadeleyi doğrudan padişah ve hilafete karşı konumlandırmaz. Suçlanan birileri varsa o padişahın iradesine ket vurup onu kandıran Damat Ferit Paşa tarafından kurulan kabine, dolayısıyla İstanbul Hükûmeti’dir. Diğer yandan, İstanbul konusundaki tutum haricinde romanların tümü net bir ortaklıkta birleşir: Mücadelenin merkezi Ankara, Kurtuluş Savaşı’nın kahramanı Kuvayımillîye birlikleri ve sonrasında TBMM’ye bağlı kurulan düzenli ordunun etrafında birleşen halktır. Bakış açıları, Ankara merkezli mücadelenin önderinin kim olduğu konusunda farklılaşır.

5.5 Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin temsili

Firavun İmanı romanındaki anti-komünist söylem ve Mustafa Kemal Paşa ile Cumhuriyet’in kurucu kadrosuna yönelik eleştiriler ayrıntılı şekilde ele alınmıştı. Eserin karşıtlık ilişkisi kurarak eleştirdiği taraflar bununla sınırlı değildir. Tarık Buğra’nın romanında özellikle Anadolu topraklarında fiili işgal gerçekleştiren Fransa, İngiltere, İtalya’dan oluşan İtilaf Devletleri’ne karşı güçlü bir eleştirel ton dikkat çeker. Diğer yandan, Ermenistan ve Yunanistan büyük emperyalist güçlerin kendi çıkarlarını, kendi kanlarını dökmeden gerçekleştirmeye hizmet eden küçük, bağımlı devletler olarak yerilir. Öfkenin büyüğü ise yazar tarafından Osmanlı tebaası

addedilen Rum, Yahudi ve Ermeni nüfusa çevrilir. Anti-Batıcı tavır, gayrimüslimleri Batılı devletlerin hizmetinde kendi imparatorluğuna karşı hareket etmekle itham ederek gayrimüslimlere dönük kızgınlığı kendi bünyesinde toplar. Yani, burada Batılı devletlere yönelik karşıt tavır, Hristiyan azınlıklara karşıtlıktan azade değildir.

Ankara’da çeşitli çıkar ilişkilerinden orada bulunduğu anlatılan kişiler, savaşın belirsizleştiği aşamada buradan ayrılıp İstanbul’a dönünce “Bizans kalıntıları”na dönmekle suçlanır (Buğra, 2022, s. 13). Osmanlı Devleti’nin iyiden iyide güçsüzleşip dağılma sürecine girdiği evreysen Bizans’ın hortlaması olarak adlandırılır (Buğra, 2022, s. 54). İstanbul’un dahi, geçmiş mirası üzerinden eleştiriyen tâbi tutulduğu romanda, Batılı devletlere bel bağlayanlarla birlikte azınlıklar “Hasan Sabbah”lar olmakla yerilir (Buğra, 2022, s. 21). Yunanlılar ise barbarlıkla özdeşirilir: “İzmir’in işgalinden bu yana işte aylar, aylar ve aylar geçmiş, anavatan paramparça olmuş; Yunan, tarihin görmediği bir barbarlıkla yakara, yıkarak, öldürerek Ankara kapılarına dayanmıştı.” (Buğra, 2022, s. 19). Yunanlılar üzerinden bir başka grup bu özdeşleştirmeden nasibini alır: O esnada Ankara’da bulunup meclisi, Mustafa Kemal’i, düzenli orduyu etkisi altına almaya çalışan Bolşevikler “ikinci bir Yunan” olmakla suçlanır (Buğra, 2022, s. 20).

Meclisteki çalışmalara aktif şekilde katılan, bir yandan da cephede gelişmeleri takip eden Mehmet Âkif mücadeleye olan inancını korur. Hüseyin Avni’nin bu inancı ve imanı nasıl koruduğuna yönelik sorusunaysa Âkif şu cevabı vermektedir:

Felek, eğer; bugüne kadar ettiklerinin gösterdiği gibi, bu ulu milletten yüz çevirdiyse... O kadar kahpeyse, Ankara da düşecekse, Meclis’in kapısında üç, beş Rum itini gebertip şehit olabilmek için. Sesi tatlı ve yumuşacıktı; insanın içine işliyordu. Gülümseyişi de o kadar tatlı bir şakacılıkla genişledi:
‘Sanırım siz de Ankara’dan sırf bunun için ayrılmayacaksınız.’
Hüseyin Avni, başını eğerek:
‘Evet,’ dedi (Buğra, 2022, s. 21).

Bu sahnede, mücadele kaybedilse bile birkaç Rum'u öldürmekle elinden geleni yapmış olacağını ifade eden karakteri, anlatıcı sonraki anlatımıyla desteklediğini ortaya koyar. Bu cümlenin ardından Âkif karakteri, anlatıcı tarafından insanın içine işleyen tatlı ve yumuşak sesi ve gülümseyişiyle tasvir edilir. "Üç beş Rum itini geberttikten sonra şehitlik şerbetini içmek" gibi sözler de eser boyunca tekrarlanır (Buğra, 2022, s. 22, 98). Rum azınlıklar, benzer şekilde, anlatı boyunca olumsuz bir temsile sahiptir. Hakaretler kimi bölümlerde şiddet ve nefret boyutunu artırır. Sözelimi, nazırla birlikte olan bir Rum metres, onun zenginliğini kendi eline aldıktan sonra "büyük orospular yetiştiren ırkının kalles ve kuvvete tapan tatlılığı, işvesi, dişiliği" sözleriyle itham edilir (Buğra, 2022, s. 53).

Rumların yanı sıra, Yahudiler de romanda olumlu bir betimlemeye sahip değildir. Örneğin, Ankara'da haksız kazançlar elde etmekle, savaşın başında Kuvayımillîye'ye karşı isyan çıkarmakla ve sonrasında meslise gidip Mustafa Kemal Paşa'yla yakınlaşmakla suçlanan Fuat Zahir, herkesçe "Yahudi" olarak bilinir. Acımasız, çıkarıcı, inançsız, çocukluğundan itibaren saf kötü şekilde anlatılan karakter, faizcilikten para kazanmasıyla tanınmıştır. Okulda üst sınıftaki öğrenciler ona asıl adı olan Yusuf'u değiştirerek "Yasef" ya da "Yahudi" diye hitap etmektedir (Buğra, 2022, s. 39) Burada, ticaretle olan yakın bağlarıyla bilinen Yahudilere, ilgili konuya gönderme yapılarak, faizcilikle para kazanmak üzerinden, İslami bir söyleme başvurularak eleştiri yöneltildiği açıktır. Fuat Zahir takma adını kullanan Ali Yusuf, daha sonra Ankara'da Rus Bolşevikleriyle yakın ilişkiler kurup sosyalizme yakınlaşarak anlatıcı açısından kendine yeni bir düşmanlık kimliği ekleyecektir (Buğra, 2022, s. 35).

BÖLÜM 6

ÇALINAN SAVAŞ

Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş* (1987) adlı romanı, Kurtuluş Savaşı'nın erken bir evresine odaklanıyor. Romanın ana kısmını Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu tarafından Erzurum'da Ermenistan'a karşı yürütülen savaş oluşturur. Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) eserindeki gibi, burada da I. Dünya Savaşı ardından ordunun terhis edilmesiyle evine dönen bir asker başrolü üstlenir. İlyas -*Küçük Ağa*'daki Çolak Salih'e benzer şekilde- babasını kaybetmiştir; evine geldiğindeyse dul annesini zorluk içinde yaşam mücadelesi verirken bulur. Döndükten sonra onun yanında konaklayıp ardından yeni bir mücadeleye atılacaktır. Askerlik süresini tamamlamıştır; fakat ordudan ayrı kalışı uzun sürmez. Bir müddet sonra Kâzım Karabekir komutası altında Erzurum'daki savaşta görev alır.

İlyas, anlatı boyunca sık sık anılarından bahseder; Çanakkale Savaşı'nda, I. Dünya Savaşı sırasındaki diğer cephelerde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki tanklıkları üzerinden hem dönemin önemli olaylarıyla hem de önde gelen kişilerle ilgili eleştirilerde bulunur. Yer yer söz konusu bölümler o denli uzar ki, mesaj kaygısının anlatıyı böldüğü görülebilir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* adlı romanında “feryadımsı hutbeler” sözüyle ifade ettiği bu bölümler, Karatay'ın romanında sıklıkla karşımıza çıkar. Karaosmanoğlu, *Yaban*'a yazdığı ön sözde, eserinden aydınlara ve topluma eleştiriler içeren kimi pasajlar verdikten sonra şöyle der: “Bir objektif roman tekniğine göre, yapılmaması gereken bu çeşit tiradlarla *Yaban*'ın hemen her tarafı tıklım tıklım doludur. O kadar ki, sanat bakımından, bir tenkitçinin, asıl hikâyeyi bölük pörçük eden bu feryadımsı hutbelere itiraz etmesi gerekirdi. Fakat, *Yaban* bir objektif roman değildir.” (Karaosmanoğlu, 2012, s. 11).

Hüseyin Karatay'ın romanında buna benzer “hutbe”lerin sıklıkla kullanıldığını söylemek mümkün.

Çalınan Savaş'taki bu bölümler geriye dönük olduğu gibi ileriye dönük de olabilir. Sözgelimi, Mösyö Henry'nin savaş esnasındaki şu sözleri anlatı akışını kesen, geleceğe dönük bir kehaneti içerir:

Hem dünyanın yüzü değişiyor azizim. Burada da değişecek. Son kavgayı Anadolu'da veriyoruz. Evrenselliğin kavgası bu. Artık pazarla cumanın kavgası olmayacak. Pazar galip gelecek ve yeryüzüne pazar medeniyeti egemen olacak. Türkler bu savaşı kazansa da cuma medeniyeti sönecek. Güneş Batı'ya kayıyor azizim. (...) Gelen raporlar bazı paşaların Batıcı olduğunu gösteriyor. Yaşayışları Avrupalı gibiymiş. Bizim çekindiğimiz Kâzım Karabekir Paşa. Eğer dilediğimiz olursa, Anadolu'yu kaybetsek de pazar medeniyeti üstün çıkacaktır. Bu bir kehanet değil azizim, göreceksin azizim. İpin ucunu İslâmcılar almamak şartıyla, pazar medeniyeti galip gelecek azizim. Dünyanın efendisi, pazar medeniyeti olmalı (Karatay, 1987, s. 98-99).

İlgili pasajda belirtildiği gibi, romanda Batı karşısında konumlandırılan, Avrupalı devletlerin “çekindikleri” kişi olarak Kâzım Karabekir ön plana çıkarılır. Burada, “cuma medeniyeti” sözüyle bahsedilen İslami düzeni sembolize eden kişi görevi ona verilir.

Ayrıca, Kâzım Karabekir Paşa, romanda İstiklal Savaşı'nın üstlenicisi konumundadır. Pek çok kısımda umudun bel bağlandığı, halkın inancını kendinde toplayan, orduya komuta eden kişidir. Onun savaştaki rolü “Eliflere, Çakırlara ve acının erittiği insanlar” a büyük bir dayanak olarak ifade edilir (Karatay, 1987, s. 127). Dolayısıyla yazarın anlatı boyunca Mustafa Kemal Paşa kültürünü yıkmaya çalışırken onun yerine askerî sınıftan özellikle muhafazakâr yönüyle öne çıkarılan bir başka kişiyi yücelterek yeni bir kült inşa etmeye çalıştığı söylenebilir. Tarık Buğra, *Firavun İmanı* (1976) romanında, Mehmet Âkif Ersoy üzerinden bir kişi idealizasyonuna girişmişti. Mehmet Âkif, daima sağduyunun, mantığın, imanın, mücadelenin, dürüstlüğün, doğrunun sesi olup Mustafa Kemal Paşa'yı eserde

şiddetle dışlanan dalkavuklara ve sol ideolojinin temsilcilerine karşı uyarmaktaydı.

Mustafa Kemal Paşa'nın farkına varamadığı tehlikelerin bilincindeydi; tüm yaşanıp bitenlere dışarıdan neredeyse Tanrısal bir iradeyle hâkimdi.

Burada inşa etmeye çalışılan yeni kültürün bir benzeri *Çalınan Savaş*'ta Kâzım Karabekir'le oluşturulmak istenir. Anlatıda Kâzım Karabekir savaşın kahramanı ve önderi bilinecek, anlatıcı tarafından sıklıkla halkın onun etrafında toplandığı vurgulanacaktır. Söz konusu ifadeler şu satırlar örnek gösterilebilir:

Dün bir subaydan öğrendim. Kâzım Karabekir Paşa, İstanbul'a gittiğinde, Erzurum'da yapacaklarını Mustafa Kemal'e anlatmış. Anadolu'da bir hükümet kurmalı demiş. Mustafa Kemal, o zaman da bu bir fikir demiş. Demiş ama Kâzım Karabekir Paşamızın söyledikleri çıkıyor şimdi. Kâzım Karabekir Paşa, haklar silahla korunur diyormuş. Ya istiklal ya ölüm diyormuş. Kâzım Karabekir Paşamız burada oldukça endişeye mahal yok. Ölmedikçe Erzurum'u boşaltmam demiş Raif Hoca'ya (Karatay, 1987, s. 125).

Nutuk'ta da üstünde durulan “Ya istiklal ya ölüm” sözü (Atatürk, 2021, s. 16) eserde Kâzım Karabekir Paşa'ya atfedilir. Millî Mücadele'nin örgütleyicisi, Anadolu'ya geçme fikrinin öncüsü, işgalci güçlere karşı ordusunu savaştırmak isteyen kumandan, halkın güvenini kazanan kişi odur. Böylece, Kâzım Karabekir Paşa destansı bir kahramana dönüşür. Yakın okuma yapıldığında eser boyunca bütünüyle rol modeli şeklinde betimlendiğini, olumlu niteliklerle donatılarak herhangi bir çelişki, tutarsızlık ya da dramatik bir insanî boyuta yer verilmediği görülür.

Eserde üçüncü tekil anlatıcı öne çıkar. Bakışı Tanrısaldır, yani bütün olup bitenlerin farkındadır; karakterlerin tüm duygu ve düşüncelerine hâkimdir. Ayrıca tarafsızlık gibi bir iddiası yoktur, anlatı boyunca eserin tezli bir roman olduğunu açıkça hissettirir. Romandaki karakterler bütünüyle iyiler ve tamamen kötüler şeklinde temelde ikiye ayrılmıştır. Kâzım Karabekir Paşa, İlyas, Fadime Karı, Müslüman halk “iyiler”i oluştururken “Frenkleşmiş zabıtlar”, Mahkeme Başkanı Andre, Mösyö Henry gibi Batılı devletlerin işgal gücü temsilcileri; Ermeniler,

Rumlar, Yahudiler gibi gayrimüslim nüfusu oluşturan gruplarsa “kötüler”i meydana getirir. Anlatıcı, okuyucuyu sıklıkla Batılı değerleri benimsemiş subaylara, “Frenkleşmiş zabıtlar”e ve ittihatçılığa karşı uyarır. Tezli roman yapısına uygun şekilde roman kişileri baştan aşağı doğru olanlar ve yanlış olanlar şeklinde birbirinden ayrılmıştır (Köroğlu, 2018, s. 29).

Ayrıca, roman *Çalınan Savaş* adını taşır. Burada bahsedilen, eserin odağında yer alan İstiklal Harbi’dir. Dolayısıyla yazar savaşın İslami çevrelerce örgütlendiği, sürdürüldüğü ve sonuca ulaştırıldığını savunarak cephedeki mücadelenin bu kesime ait olduğunu vurgular. Fakat Hüseyin Karatay’a göre, İstiklal Harbi cephede kazanılmasına karşın mecliste Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu’na karşı kaybedilmiştir. Ankara’da meclis içindeki muhalif İkinci Grup söz konusu güç mücadelesini yitirmiş, savaş sonrası açılan yeni meclisle Büyük Millet Meclisi devrimci bir nitelik kazanarak Mustafa Kemal’in Cumhurbaşkanlığı süresince bir dizi Batılılaştırıcı Cumhuriyet devriminin gerçekleşmesini sağlamıştır. Anlatıcı “pazar medeniyeti-cuma medeniyeti savaşı” (Karatay, 1987, s. 98-99), “Frenk kafalı paşalar” (Karatay, 1987, s. 158), “Batı sistemini isteyen ruhen hayalci ve hasta kimseler” (Karatay, 1987, s. 234) gibi sözleriyle Cumhuriyet’in ilanı sonrası Batılılaşma adımlarına karşı tutumunu ortaya koymaktadır.

Üstelik, kitabın kapağında asker kazanılmış bir savaşın anlatısı söz konusu olmasına rağmen başını eğip dertli şekilde düşünen biridir. Kaldı ki, kapaktaki görsel tarihî bir ana aittir. I. Balkan Savaşı’nın önemli safhalarından biri Kumanovo Muharabesi’nde kimi Osmanlı askerleri esir düşmüştür. İçlerinde yüksek rütbeli kişiler, hatta paşalar bulunmaktadır. Görseldeki asker ise esirlik sonrası Sırp tarafından Belgrad Kalesi’ne götürülen bir Osmanlı askeridir. Buradan hareketle, Kurtuluş Savaşı’na odaklanılan söz konusu romanın kapağında, Osmanlı Devleti’nin

en büyük bozgunlarından biri, Balkanlardaki topraklarının çok büyük bir bölümünün bütünüyle kaybedilmesine sebep olan I. Balkan Savaşı'ndaki yenilgi sonrası esir düşen bir Osmanlı askerinin fotoğrafı kullanılmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın İslamcı çevrelerin başarısı olduğu ama sonra mecliste bu payın ellerinden alındığı, dışlandıkları iddiasıyla paralel düşünülebilecek bu fotoğraf, romana kapak görseli yapılarak mesaj verilir.

6.1 Doğu Cephesi ve Mustafa Kemal temsili

Çalışmada incelenen dört roman arasında, yer yer hakaretlere, hatta nefret diline başvuran kitaplardan biri *Çalınan Savaş*'tır. İlk satırlarından son sayfalarına dek, pek çok bölümde bazen göndermelerle kimi zamansa doğrudan Mustafa Kemal işaret edilerek sert bir yergi dili kullanılır. Romanın henüz ilk sayfalarında, İlyas'ın düşü şu şekilde anlatılır:

Kalabalığın önünde, kalpaklı kalpaklı, kalpakları aylı yıldızlı babayığit adamlar. Ben deyim paşalar, sen de mareşallar. Hepsi de tombul tombul. Bıyıkları nah kolum gibi. Gerideki kalabalık, kara kuru. Bir deri bir kemik. Avurtları çökük, gözleri parlak. Yangın geçirmiş orman artığı dersin. İlyas'ım, fırlayıp öne geçiyor. Elindeki bir tüfek ki ışıl ışıl. (...) Kalabalık habire tekbir getirmede. Ay yıldız kalpaklı adamlardan birisi, kaşlarını çattı. Çatınca kalabalıkta çıt yok. Kırp diye kestiler tekbiri. Uyandım ki, Kınalı İmam sabah ezanını okuyor (Karatay, 1987, s. 7).

Pasajda, komutanlar ve erler arasında son derece keskin bir karşıtlık oluşturulur.

Komutanlar kilolu, bıyıklı, gösteriş içeren giysilerle tasvir edilirken erler sağlıklı, zayıf, yorgun, savaşın asıl cefasını çekmiş kişiler şeklinde aktarılır.

Kâzım Karabekir ve Cafer Tayyar Paşa dışındaki hiçbir komutanın olumlu niteliklerle aktarılmadığı romanda (her ikisinin de Cumhuriyet'in ilanı sonrası muhalif sayıldığı göz önünde tutulabilir) komutanlar negatif bir çağırışına sahiptir. “Frenk kafalı paşalar”ın, erlerin ölümü üzerinde yükseldiği ve gücünü onlardan

aldığı vurgulanmaktadır. Pasajın devam eden bölümünde cephedeki askerler tekbir getirirken onların bu dinî motivasyonuna ket vuran ise ay yıldızlı kalpaklı komutan olur: Asık suratıyla tekbir getirenlere bakarak onları susturur (Karatay, 1987, s. 7). Anlatıdaki açık sembolizmle, erler İslamiyet ile özdeşleştirilirken komutanlar onları sömüren birer din aleyhtarı biçimine evrilir.

İlerleyen bölümlerde benzer şekilde kumandan-nefer tezatını vurgulayacak bir bölüm daha yer alır. Üstelik burada sözler iyiden iyiye sertleşmiş, kumandanları pusu kurmayla suçlayacak noktaya gelmiştir: “Kimileri var ki pusuda. Kuş tüyü yataklarda pusuda. Kimileri de var ki, asker önde kendi pusuda. Kimileri kim dersen?.. (...) Mavi ırmaklarımızı, yeşil ırmaklarımızı kana boyayacak Frenkler. Kanımızın Frenk kafalı paşaları semirtmesinden korkarız Gazi kardaş. Her fasık birer zalim ve yetkileri canavar dişi gırtlığımızda.” (Karatay, 1987, s. 158). Bu cümlelerin hemen sonrasında ise Erzurum Kongresi’nde Raif Paşa’nın neden heyet başkanlığından çekildiği ve “tanımadıkları” Mustafa Kemal Paşa’ya reisliği neden verdiği sorgulanır (Karatay, 1987, s. 158).

Komutanlara yönelik itham ve tahkir bununla sınırlı değildir. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin en önemli savunma zaferi addedilen Çanakkale de orada karar veren komutanlar açısından hedeftedir. Sözgelimi, bir teğmen Çanakkale Savaşı için kumandanı, askerlerini ölüme yollayıp onların soyunu kırmakla suçlar:

Kınalı İmam’ın tekbirlerle uğurladığı kabile; Arabistan’a gönderilmiş, Celil’le kendisi Çanakkale’ye ayrılmıştı. Daha ilk çarpışmada top güllesiyle parçalanmıştı Celil. Alay hücumu kalktığında; İngiliz ve Fransız topları, yeri tarak gibi tarayıp bulutlar kaldırmadaydı göğe. Yağan mermiler; kırk bir subayla dört bin eri delik deşik etmiş, yirmi subayla altı yüz er yaralanmıştı. Çanakkale sorumlusunu ağır suçlamıştı, Edirneli teğmen. Bu savaş değil, bir soyu bile bile kırmadır. Böyle komutan olmaz. Böyle komutan olmaz, diye feryat etmişti (Karatay, 1987, s. 15).

Aslında Çanakkale Savaşları iki kısma ayrılmaktaydı: İlk evre 18 Mart 1915'te deniz savaşlarında Osmanlı ordusunun üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Ardından müttefik devletler deniz yoluyla geçme planını rafa kaldırıp karaya asker çıkarmışlardır. Bu da mücadelenin kara savaşları aşamasını başlatmış, 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Liman Von Sanders'ten tüm yetkiyi üstlenerek Çanakkale'deki ordunun yönlendiricisi hâline gelmiştir. Alıntılanan bölümdeki vurgular, alayın hücumu kalkması, top arabasının kullanılması gibi detaylar savaşın kara mücadelesinin aktarıldığını ortaya koyuyor. Bahsedilen kumandanın Anafartalar Kumandanı olarak savaş sonrası ünlenen Mustafa Kemal Paşa olma olasılığı eserin genel tutumu da hesaba katıldığında son derece yüksek. Dolayısıyla romanın kimi bölümlerinde eleştiri oklarının doğrudan Mustafa Kemal'e çevrildiğini, kimi kısımlarında ise açıktan isim verilmeden yine eleştirinin odağında kendisinin yer aldığı görülür.

Müderri Edip'ten aktarılan cümlelerse mücadelenin öncüsünü Kâzım Karabekir Paşa kılacaktır. Ayrıca, sonradan Batı Cephesi Kumandanı olarak tüm savaşlar silsilesi boyunca ordunun en önemli pozisyonlarından birinde bulunan İsmet Paşa, kişisel çıkarlar peşinde biri olarak aktarılır. Mustafa Kemal'se bu karaktere (Müderri Edip) göre, çözümsüz şekilde padişahıtan medet ummaktadır:

Paşa (Kâzım Karabekir) Halifeyi ziyaret etmiş. Senin gibi kumandanlar oldukça, İslâm âlemi düşmanlarını alt edecektir demiş Halife. İstanbul'da kimi zevatla görüşüp, emrindeki kuvvetlerle Anadolu'yu koruyabileceğini söylemiş. Miralay İsmet, yeniden savaşmanın beyhude olacağı cevabını vermiş. Bir köyden toprak satın alıp çiftlik ağası olalım demiş. Mustafa Kemal, padişahıtan vazife almayı ve zamana bırakmayı düşünüyormuş (Karatay, 1987, s. 35).

Karşısındaki kişi iddialarının doğru olduğunu kesin bir şekilde onaylar. Subaylar sık sık sorgulanır; “Ümmete layık mıdır? (...) Aldatan bir sapık olmaya.” (Karatay, 1987, s. 35) sözleri endişeyi gözler önüne serer. Gerekçesi ise şöyledir: “Paşalar arasında sapıklık yaygındır” (Karatay, 1987, s. 35).

Aralarındaki konuşmaların sertlik dozu gittikçe yükselecek, konu İttihat ve

Terakki liderlerine yönelik bir öfkeyi de içerecek şekilde genişleyecektir:

İhtirasının ateşiyle, İslâm milletini ateşe veren, Alman oyuncağı Talat'a benzemesin. Atmış sekiz bin erimizi, kış ortasında taarruza kaldırıp Erzurum soğuşunda donduran Enver'e benzemesin. Cemal Paşa'nın, Kemal Paşa'nın orduları; Filistin'de İngilizler tarafından kırılmıştı ki, baş sebep Cemal Paşa'dır, bu kısa görüşlüye benzemesin. Müslüman evlatlarını, Alman subaylar emrine veren, bu üçlere benzemesin. Mehmetçiği kumar zarı gibi fırlatan, Anadolu'nun gücünü tüketen bu kumarbazlara benzemesin. Allah için kıyam ettik küffara. (...) Sonu kaptırmasın hırslı bir kurda. Bizi Frenk kafalı bir doymaza kaptırmaya. Az mı çekti bu millet? Frenk kafalılardan. Yetkileri canavar dişi oldu gırtlığımızda. Elleri, sırtlan pençesi oldu sırtımızda. Kurt çoban olunca ne olur ahval? Bu millet kıyam edecek elbet. Kıyam başladı bile. Kaptırır mı Kâzım Karabekir? Bir Frenk kafalıya (Karatay, 1987, s. 36).

“Hırslı bir kurt”, “Frenk kafalı bir doymaz” sözleriyle Tarık Buğra'nın *Firavun İmanı*'nda da sıklıkla ihtirarla özdeşleştirilen Mustafa Kemal Paşa'ya göndermede bulunulur. “Yetkileri canavar dişi”, “elleri sırtlan pençesi olan” kişi, yine Başkumandanlık Yasası gereği Büyük Millet Meclisi'nin tüm yetkilerini üzerinde toplayıp ordunun başına geçen Mustafa Kemal Paşa'dan başkası değildir. Bu satırlarda görüleceği gibi, metnin bütününe bir hesaplaşma, müslim-gayrimüslim karşıtlığı, “içimizdeki Frenkleşmişler” vurgusu hâkimdir. Metin bu ikili karşıtlıklar üzerinden ilerlerken anlatıcı hiçbir noktada karakterlerini kendi başlarına bırakmaz. Karakterden ziyade bir kuklayı anımsatan roman kişilerine tezini söyletmeyi amaçlar. Tezli romanların teleolojik doğasına uygun şekilde roman evrenindeki herkes, bu tezi ispatlamanın birer amacı kılınarak bireyleşmek bir yana baştan ölü doğarlar. Batılı yaşam tarzının Türkiye'de egemen olması düşüncesi, işgalin kendisinden bile daha tehlikeli addedilir. “Gâvur hayranlığı” korkulu rüyadır:

Kimileri var ki, pusuda. Kuş tüyü yataklarda, pusuda. Kimileri de var ki, asker önde kendi pusuda. Avcunun içi gibi görüyorum, pusuda. Münafıklar pusularından çıkmaya. Öyle görünüyor ki, can ve kan verecek bu millet. Encamı ne mi olacak? Dertli başına ateşten Frenk yuları geçecek. Gün batısından gelen yular, gün batısına çekecek.

Böyle gösteriyor ahval. Bizim köyden İsmail Onbaşı anlattı. Başlarındaki subayların çoğu sarhoşmuş. İçmeyen de varmış, ama azmış. İsmail Onbaşı'nın kolunu top götürünce, İstanbul Hastahanesi'ne getirmişler. Orada, hasta erlere ayrılan yiyecekleri, doktorlarla subaylar satarmış. Köşk sahibi, arazi sahibi olmuş çoğu. Aç kalan erlerden ayağa kalkabilenler, geceleri mahalleye düşüp dileniyorlarmış. Daha neler neler. Rumlarla, Rumlaşmış Türklerin vurgunları, harp zenginleri falan. Eğlenceler, balolar diyor. Onlar, balolar, içki alemleri yaparken; ötede dilenen şehit aileleri, şehit çocukları diyor İsmail Onbaşı. Ahval böyle iken Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın, sahildeki sarayının senelik yağ ihtiyacı, on altı bin kiloymuş. Pusuda işte bu insafsızlar. İmanlılar can feda edecek, gâvur hayranları baş olacak. Gâvur hayranları gâvurdan beterdir. Allah fırsat vermeye (Karatay, 1987, s. 41).

Metne yansıyan İttihat ve Terakki karşıtlığının bir başka örneği olmaya uygun olan bu satırlar, iki tarafı keskin çizgilerle Müslümanlar ve gayrimüslimler şeklinde ayırmakla kalmayıp aynı zamanda nazırları ve alt rütbeli askerleri de dini bir söylemle birbirinden ayırır. İçki, balo ve yabancılarla kurulan yakın ilişkiler nedeniyle Harbiye Nazırı Enver Paşa da suçlananlar arasındadır.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) romanında Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik eleştirilerin sesi kısıktı. Karakterler aracılığıyla etrafındaki dalkavuklar tarafından kandırılabilceği, diğer yandan kendisinin de maceracı ve kimi açılardan radikal yanlara sahip olduğu söylenmiş; ancak bu sözler bütünlüklü bir karşı duruş şekline evrilmemişti. "Tarık Buğra'nın yazmadıklarını ve yazamadıklarını anlattım" (Topbaş, 2014, s. 129) diyen Hüseyin Karatay ise kendi söylemini radikalleştirir.

Çalınan Savaş'ta kimi semboller, imalar, atıflar, sözler yoluyla Mustafa Kemal düşmanlaştırılır. Buna örnek oluşturabilecek çarpıcı sahnelerden biri şudur: Subaylar bir baloya katılmaktadır. Erler arasındaki geçen konuşmalarda balolara katılmasına, kadınlarla dans edilmesine ve içki içilmesine yönelik sert eleştiriler dile getirilir. Bir er dayanamayıp şöyle söyler: "Er ölür, kumandan keyfine bakar, zafer kumandanın olur. Can verenden, emir veren üstün tutulur. Can veren unutulur, emir verenin heykeli dikilir. Bizim canımızı alıyorlar, kendilerinin heykelini dikiyorlar. Savaşımızı

ve kanımızı çalıyorlar. Belki de bunun için çıkartıyorlar savaşı” (Karatay, 1987, s. 92).

Diğer er ise Müslümanlıkta heykele yer olmadığını ekler. Burada anakronik bir yaklaşımın izlerini görmek mümkün. Türkiye’de Mustafa Kemal Paşa’ya ait ilk heykelin Sarayburnu’nda 1926 yılının Ekim ayında yapıldığı bilinmektedir. İslami kesim içinde rahatsızlık yaratan bu tür heykeller ve büstler romana eklenmeye çalışılır; fakat Kurtuluş Savaşı sırasında yaşananlara odaklanan romanda, o esnada var olmayan bir duruma gönderme yapılarak anlatının araçsallığı açık edilir. Buradan hareketle, heykel, balo, içki karşıtlığı üzerinden radikal bir dinci söylemin örüldüğünü, bu karşıtlığın ise Mustafa Kemal Paşa aleyhinde cisimleştiği söylenebilir.

Benzer şekilde, farklı imalara yorulmaya uygun sahneler bulunmaktadır. Nâzım Hikmet’in bilindik eserlerinden biri, *Kuvâyi Milliye Destanı*’nda Mustafa Kemal Atatürk’ün doğrudan yer aldığı tek bir sahne bulunur. Günümüzde millî bayramlarda, çeşitli etkinliklerde, anma toplantılarında kimi zaman söz konusu kesit kullanılır; Nâzım Hikmet’in, Mustafa Kemal Paşa’dan bahsettiği bölüm kamuoyunda hatırı sayılır bir kesim tarafından bilinmektedir. “26 Ağustos Gecesinde Saatlar İki Otuzdan Beş Otuza Kadar ve İzmir Rıhtımından Akdeniz’e Bakan Nefer” başlıklı sekizinci bab içindeki ilgili dizeler şu şekildedir:

Dağlarda tek tek ateşler yanıyordu. / Ve yıldızlar öyle ışıltılı, öyle
ferahtılar ki / şayak kalpaklı adam / nasıl ve ne zaman geleceğini
bilmeden / güzel, rahat günlere inanıyordu / ve gülen bıyıklarıyla
duruyordu ki mavzerinin yanında, / birdenbire beş adım sağında onu
gördü. / Paşalar onun arkasındaydılar. / O, saati sordu. / Paşalar:
“Üç,” dediler. / *Sarışın bir kurda benziyordu. / Ve mavi gözleri
çakmak çakmaktı. / Yürüdü uçurumun başına kadar, / eğildi, durdu. /*
Bıraksalar / ince, uzun bacakları üstünde yaylanarak / ve karanlıkta
akan bir yıldız gibi kayarak / Kocatepe’den Afyon ovasına atlayacaktı
(Ran, 2012, s. 82-83).

Hüseyin Karatay'ın romanında ise sıklıkla kullanılan -hatta Attilâ İlhan'ın *O Sarışın Kurt* adlı bir romanı dahi vardır- bu sıfat bir işgal komiserini ifade edecektir. Hacı Dede'nin mahkeme savunması sahnesi ve onu yargılayan Andre şöyle betimlenir: “Guvernör Andre başkanlık ediyordu yargılamaya. Uzun yüzüyle iri beyaz dişleriyle ve keskin bakışlarıyla *sarışın bir kurda* benziyordu” (Karatay, 1987, s. 82). Hacı Dede, Andre karşısında Batı'nın kendilerine zulmettiğini, vahşetle kan döktüğünü, ölçüsüzce saldırdığını, buna karşılık gücünü zulme isyanı emreden şeriattan aldığını uzun bir tiradla vurgular (Karatay, 1987, s. 82-86). Andre, tahmin edilebileceği şekilde, Fransız işgal güçlerinin ev sahibi topluma haksızlık eden, ihtiraslı bir temsilcisi olarak öne çıkmaktadır. Yazarın, onu betimlerken Mustafa Kemal Paşa'yla özdeşleşmiş *sarışın bir kurt* ifadesini bilhassa kullanmış olduğu düşüncesini destekleyici farklı bölümler dikkat çeker.

Örneğin, kitapta İngiliz Başbakanı Lord Curzon'un kardeşi Ravlenson olarak tanıtılan kişi, Erzurum'a gelip Kâzım Karabekir'le görüşür. Amacı olası bir dirinişi kırmak için ordunun elindeki tüm silahların toplatılmasına neden olmak ve orduyu terhis ederek işgale uygun zemini yaratmaktır. Anlatıcı tarafından şu özelliklerle tasvir edilir: “Ravlenson'un içkiden kızarmış yüzü, daha kızardı. Başını hızla dikerken, *başak sarısı saçlarından* bir tutam alnına döküldü. *Mavi gözleri* irileşip patlayacakmışçasına açıldı. Olmuş kavunlar gibi kırış buruş oldu yüzü” (Karatay, 1987, s. 130). Metin içinde yabancıların ve işgal güçlerinin askerlerinin çeşitli olumsuz niteliklerle birlikte gösterilirken fiziksel açıdan mütemadiyen sarı saçlar ve mavi gözlerle özdeşleştirilmesi, roman boyunca “Frenk kafalı paşa” şeklinde anılan Mustafa Kemal Paşa'nın öne çıkarılan fiziksel özellikleri değerlendirildiğinde düşündürücüdür.

Ravlenon'un betimlendiği sahnenin yalnızca birkaç sayfa öncesindeki konuşmalar bu göndermelerde hedefin Mustafa Kemal Paşa olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Doğu Vilayetleri Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Başkanı Raif Hoca, Erzurum Kongresi'nde görevinden çekilerek başkanlık makamını Mustafa Kemal'e bırakır. Kongredeki üyelerse bu karara karşı çıkararak tanımadıkları Mustafa Kemal'i göreve kimin getirdiğini sorgular, "Nereli bu sapsarı adam?", "Göçmen mi?" cümleleriyle fiziksel görünümündeki alışılmışın dışındaki farklılıklarına -mavi gözler, sarış saçlar- atıfta bulunurlar. İçlerinden biri açıkça "Bunu gözüm tutmadı arkadaş." der (Karatay, 1987, s. 124).

İlerleyen sayfalarda, Maraş savunmasında Fransızlar yenildikten sonra şehre "Fransız kafalı bir vali"nin geldiğinden bahsedilir. Doğduğu yerin Selanik olmasının bir tesadüf eseri gibi gözükmediği "Fransız kafalı vali" olarak tanımlanan kişiyi, anlatıcı şöyle aktarır:

Fransızları kovduk ama Fransız kafalı bir vali geldi Maraş'a. Selanikli diyorlar. Adamın bize benzer tarafı yok. Cami yüzü görmezmiş, içki de içiyormuş. Orduya diye toplattığı tahılların, kuru üzümünün, çamaşırların, çorapların nereye gittiği belli değil. Bu iş için birtakım adamlar türemiş. Subay oğlunu savaş meydanından çekip askerlik şubesine tayin ettirmiş. Halk memnun değil. 'Bir gavur gitti, bir gavur geldi' diyorlar. Bu hoşnutsuzluk (Karatay, 1987, s. 222).

Burada, daha önceki pasajlardakine benzer şekilde, içki içme, camiye gitmeme, Selanikli olma gibi özellikler üzerinden dini söyleme dayanılarak Mustafa Kemal Paşa'ya olumsuz göndermelerin yapıldığı söylenebilir. Halktan toplandığı söylenen tahıllar, çamaşırlar, çoraplar bilgisi ise Sakarya Meydan Savaşı'ndan hemen önce onun Başkomutan sıfatıyla yayımladığı ve halktan seferberlik doğrultusunda destek istediği Tekalif-i Milliye Emirleri'ni çağrıştırmaktadır.

İstenmeyen validen bahsedilirken onun "Selanikli" oluşunun birkaç kez vurgulanması anlamlıdır. Selanik bazı özelliklerinden ötürü İslami kesimde olumsuz

çağrışımına sahiptir. Olumsuz çağrışımın en başta gelen nedenlerinden biri Mustafa Kemal Paşa'nın Selanik'te doğmasıdır. Bunun yanı sıra Selanik'in Osmanlı İmparatorluğu'nun en kozmopolit, farklı inançtan ve ırktan kimseleri barındıran, "dönme" (Sabetayist) addedilen kişilerin de bulunduğu, Avrupa'ya açılan kapısı olması, II. Abdülhamit'i tahttan indirecek İttihat ve Terakki'nin kuruluş merkezi olması gibi sebepler de negatif algının meydana gelmesinde etkindir (Bali, 2009, s. 407-408). Selanik karşıtlığının olası kaynaklarından bir diğeri ise İslami kesimde bir efsane şeklinde yaygınlaştırılan Mustafa Kemal Paşa'nın "dönme", dolayısıyla aslen Yahudi olduğu iddiasıdır (Bali, 2009, s. 408). Bu temelsiz inanışla Cumhuriyet'in kuruluşu, dış tasarılı bir komploya indirgenir.

Ayrıca, *Çalınan Savaş*, *Firavun İmanı* ve *Gülü Koklayamadım* romanlarında gözle görülür bir Yahudi karşıtlığı bulunur. Çalışmada örneklerle ortaya konulduğu gibi, Yahudilerin olumlu tasvir edildiği herhangi bir sahne yoktur. Metinlerdeki Yahudi karşıtlığının izleri, Türkiye'deki anti-semitizmin kaynaklarında aranabilir. Genelde 1492'de Elhamra Kararnamesi'yle İspanya'dan kovulan Sefarad Yahudilerinin II. Bayezid tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilmesi ile 1930'larda Hitler Almanyası'nı terk etmek zorunda kalan Yahudi asıllı bilim insanlarının Türkiye Cumhuriyeti tarafından ağırlanması üzerinden Yahudilere karşı bir hoşgörü ve barış politikası güdüldüğü dile getirilir (Bali, 2009, s. 402-403). Diğer yandan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayımlanan *Akbaba*, *Mizah*, *Şaka* gibi dergilerdeki karikatürlerde hijyen açısından ve tüccarlık bağlamında Yahudi tiplmelerinde olumsuz bir ayrımcılığın örnekleri görülür (Bali, 2009, s. 403). 1930'lu yıllar ve 1940'lı yılların yarısı boyunca Nazi Almanyası'ndaki anti-semit söylem Türkiye'de de destek bulmuş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1948'de İsrail

Devleti'nin kuruluşuyla kamuoyunun bir kısmı Yahudi karşıtı çizgiyi iyiden iyide benimsemiştir.

Bu tarihten (1948) itibaren, İsrail Devleti'ne karşı ve Türkiye sınırları içindeki Yahudilere olumsuz yansımalarının olmadığı düşünülen bir anti-siyonist söylem oluşturulduğu söylene bile İsrail ile Arap devletleri arasındaki savaşlar, Filistin meselesi gibi noktalar üzerinden Türkiye'deki Yahudi karşıtlığının güçlendiğini görmek mümkün. Bilhassa Filistin meselesinden ötürü İsrail'in "Arapların kalbine saplanan hançer" şeklinde görülmesi ve İslamiyet-Musevilik savaşı gibi algılanması Yahudilere yönelik söylemin yer yer nefrete varmasına sebep olmuştur (Bali, 2009, s. 409). Bunların yanı sıra, İslami kesimde Soğuk Savaş sürecinin etkilerinden biri olarak Karl Marx'ın Yahudi kökenli oluşuna atıf, "Komünizm bir Yahudi doktrini"dir iddiası, Bolşevik Devrimi'nin içinde Yahudilerin de yer alması gibi noktaların üzerinden anti-semit söylem şiddetlenmiştir (Bali, 2009, s. 409). Üç yazarın romanlarındaki gayrimüslim karşıtı söylemi genel bir başlık altında ele almak yerine Musevilik ve Hristiyanlık karşıtı tutumu kendi farklılıklarıyla değerlendirmek bu açıdan anlamlı olabilir. Yahudi karşıtlığının, kendi içinde bahsedildiği şekilde özgül nedenleri de bulunmakta, yıllar boyunca körüklenen, insan haklarından ciddi bir sapmayı ifade eden bu ayrımcı söylem günümüze kadar gelmektedir.

Dönemin tarihsel koşullarını hatırlayacak olursak, İstiklal Harbi'nde, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)'nde ordu yenilgiye uğrayarak Sakarya'nın Doğu'suna çekilmiştir. Meclisteki hararetli tartışmalar sonrasında Mustafa Kemal Paşa'ya "Başkomutanlık" ünvanı verilmiş, bunun sonucunda o da üç ayla sınırlı olmak üzere olağanüstü yetkiler üstlenmiştir. Duyurduğu ilk karar ise 7 Ağustos 1921'deki "Tekâlif-i Milliye Emirleri" olmuştur.

Her ilçede kaymakamlar, mülki ve askeri amirlerden oluşan komisyonlar aracılığıyla halkın belli yükümlülükleri yerine getirmesi kontrol edilecek, Sakarya Meydan Savaşı (23 Ağustos-13 Eylül) öncesinde ordunun güçlendirilmesi sağlanacaktır. Diğer bir deyişle, Başkomutan sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa olağanüstü bir evrenin seferberlik koşullarını ilan etmiştir. Emirler; halkın binek hayvanlarının bir kısmını orduya tahsis etmesi, hanesinde bulundurduğu cephanesini orduya vermesi, birtakım yiyeceklerini ve yiyeceklerini de yine orduyla paylaşmasını içerir.

Hüseyin Karatay'ın kitabından alıntılanan bölümdeki “Orduya diye toplattığı tahılların, kuru üzümün, çamaşırların, çorapların nereye gittiği belli değil” (Karatay, 1987, s. 222) sözü işte bu sebeplerden ötürü Mustafa Kemal Paşa'yı işaret eder. Romandaki pasajın ordunun Doğu'da yer alan bölümünün Batı'ya kaydırıldığı ve artık düzenli ordunun savaşlarının yaşandığı bir dönem içinde aktarılması muhattabın Mustafa Kemal Paşa olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Benzer şekilde, imaya bile yer bırakmayan yüzeysellikte kullanılan doğum yeri benzerliği - Maraş'taki “Fransız kafalı, gâvur” vali Selanikli'dir- ve camiye gitmemesi, içki içmesi gibi suçlamalar, üstelik daha önce kullanılan “Fransız kafalı paşa”lar sözünü çağrıştıran “Fransız kafalı vali” sözü hedef alınan kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu; fakat bunun açıktan açığa isim vermeden net benzerlikler aracılığıyla yapıldığını gözler önüne serer.

İlyas Erzurum'da 15. Kolordu'da, Kâzım Karabekir'in komutasında savaştıktan sonra Batı Cephesi'ne geçerek I. İnönü Savaşı'nda yer almak üzere Eskişehir'e gelir. Orduda dikkatini ilk çeken nokta subaylar arasındaki siyasal ve dinsel görüş ayrılıklarıdır. Onları Osmanlılar, Batıcılar, İslamcılar olmak üzere üç ana başlık altında toplar (Genel sınıflandırmanın aksine Türkçülük onun

gruplandırmasında yer bulmaz). Osmanlıcılar ve İslamcılarının olumlu aktarımına karşıt şekilde Batıcılar hakaretlerle suçlanır:

Batı sistemini isteyenleri hayalci ve ruhen hasta kimseler olarak görüyordu İlyas. Bunların çoğu, fırsat buldukça içiyor ve kumarla geçiriyorlardı boş zamanlarını. (...) Onlarla olmak, tartışmak tedirgin ediyordu İlyas'ı. Güzel insanlar arasından buraya sürülmüşçesine yadırgıyordu çevresini. Batıcı subayların bir hıristiyan gibi İslâm'a saldırmalarına içerliyordu. (...) Kurşun gibi bir şüphe giriyordu içine. Lord Byron'un 'Müslümanlar ezildikçe, Hıristiyanların kederli yüreği temizleniyor,' sözü yengeç kısıkağı gibi acı veriyordu yüreğine. İslâm için candan geçen kahramanlara, şehit olmak için kâfirin üzerine atılan Anadolu çocuklarına komuta eden bu Batıcıların niyeti, Lord Byron'un sözlerinden ağır geliyordu İlyas'a (Karatay, 1987, s. 234-235).

İlyas Batıcı subayları yalnızca sapkın kişiler olarak betimlemekle kalmaz, Doğu Cephesi'ndeki Erzurum günleriyle Batı Cephesi'ndeki günlerinin atmosferi arasında kuvvetli bir zıtlık yaratır. Kâzım Karabekir'in komutasındaki mücahit ruh, Batı Cephesi'ndeki Batıcı subaylar nedeniyle sönmektedir. Anlatıcıya göre, mevcut durumun baş sorumlusu ise Ali Fuat Paşa'yı komutanlık görevinden alıp Batı ve Güney Cephelerini, Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in komutasında birleştiren Mustafa Kemal Paşa'dır. Söz konusu satırların hedefinde Mustafa Kemal Paşa olduğu gibi, onun yanı sıra İsmet Paşa da bulunmaktadır. Hatta askerlerin kendi aralarındaki konuşmalar aktarılırken sarıklıların nüfuzunun kırılması için özellikle Albay İsmet'in görevlendirildiği söylenir (Karatay, 1987, s. 235). Yani burada anlatıcının eleştiri oklarını hem Ali Fuat Paşa'yı görevinden alıp yerine "sarıklılar"a karşı faaliyette bulunduğu belirtilen İsmet Paşa'yı komutan yapması nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'ya hem de doğrudan İsmet Paşa'ya yönelttiği söylenebilir. İkisine yönelik nefret söylemi, anlatı boyunca sürer; her ikisi de aynı cephenin bileşenleri olarak görülür.

Mustafa Kemal hakkındaki eleştiriler pek çok sahnede tekrarlanır. Sözgelimi, Yunan ordusundaki çavuşlardan biri Türk ordusunun esir alınan askerlerine

yaklaşarak “Nazlanma Mustafa Kemal’in askeri” der; Teğmen Nuri ise bu söze şiddetle karşı çıkarak “Kimsenin değil, Allah’ın askeriyiz biz” yanıtını verir (Karatay, 1987, s. 262). İslami motivasyonun öne çıkarılması aracılığıyla Mustafa Kemal’in askeri olmayı reddeden teğmenin bu sözleriyle yine okuyucuya bir mesaj verilir. İnönü Savaşları’nın ardından askerler kendi aralarında konuşurlarken bir asker vasıtasıyla anlatılan “Huzuristan-İblisistan” anekdotu eserde yalnızca doğrudan eleştirilerin değil, sembolik, masalsi anlatımlar yoluyla dile getirilen eleştiriler olduğunun göstergesidir. Huzuristan insanların rahat, bolluk, bağımsızlık içinde yaşadıkları, Allah’ın hükümlerine hem toplumun hem hükümdarlarının riayet ettiği bir yerdir. Bir gün İblisistan, Huzuristan’a savaş açar; Huzuristan’ın askerleri yığıtçe savaşır fakat komutanları kibir içindedir. Çarpıcı pasaj şu şekildedir:

Başbuğlarına kibir geldi. Bu kadar düşmanı kırıp geçirdim, benden büyük yok dedi. Gururlanıp Allah’tan yüz çevirdi, nankörlükte bulundu. Aslanlar gibi savaştan savaş erlerini unuttu. Herşeyinizi bana borçlusunuz, herkes bana baş egecek dedi. Kurtarıcı benim, yaratan benim, hüküm sahibi benim. Böyle böbürlenip benlik davasına kalkışınca; akıl sahibi temiz kimseler yüz çevirdiler. Dalkavuklar, riyakârlar, ikiyüzlüler, menfaatçiler sardı başbuğu. Bir rivayete göre, zorla başbuğ olmuş bu sapık. Ulular der ki, Allah’a nankörlükte bulunanın kalbine korku dolarmış. Böyle oldu. Allah’ın yardımı kesildi, ortalık karıştı, başbuğun yüzü korkudan karardı. İblis insan kılığına girdi, geldi, bilgece sözler etti. Öğütlerimi tutarsan askerler, siviller emrine girer, emeline erersin, dedi. Onu övdü, gönlünü aldı, yakını oldu. İblisistan’dan peri yüzlü kızlar, kıvrak çalgıcılar, marifetli aşçılar, lale renkli içkiler getirdi, sundu. Bir dediğini iki etmez oldu. Başbuğ dost edindi iblisi. Kendisini teslim etti ona. Huzuristan’ın dindarlarını yok etmeyi tasarlıyordu iblis (Karatay, 1987, s. 245).

Ardından, “başbuğ”un omzunda iki kara yılan biter. İblis ise hekim kılığına girip ona yılanlara Müslüman beyni yedirmesini, ancak bu şekilde bu illetten kurtulabileceğini öğütler. Sonra araya teğmen girer, bir anda anlatıda yeniden savaş cephesine geçilir. Mustafa Kemal Atatürk’e Cumhuriyet sonrasında pek çok şekilde

hitap edilmiştir: “Gazi”, “Halaskâr”, “Ulu Önder” ve özellikle milliyetçi çevrelerde “Başbuğ” sözü Atatürk’ü ifade edecek şekilde sıkça kullanılmıştır.

Anlatıdaki genel tutumu, İslami dille alternatif tarih anlatısı amacı, Mustafa Kemal Paşa’nın aleyhindeki pasajlar, anekdottaki “Başbuğ” sözü göz önünde bulundurulduğunda hedefteki iblisle iş birliği yaptığı söylenen, Huzuristan’daki askerlerin mücadelenin üstüne konduğu suçlamasında bulunulan kişinin kimi işaret ettiği berraklaşır. Yazar, Tarık Buğra’nın “yazamadıklarını” söylediğini iddia eder; fakat öncüsü saydığı Tarık Buğra’nın çizgisinden ayrılarak örneklerde görülebileceği gibi radikal bir tutumu benimser. Edebî türlerin başında gelen romanı araştırmalarıyla Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti üzerine tezlerini edebiyat yoluyla tarihsel olayları kendince yorumlayarak okuyucuya sunar.

İsmet Paşa’ya yönelik olumsuz betimleme romanın ilk kısmında, onun aslında İstiklal Harbi’ne katılmayı düşünmeyip çiftlik ağası olmayı istediğinin söylenmesiyle başlar (Karatay, 1987, s. 35). Anlatı boyunca, “Frenkleşmiş”, “Gâvur hayranı”, “Batıcı” olarak anılanların arasında Mustafa Kemal Paşa ile o da vardır. Diğer yandan, romanda İsmet adını taşıyan yan karakterler bulunur ve onlar istisnasız şekilde kötülük, hainlik, iş birlikçilik gibi dışlanan olumsuz karakter özellikleriyle okuyucuya sunulur. “Tarsuslu Zahirî İsmet” onlardan biridir; bölgedeki işgalci Fransız ordusuyla iş birliği yapmakla kalmaz, bunun yanında Fransızlara sattıklarıyla zenginleşir. Zahirî İsmet, daha önce yaşadığı yerde “ayyağ İsmet” adıyla bilinmekte, “ipsiz, sapsız, imansız takımı”nın bir parçası olarak anılmaktadır. Fransız işgal kuvvetlerine tercümanlık yapan Kör Vahan’ın yardımcılığını yapmaktadır. Teğmen Nuri’yi de Ermenilerle iş birliği yaparak yakalatmıştır. Dolayısıyla baştan aşağı olumsuz bir temsile sahiptir. Başkarakter İlyas

da “Müslümanlara karşı kâfirle iş birliği yapana Müslüman diyebilir miyiz?” der ve bu sözünün ertesi günü Zahirce İsmet’i hançerleyerek öldürür.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, en başından beri orduya, devlete ve bağımsızlık mücadelesine hiç inanmamış gibi gösterilir. Kâzım Karabekir’le kıyaslanarak savaşa inancı olmadığı iddia edilir:

Kâzım Karabekir Paşa, tek dağ başı mezar oluncaya kadar savaşağı demışti. İsmet Bey; tehlike büyük, senin düşüncenin tahakkuzu imkânsız demışti. İmkânsız sanılanlar, Allah’ın yardımıyla işte oldu. Dönen gök Allah’ındır, dönen yer O’nun. Adalet O’nun. Hamd ve övgü O’na. Kâfirlerin büyük servetler akıtarak toplarla, ordularla tahkim ettiği Kars Kalesi, Gümrü Şehri iman karşısında dize geldi. Gümrü bizde, Batum bizde şimdi. Yanmış yıkılmış evlerden duyulan matem iniltileri, işte sönmede şimdi (Karatay, 1987, s. 217).

İsmet Bey savaşmanın nafi olduğunu düşünen, daha çok teslimiyetçi bir çizgide temsil edilir. İki komutan arasında oluşturulan kuvvetli tezat, Kâzım Karabekir hakkında anlatı boyunca inşa edilmeye çalışılan kültü pekiştirirken İsmet Bey hakkındaki sözler ise onun niteliklerine, savaştağı rolüne ve komutanlığına yönelik sorgulamaları artırır.

Dahası, İnönü Savaşları ardından askerlerin arasındaki diyalog savaşın beceriksizce yönetildiğini ima eder; komutanlar yetkin değildir ve hatalı kararlar vermektedir. Topçu çavuşu eleştirilerini şöyle sıralar:

Böyle savaş olmaz. Savaş böyle idare edilmez. Beceriksizleri sanki hep buraya vermişler. Ben diyorum ki, bu topun yeri bizi ele verir; subay diyor ki, emrediyorum burada kalacak. Daha üçüncü atışta Yunan yerimizi tesbit ediyor, dağıtıyor. Yalnız ben sağ kalıyorum. Topçu Çavuşu, ölenlerin acısındanmış gibi esmer gözkapaklarını indirip sustu. Gözlerini açtığında bir ağlama anını atlattığı belli oluyordu. Bir süre tereddüt etti, sonra ne olursa olsun gibilerden başladı: Bu kadar can telef oldu. Başkomutan belki de kahve içiyor. Bu kadar şanlı paşamız varken, kim bunu Başkomutan yaptı? (Karatay, 1987, s. 239).

Burada Batı Cephesi Komutanı olarak bölgenin savaş idaresini üstlenen, gerekli emirleri altındakilere iletip onlara uymalarını söyleyen İsmet Paşa’ya da

“Başkomutan” sözüyle Mustafa Kemal Paşa’ya da eleştiriler dikkat çekmektedir. Böylece, Çanakkale Savaşı’nda olduğu gibi Kurtuluş Savaşı’ndaki askerî idaresi de yerilir. Her iki savaştaki idaresiyle öne çıkışı ve bunların kazanılmış savaşlar olması ise yazarın amacı düşünüldüğünde ironiktir. Erzurum Kongresi’nde Temsil Heyeti Başkanı seçilmesine gösterilen tepkiye benzer şekilde, Sakarya Meydan Savaşı öncesinde Büyük Millet Meclisi tarafından Başkomutan ilan edilmesine askerler arasındaki diyaloglarla karşı çıkılır. Kitabın ilk sayfalarında komuta kademesi ve neferler arasında karşıtlık oluşturularak komutanların, neferlerin başarılarını kullandıkları, onların üzerinden geçindikleri ama aslında onları sömürdükleri anlatılmıştır. Burada da, cephede savaşan askerlerin dışında, rahat bir vaziyette kahvesini yudumlayan bir “Başkomutan” profili çizilerek Mustafa Kemal Paşa’ya dönük bir olumsuz tasvir ön plana çıkarılır. Onun, Yunan ordusunu mutlaka yeneceklerine inanan Fevzi Çakmak’la alay ettiği dahi söylenir (Karatay, 1987, s. 286). İsmet Paşa ise -yine anlatıcıya göre- Fevzi Paşa’nın namaz kılmasıyla dalga geçmektedir (Karatay, 1987, s. 287).

Kâzım Karabekir’le birlikte anlatıda kahramanlaşan bir diğer kişi Ankara’da Mustafa Kemal Paşa ve grubuna muhalefet eden İkinci Grup’un önde gelen milletvekillerinden Ali Şükrü Bey’dir. Onun aracılığıyla İsmet Bey’in Lozan’da Büyük Millet Meclisi’nin temsilcisi olarak bulunması eleştirilir. “Mehmetçiğin süngüsü ile kazanılan muazzam zaferin, Lozan’da harcandığı” iddiası ise yine ona ait olarak sunulur (Karatay, 1987, s. 288). Metnin son sayfalarındaysa İlyas’ın pusuda bekleyen “Gâvur İsmetler”e karşı uyanık olması gerektiği vurgulanır. Bu sözlerle, anlatı boyunca hedef alınan Mustafa Kemal ve İsmet Paşalara yönelik suçlayıcı tutum perçinlenir. Büyük Taarruz, yıllar süren bir mücadelenin galibiyetle bitişi müjdelemesine rağmen kitap şu sözlerle sona erecektir: “Bitti. Millet Yunan’ın belini

kırdı, ama araya ifritler girdi. Benlik kavgası başlayacak Gazi kardaş. Benim diyenler, yorgun millete karşı Batı'ya dayanacaklar. Fıraklı silindir şapkalı akreplerle el sıkışılacak. Araya ifritler girdi Gazi Kardaş” (Karatay, 1987, s. 295). Bu yanıyla, aslında kazanıldığı sanıldığı an, çoktan kaybedilmiş bir savaşın anlatısı gibi gözükmektedir.

6.2 Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin temsili

Anlatı boyunca, “gâvur hayranları” (Karatay, 1987, s. 41), “Frenk kafalı paşalar” (Karatay, 1987, s. 158), “Frenkleşmiş idareciler” (Karatay, 1987, s. 42), “şapkalılar” (Karatay, 1987, s. 62), “Rumeli'nin imansız çingeneleri” (Karatay, 1987, s. 70) gibi dini temelli, Batı aleyhtarı ifadeler sıkça kullanılmıştır. Metnin bütününe şiddetli bir Batı karşıtlığı hâkimdir. Halide Edib Adıvar, Reşat Nuri Güntekin ya da Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Cumhuriyet'in erken evresinde Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen yazarların eserlerinde vurguladıkları vatan, millet kavramlarının yerini *Çalınan Savaş* romanında “küffara karşı kıyam”, “gaza” ve “ümme” gibi kavramlar alır. Diğer bir deyişle, Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş*'ında emperyalizme karşı mücadele, gayrimüslim kâfirlere karşı cihat adını alarak dönüştürülür.

Bundan ötürü, yazarın vatan ve millet vurgulu Kurtuluş Savaşı romanlarının içeriğini dönüştürmeye çalıştığı söylenebilir. Dahası, askerlerin motive olup mücadele gücünü artırmaları için karakterler aracılığıyla anlatılan neredeyse tüm tarihi olaylar, İslam tarihiyle ilişkilidir. Birbirini tekrar eden sayfalar içinde sırasıyla Uhud, Hendek ve Bedir Savaşları'na değinilir (Karatay, 1987, s. 58, 122, 143). O savaşlarda Müslümanların ne denli büyük zorluklarla karşılaştıkları uzun uzadıya aktarılır. Savaş anıları Hz. Muhameddin'in kahramanlıklarıyla ve üstün karakter özellikleriyle desteklenir.

Ayrıca, çalışmada incelenen diğer romanlarda olduğu gibi *Çalınan Savaş* romanında da Anadolu, tarihsel olarak tamamen Türklere ve Müslümanlara ait bir yerleşim yeri olarak aktarılır. Bu bakış, azınlıklara yaklaşımdaki sertliği, düşmanlığı ve bütünüyle karşıt söylemi beslemeye neden olur. Oysa, Cemal Kafadar, *Kendine Ait Bir Roma: Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine* adlı eserinde, Anadolu coğrafyasının bugünkü anlamıyla bir “vatan” kavramına ne zaman dönüşmeye başladığını, geçmişte bu coğrafyanın “diyar-ı Rum” olarak adlandırıldığını, Osmanlı tebaasının da kendini “Rum” olarak tanımladığı örnekleri aktarır. Dört romanın da dayandığı kökenin eski, yüce bir devleti -Osmanlı Devleti’ni- kuranlar olduğu düşünüldüğünde, aslında bu devletin aktif bileşenlerinin yalnızca Türklerden ya da Araplardan oluşmadığı görülür. Örneğin, Kemal Tahir’in romanlarındaki Anadolu da Türklerin Osmanlı’yı kurdukları bir ülke şeklinde geçmektedir (Kafadar, 2021, s. 135). Bu bağlamda, Tarık Buğra, Hüseyin Karatay ve Ali Erkan Kavaklı’nın romanlarını Kemal Tahir’le paralel bir yaklaşımla kaleme aldıklarını söylemek mümkün.

Hüseyin Karatay’ın romanında imamlar, tefsir hocaları, din alimleri mücadelelerin tümünde en ön saftadır. Cihat, fetih, şehitlik, mücahitlik, İslâm, Halife gibi kelimeler savaş gücünün ardında yatan temel motivasyon kaynağı olarak aktarılır (Karatay, 1987, s. 13). Cephele kimi zaman ince ayrıntılarına kadar aktarılırken karşı tarafla ilgili detaylı bilgi verilmez. İşgal güçleri için genellikle “gâvur” ya da “kâfir” kelimesi kullanılır. Allah’a olan borçlarını ödemek için, “Allah yolunda kâfire karşı” (Karatay, 1987, s. 56) savaşı bir görev kabul ederler. Örneğin, Müderris Edip’in tüm umudu İslamiyet’e bağlıdır: “Ölmemişten ümit kesilmez. İslâm’ın cihat ruhuyla, bu millet kalkacak ve geri gönderecek. Kurulan teşkilatlar bunu gösteriyor” (Karatay, 1987, s. 69). Yine Müderris Edip’e söylenen şu sözler

aslında romanın temel çatışmasını ortaya koymaktadır: “Anadolu’nun bu silkinişi, inşallah İslâmi bir uyanış olacaktı. Çünkü hareketi başlatanlar İslâm’a gönül vermiş kimselerdi. Yeniden bir bayrak açılıyordu. Gerçek kurtuluşun bayrağı. Bu kutsal savaşını haramilere, Frenkleşmiş kafalılara kaptırmayacaktı Anadolu” (Karatay, 1987, s. 75). Hüseyin Karatay’ın bu tezli roman örneğindeki asıl öfkesi, alıntısındaki hedefin gerçekleşmemiş olması gibi görünmektedir. Anlatıcıya göre, savaş cephede kazanılmış; fakat Ankara’daki mecliste “Frenk kafalı paşalar” olarak adlandırdığı Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyet’in kurucu kadrosuna karşı kaybedilmiştir. Savaşın sonrasında saltanat ve hilafet kaldırılarak modern Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.

Karşıtlık Doğu-Batı, Hristiyanlık-İslamiyet, Müslümanlar ve gayrimüslimler üzerinden kurulurken karşı tarafa dönük düşmanlaştırıcı söylem devam ettirilir. Batı, yalnızca yayılmacı emeller taşıyan siyasi yönleriyle değil, topyekûn putçuluk, hırsızlık gibi vb. ötekileştiren yargılar üzerinden karşıt hâle getirilir: “Kardeşlerim bu savaş, sadece toprak kapma savaşı değildir. Merhamet ve ahlâk sistemi İslâm’la, hançer pençeli canavar Batı’nın Anadolu’da vuruşmasıdır. Kan içici, hırsız, kumarbaz, putçu zihniyetin; kendisine zıt İslâm’la vuruşmasıdır” (Karatay, 1987, s. 286). Putçuluk ya da kumarbazlık gibi özelliklerin neden eklendiği, ne ile bir arada düşünüldüğü metnin bütününe bakıldığında netleşecektir. Temelini Pazar medeniyeti-Cuma medeniyeti gibi keskin ikili karşıtlıkların oluşturduğu anlatı, İstiklal Harbi’ni bu dikotomi perspektifinden yorumlar. Dine dayalı bir bakışın metne yansımaları görülürken aslında önceki yüzyılların din savaşlarını hatırlatan bir yaklaşımın bilinçli olarak tercih edildiğini düşünmek mümkündür. Mücadele ulus-devletler sürecinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonucunu doğuracak bir süreç olarak değil,

İslamiyet tarihinin “Haçlı” güçlere ve gayrimüslim destekçilerine karşı savaşılmış bir safhası şeklinde görülür.

BÖLÜM 7

GÜLÜ KOKLAYAMADIM

Ali Erkan Kavaklı tarafından 1988 yılında yayımlanan *Gülü Koklayamadım* romanı, İstiklal Harbi'nin Antep ve çevresindeki mücadele safhasına odaklanır. Düzenli ordunun henüz kurulmadığı bu esnada işgale karşı düzensiz Kuvayımilliyeye birlikleri mücadele vermektedir. Romanın başkarakteri Kâmil, Antep'e geçerek işgale karşı doğrudan savaşıma karar verir. Sıcak cepheye gitmeden önce olay örgüsü *Küçük Ağa* ve *Çalınan Savaş* romanlarındakine son derece benzer şekilde gelişir: Kâmil, Kafkas Cephesi'nden -en büyük fark döndüğü cephenin yeri gibi gözükmemektedir- dönmüş, I. Dünya Savaşı'nın ağır yenilgisini yaşamış, dört yıl süresince savaşmış askerlerden biridir. Gazi olduktan sonra köyüne, annesinin evine dönmüştür.

Bu yanılla, anlatının *Küçük Ağa*'nın Çolak Salih karakteri ve *Çalınan Savaş*'in Onbaşı İlyas karakteriyle paralel bir çizgi temelinde kurulduğu söylenebilir: Üç romanda da I. Dünya Savaşı'na katılan bir Osmanlı askeri, savaş sonunda gazi olup dul annesinin yanına, köyüne döner. Kâmil'in cepheden dönüşü sonrası yara izlerinin anlatıldığı sahne, kulağındaki kopukluk, annenin göz yaşları içinde kalışı dahi Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanıyla birebir gözükmemektedir. Kaldı ki, *Çalınan Savaş* romanının yazarı Hüseyin Karatay'ın yaptığı gibi, *Gülü Koklayamadım*'ın yazarı Ali Erkan Kavaklı da kitabının “sunuş” bölümünde Tarık Buğra'yı olumlu bir noktada konumlandırarak eserinin öncüsü kılar. “Türk köylüsüne atılmış çamurları” ilk kez Tarık Buğra'nın, *Küçük Ağa* adlı romanıyla tekzip ettiğini söyler; fakat “savaş öncesi trajik durumları abartarak anlatmaktan İstiklal Savaşı'mızın destansı yanına ayna tutmaya fırsat bulamadığı” iddiasını da ekler (Kavaklı, 1995, s. 8).

Her iki yazar romanlarıyla ilgili yazı ya da konuşmalarında yalnızca Tarık Buğra'yı Kurtuluş Savaşı romanları türü içinde nispeten olumlu şekilde anarlar.

Diğer yandan, Buğra'nın yeteri kadar ileri gidemediğini, kimi durumları yazamadığını, savaşın destansı yanına ağırlık veremediğini ve trajik kısmı fazlaca abarttığını düşünürler. Yani Tarık Buğra kendi romanlarının bakış açısında onlara öncülük etmiş; ama onlar Buğra'yla sınırlı kalmayarak onun iddialarını ileriye taşımışlardır. Hüseyin Karatay, daha önce Buğra'nın bakışıyla herhangi bir Kurtuluş Savaşı romanı yazılmadığını, ona kadar yazılmış tüm eserlerin resmî tarih anlatısı içinde oluşturulduğunu söyler. Ali Erkan Kavaklı da erken Cumhuriyet devri romancılarını yererek şöyle der: “Şimdiye kadar Kurtuluş Savaşı konusunda roman yazanlar, gerçekleri değil, hâkim ideolojinin öğrettiklerini romanlaştırmışlardır. Yakup Kadri'nin *Yaban*'ı bunların en sefilidir. Eskişehir'in Porsuk çayı yakınlarındaki bir köyü, muhtarı, imamı, ağası ve şeyhiyle İstiklâl Savaşı'na karşı çıkmış kabul eder. O halde Kurtuluş Savaşı'nı kim yapmıştır? Halide Edib'in *Vurun Kahpeye*'si, bu sahada yazılmış bir başka sefalet örneğidir” (Kavaklı, 1995, s. 8).

Kavaklı, kanonun güçlü isimleri olan erken Cumhuriyet devri romancıları Halide Edib Adıvar ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarını “sefil” ve “sefalet örneği” diyerek eleştirir. Görülebileceği gibi, suçlamalarındaki gerekçesi romanların edebî özellikleri değil; yazarlarının siyasal, sosyal, kültürel bakış açılarıdır. Yazar diğer romancıları politik tutumları üzerinden eleştirerek onların haksız şekilde kanonda yer aldıkları mesajını da verir. Kavaklı'ya göre İstiklâl Savaşı, “öldü sanılan Türk milletinin İslâm ruhuyla yeniden dirilişinin ve ve şahlanışının destanı”ydı (Kavaklı, 1995, s. 7). Söz konusu savaşı anlatan eserlerin ise temelini İslamiyet'e dayandırması yazarın kendi açısından doğal beklentisiydi.

Ne var ki, savaşın komuta kademesi Cumhuriyet'in ilanının ardından Türkiye'nin modernleşme, sekülerleşme ve Batılılaşma süreçlerinin öncüleriydiler. Kurucu kadroyla eş güdümlü hareket eden Cumhuriyet dönemi romancıları Kurtuluş

Savaşı'nı benzer bir bakış açısıyla, resmî ideolojiyle uyumlu şekilde kaleme almışlardı. Kavaklı ise bu bakış açısında resmî ideolojiye tümünden cephe alır; kitabının yine “sunuş” bölümünde şöyle der:

Kuru mantık ve rasyonalist aklın açıklayamayacağı bir zaferin hikâyesini okurken, zafer kazanmış insanlarla kendi imanımızı, onların azim ve iradesiyle kendimizi ister istemez kıyaslayacağız. Emperyalistleri, canı pahasına yurdundan kovarımlarımızın yanı sıra, emperyalizmin ve maskeli medeniyetin oyunlarına nasıl teslim olduğumuzu düşüneceğiz. Bu milleti savaş meydanlarında yenemeyenler; Onu, medeniyet, çağdaşlık, ilerencilik yaftalarıyla nasıl kündeye getirmişler, görerek çılgılık çılgılığa haykıracağız: Kendimize gelelim! (Kavaklı, 1995, s. 7-8).

Kavaklı, Hüseyin Karatay'ın Batı bizi savaş meydanlarında yenemedi; ama

Ankara'daki mecliste yendi, tezini sürdürür. Savaş sonrası kurulan Cumhuriyet rejimini, “medeniyet, çağdaşlık, ilerencilik yaftaları” altında emperyalist devletlerin zaferi olarak yorumlar. İstiklal Harbi'nin parolası “Ya istiklâl ya ölüm” olmuş, ardından Türkiye Cumhuriyeti tam bağımsızlık esasına dayalı olarak kurulmuştur. Lozan Barış Antlaşması'ndaki en büyük kazanımlardan birisi ise yüzyıllarca süregelen, Avrupa devletlerine karşı ekonomik, hukuki, sosyal, siyasal ayrıcalıkların yani kapitülasyonların tümünden kaldırılışdır. Bir başka devletin topraklarında bilfiil işgal yoluyla yayılmacılık, ekonomik imtiyazlar ve siyasal bağımlılık hedefleyen emperyalizmle Cumhuriyet dönemini özdeşleştirmek tutarsızlık içeren yanlış bir taşımadır. Yazar, Batılılaşmayı emperyalizme teslim olmakla bir tutar. “Sunuş”unun son cümlesindeyse romanı yazma amacını şöyle açıklar: “Hâkim ideolojilere yaranmak için tarihi çarpıtanlara verilebilecek en iyi cevap, vurulabilecek en güçlü şamar, tarihi doğru olarak yazmaktır” (Kavaklı, 1995, s. 8). Tezli romanını tarihyazımıyla karıştırarak eserinin bir tarih kitabı olduğu mesajını verir. “Tarihi doğru olarak yazmak” sözü ise muğlak ve pek çok değişkeni bir arada içeren karmaşık bir süreci işaret eder. Yazarın muhtemel kastı resmî tarih anlatısının

dışına çıkan alternatif bir tarih anlatısıdır. Söz konusu alternatif tarih tezini ise romanı yoluyla yani bir tezli roman yazarak ortaya koyar.

7.1 Güney Cephesi ve Mustafa Kemal temsili

Romanın büyük bir bölümü Antep'e odaklanır. Henüz Ankara merkezli düzenli orduya geçilmemiş, mücadele tek bir merkezden yürütülmeye başlanmamıştır. Halktan gönüllü kişiler örgütlenip silahlanarak Kuvayımillie birliklerini oluşturmuştur. Kuvayımillie birliklerinin büyük bölümünü sivil halk oluştururken terhis edilen ordunun eski üyeleri ve emekli askerler bu kuvvetlerin içinde yer alarak mücadeleye katılmıştır. Kafkas Cephesi'nden dönerek Antep'e geçen Kâmil terhis edilen askerlerdendir. *Sebil-ür-Reşat* baş muharriri Mehmet Âkif Bey'in ve Erzurum'da ordusunu terhis ettirmeyen, silah bırakmayan Kâzım Karabekir Paşa'nın yurdun kurtuluşunda umut bağlanan yegâne kişiler olduğu mesajı anlatı boyunca sık sık vurgulanacaktır (Kavaklı, 1995, s. 54-55).

Mustafa Kemal Paşa romanın son bölümlerinde yer alacak, oldukça olumsuz şekilde temsil edilerek Güney Cephesi'ndeki Kuvayımillie'ye bağlı tüm kazanımların kaybedilmesine neden olan kişi gibi gösterilecektir. Ankara'da, 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra savaşın meşru ve merkezî yönetim yeri meclis binası olur. Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Güney ve Batı Cephesi Komutanlıklarını tek elde birleştirerek Ali Fuat Paşa'yı Sovyet Rusya'ya elçi olarak gönderir ve Batı Cephesi Komutanlığı'na İsmet Paşa getirilir. Dolayısıyla Fransızlarla bir antlaşma yaparak tüm yükün Yunan ordusu üzerine kaydırılması ve ordunun aynı anda birkaç ayrı cephede savaşmasını istemediği söylenebilir. Ali Erkan Kavaklı ise 11 aylık mücadeleye rağmen Fransız ordusuna bırakılacak olan Antep'te savaşın hiçbir zaman kaybedilmediği iddiasındadır; avantajlı tarafın Türk

tarafı olduğunu, Ankara'nın müzakere süreci başlatarak Fransızların elini kuvvetlendirdiğini savunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Antepililere sormadan ateşkes antlaşması imzaladığı, Fransızların kaybetmeye çok yakinken bir anda avantajlı konuma getirildikleri iddia edilerek şöyle denir: “Avucumuzun içine aldığımız düşmanı, azad etmek mânâsına gelen bu ateş-kesi kabul ruhumuza ne kadar ağır geliyor, biliyorum” (Kavaklı, 1995, s. 371). Kuvayimilliyeye birlikleri içindeki kimseler Ankara'nın onları piyon olarak gördüğünü söyler (Kavaklı, 1995, s. 372). Yine de mücadeleyi parçalamamak amacıyla birlikte hareket etmeyi, yurdun diğer şehirlerindeki Kuvayimilliyeye birliklerini olumsuz etkilememeyi, günün koşullarında işgal kuvvetlerini mutlu edecek bir bölünmeyi yaratmamayı ister; böylelikle Ankara'nın kararı şiddetle eleştirilse bile ona uyumlu davranma kararını alırlar.

Diğer yandan, askerler durumu olumsuz karşılamışlardır:

Polat öfkeyle köpürdü: Barışmış!... Ne barışı birader! Bu düpedüz gırtlaklanmış düşmanı kurtarma manevrası! Vallahi de razı olmam, billahi de! Antepli efendilerin de hoşuna gidiyormuş. İki de bir şehre davet ediyorlar. Gitmeyeceğim! Albay Noyan mıdır, nedir, o kefare?... Onu elimle esir kafesine tıkmadıkça, bu yoldan dönmek yok. Ya bir kör kurşunla geberir ya da cıyak cıyak yakalayıp karga tüyü yolar gibi tüylerini yolacağım. (...) Bugün sulh imzalamak bunca şehidin kanını, bunca gâzinin terini heder etmektir. Prut'ta, Deli Petro'nun durumu, Fransızlarinkinden yüz kat daha iyiydi. Baltacı gibi, bizim de baltayı taşa vurmamız için bir sebep yok ki!... Düşmanı imha edelim, sonra istediğin yerde barış imzala. Çıldırılmış bu adamlar!... (Kavaklı, 1995, s. 365-366).

Görüldüğü gibi, anlatıcı sulh görüşmelerinin ne kadar yanlış bir zamanlamada yapıldığını, kararı alan kişinin yani Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'nin elini zayıflattığını ve sürecin Fransızların lehine işlediğini savunur.

Üstelik, kumandan Polat, “Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne” başlığıyla çektiği telgrafta ateşkes antlaşmasını açıktan açığa sorgulayarak ateşkesin Arap Hükümeti'nce iyi karşılanmadığını, ateşkes maddelerinin ne gibi faydalarının

olduğunun açıkça bildirilmesini ister. Son cümlesinde “ilk bakışta ateş-kes maddelerinde milli emelleri tatmin edici hiçbir şey görülüyor” diyerek Ankara’nın idaresini, kararlarını ve ateşkes antlaşmasını eleştirir (Kavaklı, 1995, s. 403). Kâmil’in “ateşkesi daha yumuşak bir üslupla tenkit etme” önerisine cevabı “Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır” olur (Kavaklı, 1995, s. 404). Bir kumandanın meclisin yaptığı ateşkes antlaşmalarıyla ilgili ağır eleştirileri anlaticının taraflı yorumlarıyla desteklenir; Mustafa Kemal Paşa “yanlış” kararından ötürü tenkit edilmektedir. Anlaticıya göre antlaşma Fransızlara avantaj kazandırırken Türk ordusunu zor duruma sokmaktadır.

Yazar, savını güçlendirmek için Fransız ordusunun karargâhından sahneler de kullanır. Fransız general ateşkes kararı üzerine çok sevinçlidir, imha olmak üzereyken imdatlarına yettiğini söylediği bu ateşkes kararı sayesinde ordusunu takviye edebilme, askerlerini dinlendirebilme, savaş planlarını gözden geçirebilme ve sevkiyatı rahatça yapabilme imkânı bulduğunu dile getirir (Kavaklı, 1995, s. 387-388). Bir yandan Osmanlı tarihi, işgal güçleri tarafından övülür. Diğer yandan, bu köklü devlet geleneğine ve cephede gösterilen büyük çabaya rağmen siyasetten anlayan kimsenin olmaması yerilir. Fransız general şöyle der:

Büyük millet bu Osmanlılar. Üst üste bu kadar yıl savaştılar. Balkan, Trablus, Dünya Harbi... Hepsinden de yenik çıktılar. Kıtalara sığmayan Osmanlı Devleti’nin elinde bir avuç toprak kaldı. Bütün dünya var gücüyle üzerlerine çullandı. Silah yok, ordu yok, devletin başı olan Padişah göz hapsinde... Osmanlı subayları, yokluklar içinde halkı teşkilatlandırma azminde. İşin garibi, içerde de bin sene korudukları azınlıkların ihaneti söz konusu. Savaşıyorlar (Kavaklı, 1995, s. 395).

Ardından gelen satırlar ateşkes antlaşmasını imzalayanları eleştirmeye yöneliktir:

“Bereket versin, siyasi dehaları yok. Hatta siyasetçileri yok. Eğer içlerinde, siyâsetin S’sinden anlar bir adam olsaydı, şu ateş-kes’i imzalar mıydı. Düşman yok olma noktasına gelmiş, senden ateş-kes istiyor” (Kavaklı, 1995, s. 395).

Buna karşıt şekilde, Mustafa Kemal eleştirilirken olumlu yanlarıyla öne çıkarılmaya devam eden iki kişi vardır: Pek çok bölümde kahramanlaşan yanlarıyla Mehmet Âkif Ersoy ve Kâzım Karabekir Paşa. Örneğin, kritik savaş anlarında eser boyunca Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerine başvurulur; askerler kendi aralarında bu şiirleri birbirlerine okuyarak ya da kendi kendilerine hatırlayarak gerekli inancı bulurlar. Kimi zaman, Âkif'in şiirleri epigraf özelliği kazanıp bölüm açılışlarında da kullanılır. Üçüncü bölümün “YENİ BİR GÜN BAŞLIYOR KANLI BIÇAKLI” kısmı şairin, “Ruhunu Kaybeden Şehir” şiiriyle açılır.

Mehmet Âkif Ersoy'u önemli bir derginin başyazarı ve şiirleriyle halka ümit veren Müslüman bir edebiyatçı kimliğiyle görürüz. Ayrıca, anlatıcı tarafından Batı karşıtı tutumun bayrak taşıyıcılığı üstlendirilir. Bir sahnede Kudüs'ün İngiliz ordusu tarafından işgali anlatılır. Bu sahneye göre, Avusturya'da bulunan Âkif Avusturyalıların coşkulu kutlamalarına hayret eder, nedenini sorduğundaysa Kudüs'ün İngilizler tarafından işgali nedeniyle halkın sevinçli olduğu cevabını alır. Anlatıcı için bu aslında “maskeli medeniyet”in ortaya çıkışıdır, Mehmet Âkif ekler: “Medeniyet denilen maskara mahlûku görün! / Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün!” (Kavaklı, 1995, s. 394).

Aynı zamanda, Kâzım Karabekir Paşa 15. Kolordu Kumandanı olarak Ermenistan'a karşı büyük bir zafer kazanan, halka güven veren bir Osmanlı askeri kimliğiyle öne çıkar: “Doğuda Karabekir Paşa vardı. Ordusunu dağıtmamıştı. O Ermenileri biiznillah hezimete uğrattır. Alimallah ciğerlerini söke söke Kars'ı, Ardahan'ı ellerinden alırdı” (Kavaklı, 1995, s. 123). Doğu'nun emin ellerde görüldüğü fakat yurdun özellikle Batı'sı için aynı şeyin söylenemediği anlaşılır. Batı Cephesi'nde alınan kararlar eser boyunca sorgulanır. Sözgelimi Batı ve Güney Cepheleri birleştirildikten sonra kumandanlığına İsmet Paşa'nın getirilmesi yer yer

eleştirilir. Güney Cephesi'ndeysen Kuvayımilliye'nin mücadeleyi yürüttüğü evre olumlu anlatılırken Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve Meclis Başkanlığı'na Mustafa Kemal Paşa'nın getirilmesinin ardından bu cephedeki mücadelenin merkezden yönetilmeye başlanmasıyla eleştiriler artar. Fransızlar tam yenilmek üzereyken Ankara merkezli bir istekle iki taraf arasında ateşkes yapılması ve Fransız ordusunun bir anda avantaj elde etmesi tezi, söz konusu durumun örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş* romanında askerler arasındaki motivasyon verici konuşmalar mütematik İslam tarihi üzerinden örneklerle yapılmaktaydı. Özellikle Hz. Muhammed'in hayatta olduğu evrede yapılan savaşlar ve Müslümanların Hristiyanlara karşı giriştiği muharebelerden örneklerle askerler arasındaki şevk, inanç, mücadele azmi güçlendiriliyor; bu retorik okuyucuya savaşın din temelli aktarılmasına neden oluyordu. Bununla birlikte, Karatay romanında Türk tarihinden kesitler kullanmamayı tercih ederek örnek savaşları yüzlerce yıl önce gerçekleşenler arasından seçmişti. Ali Erkan Kavaklı ise bir senteze başvurarak hem İslam tarihinden hem de Türk-İslam tarihinden örneklere eş zamanlı başvurur. Özellikle Hz. Muhammed'in hayatta olduğu dönemden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü zamanından savaşlar tercih edilerek askerlere moral verilir. Aynı zamanda, burada örneklenen savaş salt geçmişten güç almaya yönelik değildir; geçmişteki büyük zaferlerin nispeten olumlu şartlarda kazanıldığını, şimdiyse çok daha güç koşullarda belki daha büyük bir mücadelenin verildiği vurgulanır:

Bir senedir birlikte, aynı cephede çarpışıyoruz. Hepiniz Bedir kahramanları, Uhut cengâverleri, Hendek yiğitleri gibi olmak için yılmadan düşmanla boğuşunuz. Malazgirt ovasında kılıç savuranlar, İstanbul surları önünde şehitlik şerbeti içenler, Kosova'da düşmanı biçenler, Mohaç'ta destanlar yazanlar sizden daha kahraman değildi. Onların başbuğu, elinde silahı, arkasında azığı vardı. Devleti, vatani, padişahı vardı. Sizin yok. Aç, çıplak, susuz, uykusuz, silahsız, cephanesiz vuruştunuz. Hem de dünyanın en büyük devletlerinden

biriyile. Kıta kıta ordularla, dev toplar ve tanklarla. Kar, kış, top, tank, açlık, susuzluk, uykusuzluk hatta ölüm sizi korkutamadı (Kavaklı, 1995, s. 370).

İlgili pasajda görüldüğü gibi, var olan koşulların olumsuzluğu vurgulanarak verilen mücadele daha değerli kılınır. İşgale karşı savaşıyan gruplar yanlarında devletin, padişahın, komutanların desteğini bulamamaktadır. Ancak bu bağlamda, Ali Erkan Kavaklı'nın Hüseyin Karatay'ın *Çalınan Savaş* romanındaki padişah betimlemesinden daha farklı bir profil çizdiği söylenebilir. *Gülü Koklayamadım* romanında padişahın sadece bir iki yerde, onda da kısaca bahsedilmektedir. Hüseyin Karatay ise romanında Mustafa Kemal Paşa'ya Samsun'a geçerek bir direniş mücadelesi başlatma görevini doğrudan padişah Vahdettin'in verdiğini, her aşamada vatanının kurtuluşu için çabaladığını ve orduya moral, güç, maddi yardımda bulunduğunu savunmaktaydı. Ona göre padişah mücadelenin içindeydi, katılımcıydı, çeşitli açılardan destek olmaktaydı. Kavaklı'ya padişahın esir alındığı, gözetim altında tutularak etkisizleştirildiği tezini işlemektedir. Yani padişah, savaşa müdahil olamıyor, orduya yardımda bulunamıyordu. Herhangi bir kumandanın onun tarafından görevlendirilip görevlendirmediğine dair bilgilerse eserde yer almaz.

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) ve *Firavun İmanı* (1976) romanlarında Mustafa Kemal Atatürk'e eleştiriler köktenci bir bakış açısıyla dile getirilmez. Savaşın devam ettiği esnada Ankara'daki muhalif İkinci Grup milletvekillerinin arasında onun maceraperestliğine ve etrafındaki yanlıcı "dalkavukların" farkında olmamasına dönük rahatsızlıklar dile getirilir. Anlatıcıya göre, özellikle Sovyet Rusya'ya bağlı hareket etmeyi planlayan sosyalistler onun yanına sokularak kendisini ikna etmeye çalışmakta, Mustafa Kemal'se onlarla arasına doğrudan bir mesafe koymayarak hata yapmaktadır. Daha önce Kuvayımiliye aleyhtarlığı yapıp

çetesini onlarla savaştıran kişiler bile savaşın Türk ordusunun üstünlüğüyle sonuçlanma ihtimalinin yüksek olduğunu görünce saf değiştirmiş, bu kişilerin önceki eylemleri, meclis aleyhinde faaliyetleri ve suçları gizlenmiştir. Yaşananların farkında olmaması, Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik en sık tekrarlanan eleştirilerden biri olarak öne çıkar.

Hüseyin Karatay (*Çalınan Savaş*) ve Ali Erkan Kavaklı (*Gülü Koklayamadım*)'nın romanlarında ise eleştiriler doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine yapılır. Çevresindeki kişiler vasıtasıyla, komutanlar ya da hizmetindeki görevliler üzerinden değil, çok daha keskin, kişisel, kendisine yönelik sert yergiler göze çarpar. En kuvvetli eleştiri devrim sonrası Batılılaşma taraftarı olmasınadır. Esasında romanlar Cumhuriyet'in ilanı sonrası sürece detaylıca bakmaz. Bununla birlikte, bu retrospektif romanlar yazılırken, Cumhuriyet çoktan ilan edilmiş, devrimler gerçekleştirilmiş, üzerinden 65 yıl geçmiştir. İki eser de bir yıl arayla, 1987 ve 1988 yıllarında yayımlanacaktır.

Yazarlar, devrimin Batılılaştırıcı, modernist, laik, Cumhuriyetçi yönünün yanlış olduğuna inandıklarından eser boyunca Batıcılığın ne denli yıkıcı, yabancılaştırıcı ve İslamiyet'le yoğrulduğunu iddia ettikleri toplumda tahrip edici etkiler yaratacağını vurgular. Ali Erkan Kavaklı'nın bu durumu medeniyet, çağdaşlık, ilerencilik gibi sözlerin emperyalizmi gizlemek için kullanıldığını ve aslında Türkiye'nin savaşı kazansa da işgal edildiğini iddia ederek "sunuş" bölümünde belirttiği vurgulanmıştı. Hüseyin Karatay da romanında mütemadiyen Mustafa Kemal Paşa için "Frenkleşmiş kafa", "Frenk kafalı zabıt", "gâvur hayranı" gibi sözler kullanmaktadır.

Cumhuriyet sonrası devrimler, Fransız Devrimi'yle kimi yönlerden çeşitli bağlara sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kozmopolit yerlerinden biri olan

Selanik'te dünyaya gelen Mustafa Kemal Paşa, hem doğduğu çevrenin, hem okuduğu yenilikçi tarzda, Batılı eğitim veren askerî okullarının, hem de Fransız Devrimi'nin özgürlük, eşitlik, laiklik, kardeşlik, cumhuriyetçilik gibi önemli fikirlerinin etkisi altında yetişmiştir.

Cumhurbaşkanlığı süresince İstanbul Üniversitesi'nden özel getirttiği, altını çizdiği, üzerine notlar düştüğü kitaplar ve kütüphanesi incelendiğinde bu etkiyi görmek mümkündür. Savaş esnasında, Büyük Taarruz'dan henüz 40 gün kadar önce Ankara'daki Fransız Temsilciliği'nde Fransız Devrimi'nin yıl dönümü kutlamasına katılıp bir konuşma yapması devrimin sonuçlarına verdiği önemi gösterir niteliktedir. Kutlamaya Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Türk ordusunun Başkomutan'ı sıfatlarıyla katılan Mustafa Kemal Paşa'nın 14 Temmuz 1921'de yaptığı konuşmanın bir bölümü şöyledir:

Başlangıçta ayaklanma ve ihtilâl biçiminde görülen hareket, yerini bir devrime bırakır. Fransız İhtilâli de bu dönemlerden geçmiş ve ulusun toplumun vicdanında yerleşmiştir. Onun için evrensel olmuştur. Baylar, işte bugün 1789 Temmuzunun 14. Gününü burada kutluyoruz ve bu, Fransızların ulusal bayramı olduğu kadar henüz özgürlüklerine kavuşmamış ulusların da sevinecekleri bir gündür... Türk tarihinde de istilacı orduların İzmir'den denize dökülmesi, bizim ulusal tarihimiz için dünya tarihinde yepyeni bir dönem olacaktır. Bu da artık istilâ için hiçbir memleketin özgürlük ve bağımsızlıklarını yok etmeğe olanak bulunmayışıdır. Eğer haksızlığa uğramış Asya ve Afrika ulusları, bizim bağımsızlık mücadelemizden bir ibret dersi almışlarsa, kendileri için pahalıya da mal olsa, bu yola gireceklerdir, özgürlük ve bağımsızlıktan yoksun bir ulus için, yaşamının ne anlamı, ne de zevki vardır. Baylar, bizim Asya'yı ayaklanmaya ve savaşıma sürükleyişimiz, Fransız ulusunu kahramanca hareketlere sürükleyen nedenlerden daha az kuvvetli ve daha az mantıkî değildir (Turan, 2015, s. 11).

Mustafa Kemal Paşa, bağımsızlık söyleminden ödün vermeden İtilaf Devletleri arasındaki politik çekişmelerden yararlanma siyasetini sürdürür. Eş zamanlı olarak Fransa'ya, modern bir devletin kurulmak istendiği, Fransız İhtilali'nin sonuçlarıyla uyumlu bir mücadele yürütüldüğü mesajı verilir. Konuşması hem

Doğu'ya hem Batı'ya yönelik ciddi mesajlar içermektedir. Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti için "muasır medeniyetler seviyesinin de üzerine çıkmak" hedefini dile getirdiği bilinir; fakat muasır medeniyet, diğer bir deyişle çağdaş uygarlığın kimler tarafından temsil edildiğine yönelik tartışmalar bugüne dek süregelmiştir.

Sömürgecilik tüm dünyada devam ederken ve Afrika kıtası ile Asya kıtasındaki devletlerin büyük bir çoğunluğu kolonileşmiş, sanayi devrimini gerçekleştirememiş, refah seviyesine ulaşamamış, demokratik süreçlerini olgunlaştıramamışken Atatürk'ün "muasır medeniyet" sözüyle Batı'yı kastettiği düşünmek mümkündür.

Bu bağlamda, Hüseyin Karatay ile Ali Erkan Kavaklı'nın romanlarında Batı'ya yönelik öfkelerini Mustafa Kemal Paşa üzerinde cisimleştirdikleri görülebilir. Savaşı ulus-devletler sürecinin, milliyetçilik akımlarının bir parçası şeklinde ele almazlar; Doğu-Batı, "pazar medeniyeti-cuma medeniyeti, İslamiyet-Hristiyanlık, hatta İslamiyet-Musevilik (Yahudiler de anlatı boyunca nefret söyleminden üzerlerine düşen payı almıştır), Osmanlılık-Haçlılık dikotomileri üzerinden bir söylem oluştururlar. Karakterizasyon bu ayırım doğrultusunda şekillenir. Her iki romanda da Doğu, İslamiyet, cuma medeniyeti, Osmanlılık Kâzım Karabekir Paşa, Mehmet Âkif, Ali Fuat Paşa, muhalif İkinci Grup milletvekilleri (Ali Şükrü, Hüseyin Avni vb.) ile özdeşleştirilir. Hristiyanlıkla doğrudan itham edilmese bile "gâvur hayranı", "Frenkleşmiş kafa" gibi sözlerle Hristiyanlara, Batı'ya, Haçlılığa, "pazar medeniyeti"ne yakın görülen ise Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Tunalı Hilmi Bey gibi kişiler olur.

7.2 Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin temsili

Kâmil köyüne döndükten sonra İngilizlerin bölgeyi işgal ettiğini öğrenir. İngiliz ordusunun herhangi bir taşkınlık ya da rahatsızlık verici davranışından bahsedilmez;

ama Kâmil'i son derece sinirlendiren ve tedirgin eden olay İngilizlerin "beysbol" oynayıdır. Düdüğün kendisini çağırdığını, onu oyuna davet ettiklerini sandığında kalbi sıkışır. Ona göre beysbol bir "şeytan oyunudur" ve İngilizler şimdi İbşir Çeşmesinin önünde bu "şeytan oyunu"nu oynamaktadırlar (Kavaklı, 1995, s. 11-15). Bu yanıyla, yazarın karşıtlığı basit bir spor müsabakası üzerinden kuruşu dikkat çekicidir. Üstelik bölgede kimi zaman gözükken, harman yerine bir süre için yerleşen çingeneler de bu oyuna katılır; Araplar ve Ermeniler de oyuna dahil olur (Kavaklı, 1995, s. 10). Sahne, bir ihaneti sembolize eder gibidir; ihanetin katılımcıları içindeyse beklenmedik şekilde Araplar da yer alır. Ermeniler ve çingenelerin dışlanması ise genel eğilimle uyumlu gözükmektedir. İncelenilen üç romanda da -ağırlıklı olarak Ermeniler konu edinilir- çingeneler ve Ermeniler son derece olumsuz şekilde, işgal güçleriyle iş birliği yapar biçimde anlatıya dahil edilmiştir.

İşgal güçlerinden bahsedilirken en sık kullanılan ifadeler "gâvur" ve kâfir"dir (Kavaklı, 1995, s. 16-17). Sokaktaki evlerden biri Ermeni Şerefyan'a aittir; Şerefyan ilerleyen sayfalarda işgalcilerle iş birliği yapan biri olarak tanıtılacaktır. Ancak henüz kendisinden ilk kez bahsedilmeye başlandığı esnada öyle ağır hakaret kelimeleri havada uçuşur ki bu noktada edebî bir anlatım olmamakla birlikte düşmanlık içeren, ayrıştırıcı bir söyleme sığınılır: Şerefyan, "melun", "it", "köpek", "Ermeni domuzu" gibi hitaplarla anılır (Kavaklı, 1995, s. 22). Söz konusu düşmanlaştırıcı söylem anlatı boyunca tekrar edecek, hatta yer yer şiddet dozunu iyiden iyiye artıracaktır:

"İngilizler bir şey değil"dir, "Ama Ermeniler kudurmuş"tur (Kavaklı, 1995, s. 29).

Tarlalarının vergisini ödemeyen Şerefyan hain ilan edilir. Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* romanında olduğu gibi, bu romanda da gayrimüslimlerin askere gitmeyip para karşılığında bundan muaf tutulmalarına geniş bir yer ayrılır. İslami bakışla yazılan bu tezli romanlarda dilin farklı gruplara karşı oldukça sekter kullanıldığına şahit olunur:

Tarihsel süreçte ve tarih yazımında mahkûm edilen tarihsel figürleri suçlamalarından arındırmak ve beraat ettirmek için yazılan bu romanlar, ana akımın mahkûm ettiği tüm diğer grup ve kişileri kraldan çok kralcı bir biçimde mahkûm ederler. Ana akıma dahil bir Kurtuluş Savaşı romanı, Ermenileri ve Rumları bir kere kötülense *Küçük Ağa* gibi aklamaya metinleri üç kere, hatta belki her fırsatta, otuz kere kırk kere kötüler (Köroğlu, 2018, s. 28).

Bu yanıyla bir benzerlik bulmak mümkündür; aynı zamanda ifadelerin sertliği, hakarete varan boyutu, hatta belki nefret suçu sayılabilecek yanları açısından *Gülü Koklayamadım* romanını ayrı bir noktada değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Anlatıcı ayrımcılığa varan bir dili kullanır:

Bir inek, bir bücük, bir eşek var evde. Birkaç tavuk. Koyun ve keçiler hep elimizden çıktı. Epey de tarla sattık. Ermeniler aç canavar gibi. Ne satılığa çıksa, hemen alıyorlar. Değerini verseler bari. Onlardan başka da kesesi yavuz kimse yok. Devletin işine akıl fikir ermez. Bunları ne diye askere almaz oğul? Hepsi besili dana gibi. Buralarda domuzluk düşünürler. Hele şimdi. Hele bugünlerde. Bir şirneştiler, bir şirneştiler. Sankim harbi onlar kazandı. Sankim Kilis onların oldu. İngilizleri düğün dernek bir karşılayışları vardı ki görme. Domuzlar, hep bugünleri beklerlermiş meğer. Ananın dili çözülmüştü. Yıllardır kimseye dökemediği dertlerini sayıp döküyordu. Oğlu gelmişti. Memleketin sahibi gelmişti. Ermeniler bugüne kadar köpeksiz köy bulmuşlar, değneksiz gezmişlerdi. Üstelik hakkından gelebildiklerini de ısırmışlardı. Bundan sonra günlerini görürlerdi (Kavaklı, 1995, s. 35-36).

Şerefyân'a ek olarak Artin ve Vartan adlı Ermeniler romana dahil olurlar. Anlatıcı ısrarla kimlikleri vurgular, etnisitelerinin üzerine gider. Ermeniler adeta canavarlaştırılır; İngiliz ordusu bile yapılan vahşetlerin üzerine Ermenileri aşağılar (Kavaklı, 1995, s. 44-49).

Romanın bu denli suçlayıcı, dışlayıcı, bir etnisiteyi topyekûn düşmanlaştırıcı bir üslup kullanılarak yazılması problemli gözükmektedir. Belirtilen pasajlardaki doğrudan ithamlar, hayvanlarla kurulan özdeşlikler, hakaretler ve ötekileştirici üslup kabul edilebilir olmaktan uzaktır. Tarihsel bağlama eğildiğimizde romanın ASALA terörünün yeni bittiği yıllarda yazıldığını görmek mümkün. Yazar, terör eylemlerinin etkisinde kalarak eserine bu bakışını yansıtmış olabilir; okuduğu kaynakların tek

tarafli olmasından kaynakli bir bakış edinmiş olabilir. Arkasında yatan neden ne olursa olsun, söz konusu üslubun kitabı zedelediğini, insan hakları açısından son derece tartışmalı ve sorunlu olduğunu söyleyebiliriz.

Tanıl Bora, *Türk Sağının Üç Hâli: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık* kitabında din temelli bakışın, milliyetçiliği ayrımcılık üzerinden eleştirebildiğini fakat aslında İslamcılığın ayrımcılık üzerinden çok daha ağır bir tavra bürünebilme potansiyelini de bünyesinde taşıdığını aktarır:

(...) İslâmcılığın milliyetçilikle müşterek zihniyet dünyasının hemen görünebilecek bir katmanı, kuşkusuz Öteki ve “yabancı” sayılana karşı düşmanlık üretme enerjisidir. Bosna, Azerbaycan, Kıbrıs gibi “millî dava”lar vesilesiyle tarihî ve ‘ezelî’ düşmanlar olarak algılanan “Yunan”, “Ermeni”, “Yahudi”, “Rus”, “Sırp” karşısında kabaran tepkiler, kolaylıkla kan-soy-sop lügatlerinin paralanmasına götürüyor ve İslâmcı hareket güyâ reddettiği şovenizmin ve ırkçılığın en galiz örneklerini sergileyebiliyor. Yunan, Ermeni, Sırp, Yahudi, Rus tabii ki bir yandan da yine onlar gibi yekpâre algılanan “Batı”yı temsil ediyorlar; onları hedef alan nefret, Batı’ya duyulan öfkeye mahsuben üretiliyor (Bora, 2021, s. 135-136).

Kitabın ilerleyen sayfalarında, Ermenilere yönelik dışlayıcı ve suçlayıcı tutuma Rumlar eklenecektir. Güney ve Doğu Anadolu’daki yağma ve kaos ortamı için Ermeni çeteleri sorumlu tutulurken Ege ve Karadeniz için Rumlar suçlanır: “Trabzon’da Rumlar, halkın anasından emdiğini burnundan getiriyormuş. Adana, Antep, Maraş bölgesinde Ermenilerin yapmadığı alçaklık kalmadı. Irz düşmanlığı, eşkıyalık, soygunlar aldı başını gidiyor. Kadınlarımızın namusu çiğneniyor, çocuklarımız doğranıyor, masum insanlarımız küstahça şehid ediliyor” (Kavaklı, 1995, s. 52). Provokatif anlatım meyhanelerde konsomatrislik yapan Rum Eleni’yle devam eder: Eleni anlatıcı tarafından “kaltak”, “it”, “yosma” sözleriyle aşağılanır (Kavaklı, 1995, s. 61). Kâmil ise meyhaneyi basarak Ermenilere ve Rumlara “gavur dölleri”, “haydutlar”, “aç kurtlar”, “domuz”lar sözleriyle hakaret ettikten sonra Artin ve Şerefyan’ı hançerleyerek olay yerinde öldürür; Eleni’yi ise silahıyla vurur

(Kavaklı, 1995, s. 62-63). Tanıl Bora'nın vurguladığı gibi, dil ötekileştirmenin çok daha ötesine geçerek yaşam hakkı tanımayan bir nefret, kin, öfke ve intikamın aracı olup çıkar.

İstanbul'dan Anadolu'ya gitmek için bindiği trendeki Ermenilere karşı tutumu benzeri bir nefretin ifadesidir. Kilikya Ermeni Devleti'ni kurmak amacıyla Adana'ya hareket eden kişilerin kendi aralarındaki konuşmalarına şahit olur, yurdunun parçalandığını düşünerek öfkelenir. Ancak öfke rayından çıkar, anlatıcının ifadesiyle “Çirkef haydut”, “soysuz Ermeni piçi”, “mel'un”, “fare dişli mikrop” Ermenilere karşı hakaretlerden sadece birkaçıdır (Kavaklı, 1995, s. 114-115). İlerleyen sayfalardaki “Çingene suratlı Ermeni”, “pis casus” gibi suçlayıcı ifadeler (Kavaklı, 1995, s. 133), “vicdansız”, “cani”, “domuz” gibi hakaretler (Kavaklı, 1995, s. 134) nefreti tırmandırır. Kâmil'in ağzından söylenen şu sözler ise bunca nefret söylemenin nihai hedefini, neden bu yola başvurulduğunu ortaya koyar gibidir: “Bu izdivaç ebediyyen bitti, bitti artık. Bin yıllık beraber olmanın günahı değil mi bugünkü çektiklerimiz? Yo hayır! Zo ile Şerefyan'la. Hayır, hayır! Asla!” (Kavaklı, 1995, s. 138). Erken Cumhuriyet devrinin Kurtuluş Savaşı'yla ilgili çok sayıda eser kaleme alan yazarları -örneğin Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin, Mithat Cemal Kuntay ya da Halide Edib Adivar- işgal sürecini bizzat yaşamış olmalarına - kimisi Yunan Mezalimi Komisyonu'nda bile yer almıştır- rağmen eserlerinde bu denli ağır, düşmanlaştırıcı, hakaretlerle dolu bölümlere yer vermemişlerdir.

Başkarakter Kâmil'in İstanbul'a gittiği günlerdeyse nefret okları Yahudilere çevrilir. Bu kez, anlatıcı doğrudan bir etnisiteyi hedef almakla kalmaz, Fransız ordusuna da Osmanlı Yahudilerini aşağılatır. Sirkeci bölgesindeki Yahudi suçular Fransızlara su satmaktadırlar. Fransızlarsa püsküllü fes takan, Osmanlı kominitesinin bir parçası olan Yahudilerle alay ederek onları aşağılamaya yönelik davranışlarda

bulunur. Su bardağını alıp duvara fırlatmak, küfretmek, başından fesini alıp içini suyla doldurmak gibi davranışlar bunlardan birkaçıdır (Kavaklı, 1995, s. 76-77). Anlatıcıya göre, bu onur kırıcı davranışlara dayanması onun Türk değil, Yahudi olmasıyla alakalıdır: “Kâmil, bu fıldır fıldır gözlerde bir yahudi dalkavukluğu aradı ve buldu. Hiçbir Türk, sürahisi tuz-buz edildikten sonra, üç-beş kopile, büyük bir heyecanla su takdim etmezdi” (Kavaklı, 1995, s. 76). Olaylara seyirci olduktan sonra Kâmil de Yahudi suçunun yanına gider, su ister. Vermeyince hakaretler havada uçuşmaya başlayacaktır. “Dalkavuk”, “çifit”, “ayı”, “şebek maymun” gibi sözlerle suçuyu aşağıladıktan sonra Yahudi suçunun içinde olduğu sahneyi şu sözlerle bitirir: “Maymunun da şaklabanı (sucuyu kastediyor). Yahudi milleti, başka ne beklenir?” (Kavaklı, 1995, s. 80).

Mütareke dönemi İstanbul’u, erken Cumhuriyet döneminde de pek çok esere konu olmuş, yokluk içindeki Anadolu’yla İstanbul’daki şatafatlı, eğlenceli hayat arasında bir tezat kurularak İstanbulluların iş birlikçileri eleştirilmiştir. Yakup Kadri, mütareke evresindeki İstanbul’unu yerdiği romanına bu nedenden ötürü, kutsal kitapların lanetlenen şehirleri “Sodom” ve “Gomore”nin isimlerini verir. *Sodom ve Gomore*’de işgal günlerinin toplumun üst sınıfında yarattığı etik çöküntü, teslimiyetçilik, yurdun işgalinin uysalca kabullenilişi ve mücadele etmek isteyenlere dönük yukarıdan bakış eleştirilir. Benzer şekilde, Mithat Cemal Kuntay da *Üç İstanbul* romanında mütareke İstanbul’una geniş yer ayırarak İstanbul’un halkının bir kısmını kıyasıya yerecek, İtilaf Devletleri’ne yönelik teslimiyetçi yaklaşıma isyan edecektir. Halide Edib Adivar’ın *Ateşten Gömlek* romanında Şişli ve çevresinde ikamet eden kesimlerin tüm suçu İttihatçılara yıkıp İngilizlerin merhametine sığınmaya çalışması uzun uzadıya yerilir. Dolayısıyla işgal dönemi İstanbul’una kanonun içinde yer alan yazarların eserlerinde sıklıkla rastlanır.

Ali Erkan Kavaklı da romanının İstanbul günleri bölümünde Yahudi suçunun aşağılandığı bölümde eleştirilerini esasında teslimiyetçilikle özdeşleştirilen İstanbul halkına yöneltir:

Kâmil olanlar karşısında çarpılmış kalmıştı. Onu şaşkırtan askerlerin tavrı değildi. Hatta suçunun davranışını da yadırgamadı. Ama kuyruktaki onca adama ne olmuştu? Onu kahreden buydu? Gavur, gavurluğunu yaparken müslüman niçin müslümana yakışanı yapmamıştı? Bu adamlar Türk değil miydi? Şehir işgal edilir edilmez, kan mı değiştirmişlerdi. Hadise Kilis'te olsaydı, Kâmil mutlaka çingâr çıkarır ; ya kırılır, ya kırardı. Ezilip büzülmek ve çiğnenmek ona göre şeyler değildi. Sadece Kâmil değil, hangi Anadolu çocuğu olsa, aynı şeyi yapardı. Bunca adamın damarlarında kan değil, lağım suyu mu dolaşıyordu? Mertlik, yiğitlik, kibir, gurur, izzeti nefis taşı tarağı toplayıp buralardan gitmiş miydi? (Kavaklı, 1995, s. 78).

Anlatı boyunca gayrimüslimlerin haricinde Müslüman olduğu varsayılan topluma yönelik başlıca eleştirilerden biri bu kısımdır. Müslüman kamuoyunu eleştirirken de “gâvur” sözüyle öteki haline getiren bir tavrı sürdürür.

İstiklâl Harbi'nin üzerinden yaklaşık 55 yıl geçtikten sonra 1988'de yazılan bir romanda neden bu denli ağır, sert, düşmanlaştırıcı bir dil kullanıldığını anlayabilmek ilk bakışta zor gözükür. Tarihsel gerçekleri doğru şekilde aktarmak iddiasında olan yazar, romanında tüm gayrimüslimleri istisnasız şekilde kötü, canavar, yıkıcı eylemlerle meşgul şekilde resmederken tarihsel gerçeklere sadık kalmış denilebilir mi, bu tartışmaya açık bir konudur. Savaş esnasında Türk ordusunun yanında bilfiil cephede yer almış gayrimüslimler de olmuştur. Tüm etnisitesi farklı grupları, özellikle İslamiyet inancını paylaşmayanları topyekûn bağımsızlık mücadelesinin karşısında, düşmanla iş birliği yapar şekilde betimlemek yanıltıcı sonuçlar doğurma ihtimaline sahiptir.

Romanda, tüm Batı devletleri, “Frenk” kimliğinde buluşturulur; Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya ile savaşa girdiği yadsınır. Karakterler açısından tek boyutluluk hâkimdir, herkesin bir cephesi

bulunur. Tarihî kişilikler ve kurmaca karakterler; tepeden tırnağa keskince, siyah-beyaz şeklinde, hiçbir gri noktaya yer bırakmayacak derecede tamamen iyi, doğru, haklı ve tamamen kötü, yanlış, haksız özellikleriyle gösterilir. Doğu'nun temsilinde yer alanlar bütünüyle iyidir; Batı'yı sembolize edenler alabildiğine kötüdür. Kaldı ki, söz konusu sınıflandırmanın kendisi baştan temelsiz ve problemlidir.

Kurmaca yapıt özelliğiyle romanlar, gerçeğin yansıması olmadığı gibi böyle bir iddianın savunucusu da değillerdir. Tarihsel romanlar dahi, tarihî meselelere, kişiliklere ya da yerlere dayanmalarına karşın gerçeği bütünüyle yansıtmaya arzusunda olmazlar. Yapıtın kendisi aradan belli bir zaman geçtikten sonra, olayı bütünüyle objektif anlatmanın mümkün olmadığı bir türün ürünü olarak meydana getirilir. Olsa olsa gerçeğe düş gücünün bir sentezi olduğundan bahsedilebilir. Ne var ki, söz konusu yazarlar gerçeği yazdıkları, tarihî olayları doğrusuyla göstermeye çalıştıkları, resmî tarih anlatılarına meydan okuyarak hakikati tüm çıplaklığıyla sergiledikleri konusunda ısrarcıdır. Dolayısıyla *Küçük Ağa*, *Fravun İmanı*, *Çalınan Savaş* ve *Gülü Koklayamadım* romanlarına, bir roman olmanın çok daha ötesinde işlevler yüklendiği söylenebilir. Onlar, çalışmada detaylı şekilde ele alındığı gibi birer tezli romandır.

BÖLÜM 8

SONUÇ

İncelenen dört romanın milliyetçi muhafazakâr bir bakışın eğiliminde olduğu, aynı zamanda Karatay ve Kavaklı'nın romanlarında bu bakışın ümmetçiliğin milliyetçiliğe yeğlenebildiği İslami bir temelden izler taşıdığı gösterilmeye çalışıldı. Söz konusu bakış açısıyla kaleme alınan eserler içinde ilk sırayı Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* (1963) romanı üstlenir; sonrasında yine aynı yazarın *Firavun İmanı* (1976) romanında, eleştiri dozu yükseltilip bilhassa Kurtuluş Savaşı boyunca Batılı devletlerle iş birliği yaptığı söylenen azınlıklara ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Batılılaşma hamleleri ile İstiklal Mahkemeleri'ne karşıt bir tutum benimsenir.

İki eserin ardından 1987 ve 1988 yıllarında sırasıyla *Çalınan Savaş* ve *Gülü Koklayamadım* romanları yayımlanmıştır. Soğuk Savaş'ın henüz bitmediği, Kıbrıs meselesinin iki tarafın isteğine uygun şekilde çözümlenemediği, Ermenistan'ın taleplerinin, ASALA'nın faaliyetlerinin hafızalardaki etkisinin sıcak olduğu yıllarda yazılan son iki romanda döneminin siyasal şartlarının etkisi hissedilir. 12 Eylül 1980 askerî müdahalesi sonrası sol ideolojiye yönelik kısıtlayıcı ortam, Sovyet Rusya'yla bağlantılı olduğu düşünülen gruplara İslami temelde eğitimle karşı koyulabileceği inancı, muhafazakâr örgütlenmelerin sayısını artırmış; gücünü dinî söylemden alan yapılanmalar görünürlük kazanmaya başlamıştır (Zürcher, 2021, s. 330). Ekonomik açıdan sermaye oluşumunun da sürecin bir parçası olduğu düşünüldüğünde, o yıllarda özellikle Timaş Yayınları İslami eserlerin yayımlandığı merkez yayınevlerinden biri hâline gelmiştir. Bir bellek mücadelesinin parçası sayılabilecek, alternatif tarih anlatısı iddiasına sahip her iki romanın, *Çalınan Savaş* ve *Gülü Koklayamadım* romanlarının, bir yıl arayla (1987-1988) Timaş Yayınları tarafından basılması, bu bağlamda değerlendirilebilir. Benzer doğrultuda, Tarık Buğra'nın

Firavun İmanı romanının ilk baskısı ile *Küçük Ağa* romanının 1970'lerdeki baskısı Kervan Yayınevi adlı, dinî yayınlarıyla ön plana çıkan bir yayınevi tarafından yapılmıştır.

Bu tezli romanlarda, Kurtuluş Savaşı'ndaki esas büyük mücadelede ana unsurun İslami kesim olduğu, motivasyonun "kâfire karşı kıyam", cihat, gaza vb. din temelli kavramlara dayandığı, mücadeledeki başarıya rağmen sonradan bu kesimlerin mecliste arka planda bırakıldığı savunulmuştur. Yani aslında muhafazakârlara Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında haksızlık yapıldığı, onların itibarsızlaştırıldıkları belirtilir. Özellikle *Firavun İmanı* ve *Çalınan Savaş* romanlarının ikisinin de neredeyse aynı sonla bitmesi, hem aradaki etkileşimi ortaya koyması açısından hem de ortak mesajı içermesi açısından önemlidir. Milliyetçi muhafazakâr alternatif tarih anlatısının Kurtuluş Savaşı üzerinden romanlarla kurgulanmasında Tarık Buğra'nın öncü role sahip olduğu, sonrasında yazılan *Çalınan Savaş* ve *Gülü Koklayamadım* eserlerinin olay örgüsü, karakter kuruluşları, Mehmet Âkif ya da Kâzım Karabekir gibi kişilerin kahramanlaştırılması, eser sonları açılarından ciddi benzerlikler taşıdığı örneklerle anlatılmıştır. Kaldı ki, Tarık Buğra'nın kendisi "*Küçük Ağa*, kendisini, bir 'prototip' sayılacak kadar kabul ettirmiştir." (Buğra, 2018, s. 174) sözüyle öncü rolünü vurgular.

Firavun İmanı'nın son bölümünde İstiklal Mahkemeleri'nin yargılamalarındaki haksız usullerin vurgulanmasının ardından -bu durumla tezat oluşturacak şekilde- haksızca önemli konumlar elde edenler tasvir edilir. Fakat bu Türk-Yunan ilişkileri üzerinden yerilir: Eserde iki taraflı davranarak güvenilir bir kişi olarak anlatılan Ali Yusuf, savaş sonrasında önemli mevkiler elde edip gazete çıkarmaya başlar ve bu gazetede o sırada "Gazetemizin sahibi Ali Yusuf Beyefendi Türk-Yunan münesabat-ı dostânesi için dediler ki..." (Buğra, 2022, s. 229) yazısı

çıkılmaktadır. Dolayısıyla Türk-Yunan ilişkilerindeki dostane seyir olumsuzlanır; Kıbrıs Olayları'ndaki çözümsüzlüğün Tarık Buğra'nın olumsuz bakışını pekiştiriyor olması muhtemeldir. Hüseyin Avni Bey ise yoksulluk içinde geçinmeye çalışmaktadır; halbuki Kurtuluş Savaşı boyunca meclis görüşmelerinin çoğunda hazır bulunmuş, memleket meseleleriyle ilginlenmiş, çalışkan vekillerden, üstelik rejimi dış tehlikelere karşı uyarılardan biri olmuştur. Buna rağmen, romanın son sayfalarındaki anlatımı, istenmeyen şartlarda güçlük çekerek yaşamını sürdürmeye çalışan biri şeklindedir.

Benzer şekilde, *Çalınan Savaş*'ın başkarakteri İlyas Onbaşı, köyündeki pek çok dindarın İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılandıklarını, içlerinden kimilerinin mahkûm edildiklerini öğrenince derin bir kedere kapılır. Ardından kendisinin de yargılanacağını, bu sürecin eli kulağında olduğunu öğrenir. Bunun üzerine özgürce yaşayabileceği yerlerden birine gitme zorunluluğu ortaya çıkar ve o da mücadelenin başkenti Ankara'yı terk ederek atına binip yola koyulur. Dolayısıyla roman karaktere haksızlık yapıldığı duygusunu okuyucuda yaratmayı planlayan, iç burkan bir sahneyle sona erer.

Karakter haksızca uygulanan hukuk kuralları dolayısıyla yaşadığı yeri terk etmeye zorlanır. Burada anahtar sözcüklerden biri "zorunluluk"tur çünkü karakterin mücadele gücünden yoksun olmasından ziyade aslında bu güce sahip olduğu fakat otorite tarafından buna fırsat verilmediği görüşü ortaya konur. Karakter mecbur kaldığından, belki de yeniden mücadele gücü sezdirilme amacı taşıyarak bulunduğu yeri bırakıp başka bir yere gitmeye hazırlık yapmaya başlar.

Üç romanın *-Küçük Ağa, Çalınan Savaş ve Güülü Koklayamadım-* başlangıç sahneleri de birbirine son derece benzerdir. I. Dünya Savaşı'nın bitişi ve savaşı Osmanlı Devleti'nin kaybedişi ardından terhis olan askerler bir bilinmezlik içinde

köylere geri döner. Yıkık dökük, yoksul evlerinde onları dul anneleri beklemektedir. *Küçük Ağa*'nın Çolak Salih'i, *Çalınan Savaş*'ın İlyas Onbaşısı ve *Gülü Koklayamadım*'ın Kâmil'i farklı cephelerde görev aldıktan sonra terhis edilmiş kişiler olarak önce yeni hayatlarına uyum sağlamaya çalışırlar. Ancak hemen sonrasında yeni mücadelelerin başlayışıyla yeniden silah altına alınıp kendilerini bu kez Kurtuluş Savaşı'nın içinde bulurlar. Metinlerdeki benzerlikler aradaki etkileşimi ortaya koyar. Öncü roman *Küçük Ağa*'nın 1984'teki TRT yapımı dizisiyle birlikte çok daha geniş kitlelere ulaştığını, ününü artırdığını ve bahsi geçen diğer iki romanın birkaç yıl sonra yazıldığını hatırlamak da türün öncülüğünün Tarık Buğra'ya dayandırılması açısından önemli noktalardan biri olabilir.

Çalışmada, dört roman içindeki tarihyazımı ve tezli roman arasındaki tür farklılıklarını ihlal eden kısımlardan bahsedilmiş, edebî eserlerin “hakikati ortaya çıkarmak” gibi amaçları olmamasına karşın birkaç anı kitabına dayanarak tarihsel gerçeği kurmaca karakterlere yükleme çabasının tartışmaya açık olduğu vurgulanmıştır. Esasında ideolojik saiklerle kaleme alınan söz konusu tezli romanların her biri, yazıldıkları dönemin siyasal, sosyal ve kültürel önemli olaylarıyla bir arada düşünölmeye çalışılmıştır. Eserler, birer özgün yaratı olmaktan ziyade birer üretim nesnesi olarak, ayrıca ideolojik kuşatıcılıkları, milliyetçi muhafazakâr temelleri akılda tutularak ele alınmıştır.

Romanların tümünde aslında resmî ideolojinin tarih anlatısının değiştirilmeye çalışıldığı görülür. Tarık Buğra, bunu özellikle *Küçük Ağa*'da radikal bir tutumdan kaçınarak ve nispeten ölçülü bir dile başvurarak yapar. *Küçük Ağa*, Kurtuluş Savaşı romanları içinde, genelde arka planda bırakılan ya da örneğin Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* romanında olduğu gibi mücadeleye karşıt, öteki kişi olarak gösterilen din insanlarının olumlu bir şekilde öne çıktığı bir roman görünümündedir. Onların,

Kuvayımilliye'ye yönelik temkinli yaklaşımları ya da karşıtlıkları tarihsel koşullar içinde anlaşılmaya çalışılır. Okuyucuya onları anlama imkânı sunulur. *Küçük Ağa*'nın dönemin koşulları içinde, iyi niyetli çabalarla anlaşılmasını istediği kişiler din adamlarıyla sınırlı değildir; düzensiz çeteler, sonradan Kuvayımilliye'ye karşı ayaklanan Çerkes Ethem'in birlikleri ve Ankara'da meclisteki muhalif milletvekilleri de onların arasındadır. Bununla birlikte, *Küçük Ağa*'nın Ankara'ya gidişinin ardından birçok sahnede, resmî ideolojinin dayanağı *Nutuk*'un sahibi Mustafa Kemal Paşa'ya doğrultulan eleştirilerden çalışmada detaylı şekilde bahsedilmiştir. Buradaki anlatıların resmî tarih anlatısını ters yüz ederek onun bütünüyle aleyhinde bir alternatif yarattığı söylenebilir.

Buğra, *Firavun İmanı*'nda artık bütünüyle Ankara'daki meclis mücadelesinde Hüseyin Avni Bey, Ali Şükrü Bey, Mehmet Âkif gibi milletvekillerinin yanında yer alarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (Birinci Grup) hangi açılardan haksızlıklar yaptığını, kimlerin elinde yanlış politikalar ürettiğini anlatmaya çalışır. Kimi zaman doğrudan Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alsın bile çoğu zaman dolaylı yoldan eleştirilerini ona yöneltmek asıl suçu Sovyet Rusya'nın denetiminde gördüğü Bolşeviklere ve Ankara'daki mecliste de faaliyet yürüten sol gruplara atacaktır. Ayrıca, Batılı devletler ile azınlıklara karşı düşmanlaştırıcı tutumun örnekleri metinde detaylandırılmıştır.

Çalınan Savaş ve Gülü Koklayamadım romanlarıysa Tarık Buğra'nın romanlarını sert üsluplarıyla geride bırakan, dilin iyice radikalleştiği, özellikle Rumlar, Yahudiler, Ermeniler gibi azınlıklara karşı nefret söylemini içeren romanlardır. Resmî tarih anlatısına karşı çıkararak oluşturdukları milliyetçi muhafazakâr tarih anlatısı; çoğulcu ve özgürlükçü bir özellik taşımayan yanısıra oldukça boğucu, kuşatıcı, tek tip bir toplumsal yaşama özlem duyan dinsel

sekteleşimin ifadesine evrilir. Tezleri, Kurtuluş Savaşı'ndaki galibiyetin aslında bütünüyle İslamcı çevrelere ait olduğu ama mecliste bu başarının Mustafa Kemal Paşa ve Birinci Grup tarafından gasp edildiği, ardından Batılılaştırıcı devrimlerle onların saf dışı bırakıldığıdır. Böylece, Türkiye'nin ilerencilik, medeniyet, çağdaşlaşma gibi söylemler aracılığıyla aslında emperyalizme teslim edildiğini, kâfirleştiğini iddia ederler (Kavaklı, 1995, s. 7-8).

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin tarihsel bir kesitine odaklanan, Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen dört romanın kendilerince ispatlamaya çalıştıkları tezleri bulunmaktadır. Edebiyatın propagandist kullanımı, kitleleri etkilemeyi amaç edinerek eserleri araçsallaştırmıştır. Tezli roman türüne bütünüyle uygun özellikler gösteren, çalışmada yer alan dört roman araçsallaştırılan edebiyatın örnekleridir. Tezlerinin benzerliği ile olay örgülerinde, tek boyutlu karakterlerinde, meclisteki Birinci Grup eleştirilerinde, son sahnelerindeki hukuksal süreçlerle ilgili yergilerinde, Batı, azınlıklar, sosyalizm gibi ortakça düşmanlaştırdıkları hedeflerde paralellik dikkat çekmektedir.

EK:

UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT)

The study focuses on how novelists advocating Turkish-Islam synthesis interpreted the Turkish War of Independence. It examines Tarık Buğra's *Küçük Ağa* (1963) and *Firavun İmanı* (1976), H. Hüseyin Karatay's *Çalınan Savaş* (1987), and Ali Erkan Kavaklı's *Gülü Koklayamadım* (1988) novels. These novels share common features such as the critical examination of the Turkish War of Independence from a religious perspective, opposition to post-Republic revolutions and the Westernization process, and their emphasis on the subsequent oppression of religious circles through politicized legal means. One of the most significant aspects is that the novels aim to subvert the official narrative and bring forth an alternative ideological perspective.

According to the nationalist conservative projection, Anatolia has always been a land that has adopted the Islamic lifestyle. Being a Muslim was seen as an inseparable part of this specific geography, and Ottoman culture advanced through the synthesis of Turkishness and Muslimism. However, with the rise of the nationalist movements, Ottomans gradually lost their control over the different ethnic groups that they ruled, including Armenians, Rums, and Jews, who participated in separatist movements against the unity of the empire. Tarık Buğra, Hüseyin H. Karatay, and Ali Erkan Kavaklı's arguments are based on these narrow-minded, one-dimensional points of view.

Furthermore, Karatay and Kavaklı accuse Mustafa Kemal Atatürk of being a soldier who was Westernized and alienated from his own values. On the other hand, Tarık Buğra, who does not approach Atatürk with this fundamentalist opinion, criticizes him as well because Buğra believes that Atatürk paved the way for socialist

movements unintentionally and pressured religious life. In this respect, there are nuances between novelists regarding their primary hostilities.

Tarik Buğra's primary motivation is to struggle against socialism, but Karatay and Kavaklı see Western lifestyle and Christianity as their most prominent opponents. This is the underlying reason for their hostility towards Atatürk. Nevertheless, both authors follow Tarık Buğra's critical perspective based on Islamic foundations and opposition to the post-Republic Westernization policy. Their fundamental themes and direct references to Buğra indicate that he holds a special place in the emergence of their alternative nationalist conservative theses. Thus, Tarık Buğra takes on the pioneering role of critically examining the Turkish War of Independence with its Islamic dimension and internal conflicts in Ankara. The author himself emphasizes the pioneering position of his first novel on the subject with the statement, "*Küçük Ağa* has established itself as a prototype." (Buğra, 2018, p. 174).

Can these novels, by offering an alternative historical perspective, help the authors to achieve their goal of revealing the "truth"? Is addressing solely historical issues sufficient to categorize their works as historical novels? Tarık Buğra is firmly integrated into the literary canon in Turkey. However, could the highly harsh anti-non-Muslim sentiment, anti-communism rhetoric, and anti-Westernization stance in *Küçük Ağa* be overlooked due to its adherence to an alternative historical perspective? This study also aims to find answers to such questions.

The novels contained in the study usually start with the demobilization phase after the end of World War I and continue with the War of Independence until the post-Republican period. Therefore, the focus is on a historical degree covering roughly eight years (1918-1926). The conflict between the Kemalist regime's official

understanding of history and the nationalist conservative ideology forms the basis of the text.

With the opportunity provided by genre theories, it is possible to highlight similar features of the novels under study. In this respect, it will become easier to see which genre novels are included in, what features this genre has, and the points that remain within it or move from it to different genres. The four books examined in the study are included in the “type of Turkish War of Independence narratives,” which can be considered a thematic genre; they deal with the stage of the war, historical events, and people. Between 1919 and 1922, the novels try to gain the features of historical novels by focusing on the struggle for independence in Anatolia. Books of the genre have been fictionalized from past to present with different perspectives, sometimes influenced by the official historical discourse. In some works, as discussed here, the view of alternative historical narratives has been incorporated into literary works by opposing this discourse.

Tarık Buğra created the basis of the *Küçük Ağa* and especially *Firavun İmanı* with the ideology of anti-communism. When the Cold War was over, the Deconstruction of Soviet Russia was a matter of time; Hüseyin Karatay and Ali Erkan Kavaklı published their books a year apart in 1987 and 1988. After left ideology was seriously suppressed in Turkey with the coup d'état in 1980, Hüseyin Karatay and Ali Erkan Kavaklı placed Islamist ideology as the basis of their books.

While examining the subject, the thematic genre of the novels explored, the genre of War of Independence novels, the general characteristics of the genre, how the official narrative shapes it, and in which respects the four novels differ from the general trend will be discussed in detail. In addition, since these novels tackle historical events and people, they may seem like historical novels. However, they

contain a political statement and are teleological by structure; the entire narrative universe was created for a specific purpose. Therefore, it is more appropriate for them to be studied under the novel's title with a thesis. In addition, I aim to cover novels in a holistic context by giving place to the historical, social, and political conditions in which the books were written. Doing so, I argue that each novel examined here was penned to get its readers to adopt and share the particular ideology that its author promotes.

Çalınan Savaş and *Gülü Koklayamadım* are books that surpass Tarık Buğra's novels with their harsh style since their languages are thoroughly radicalized and include hate speech against minorities such as Rums, Jews, and Armenians. By opposing the official historical narrative, their nationalist conservative historical narrative evolves into the expression of religious sectarianism. Therefore, their approaches exemplify suffocating, uncompromising, non-libertarian, and non-pluralistic dogmatism.

They argue that the victory in the War of Independence belonged entirely to Islamist circles. Still, the success in the parliament was usurped by Mustafa Kemal Pasha and the First Group, and then they were eliminated by Westernizing revolutions. Thus, they claim that Turkey has been handed over to imperialism through discourses such as progressivism, civilization, and modernization and has become infidel (Kavaklı, 1995, p. 7-8).

The propagandistic use of literature has instrumentalized the novels intending to influence the masses. The four novels in this study, which show features entirely appropriate for the novels with theses, are examples of instrumentalized literature. Significant similarities exist in their arguments, plot parallels, one-dimensional characters, criticisms of First Group parliamentarians, and legal processes. In

addition, they jointly antagonize Mustafa Kemal Atatürk, the other founding members of the Republic, the West, minorities, and socialist movements with their novels.

KAYNAKÇA

- Adak, H. (2003). National myths and self-na(rra)tions: Mustafa Kemal's *nutuk* and Halide Edib's *memoirs* and *the Turkish ordeal*. S. Irzık ve G. Güzeldere (Ed.), *Relocating the fault lines: Turkey beyond the East-West divide* içinde (s. 509-527). North Carolina: Duke University Press.
- Adak, H. (2017). Oy hakkını savunan imparatorluk kadınları, cumhuriyetin kızları: Kadın oto/biyografi yazarlarının anlattığı milli tarihtir (1918-1935). Z. Uysal (Haz.), *Edebiyatın omzundaki melek: Edebiyatın tarihle ilişkisi üzerine yazılar* içinde (s. 253-282). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, W. T. (2018). *Edebiyat yazıları*. (S. Yücesoy ve O. Koçak, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bali, R. N. (2009). Türk anti-semitizmi. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Muhafazakârlık* içinde (s. 402-409). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2019). Önsöz. (I. Ergüden, Çev.), *Edebi üretim teorisi* içinde (s. 11-15). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2021). *Türk sağının üç hâli: Milliyetçilik, muhafazakârlık, islâmcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (2022). *Firavun imanı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (2022). *Küçük ağa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, T. (2022). *Politika dışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Cohn, D. (1999). *The distinction of fiction*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Compagnon, A. (2004). *Literature, theory, and common sense*. Princeton: Princeton University Press.
- Çelebi, M. (2006). *Dünden bugüne Taksim Cumhuriyet Anıtı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çınar, R. Ü. (2020). *Ecdadın icadı: AKP iktidarında bellek mücadelesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, A. (2020). *Birinci mecliste muhalefet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, M. C. (2009). Tarık Buğra. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Muhafazakârlık* içinde (s. 544-553). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Eagleton, T. (2019). *Marksizm ve edebiyat eleştirisi*. (U. Özmakas, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Edebiyatın yolları taştan: Tarık Buğra ile söyleşiler*. (2018). Mehmet Tekin (Haz.), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Enginün, İ. (2019). *Yeni Türk edebiyatı tanzimat'tan cumhuriyet'e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Göral, Ö. S. ve Emin, A. (2009). Aydınlar ocağı. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Muhafazakârlık içinde* (s. 583-589). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hutcheon, L. ve Mario, J. V. (2002). *Rethinking literary history*. New York: Oxford University Press.
- Işıklı, A. (2008). *Sosyalizm, Kemalizm ve din*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İleri, S. (2018). Bugüne bir 'ateşten gömlek...' *Ateşten gömlek içinde* (s. 207-211). İstanbul: Can Yayınları.
- Kafadar, C. (2021). *Kendine ait bir Roma: Diyar-ı Rum'da kültürel coğrafya ve kimlik üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kansu, C. A. (1997). *Cumhuriyet ağacı ya bağımsızlık ya ölüm*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2012). *Yaban*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karatay, H. H. (1987). *Çalınan savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kavaklı, A. E. (1995). *Gülü koklayamadım*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2018). Siyasal tarih (1923-1950). *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980) içinde* (s. 127-211). İzmir: Cem Yayınevi.
- Köroğlu, E. (2006). Tanpınar'a göre Ahmet Mithat: Esere hayattan girmek yahut eseri hayatla yargılamak. N. Esen ve E. Köroğlu (Haz.), *Merhaba ey muharrir! Ahmet Mithat üzerine eleştirel yazılar içinde* (s. 329-337). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Köroğlu, E. (2007, Aralık). Roman olarak tarihsel roman: Türün işlevine Kemal Tahir'in *yorgun savaşçı'sı* üzerinden bir bakış. *Kitaplık*, s. 79-85.
- Köroğlu, E. (2009). The enemy within: Aka Gündüz's *the star of Dikmen* as an example of Turkish national romances. *Balkan literatures in the era of nationalism içinde* (s. 77-90). İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- Köroğlu, E. (2016). *Türk edebiyatı ve birinci dünya savaşı, 1914-1918: Propagandadan millî kimlik inşasına*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Köroğlu, E. (2017). “Milli hakikat” üzerine tezler: Attila İlhan’ın *gâzi paşa*’sında tarihyazımı ile tarihsel roman arasında sınır ihlalleri. Z. Uysal (Haz.), *Edebiyatın omzundaki melek: Edebiyatın tarihle ilişkisi üzerine yazılar* içinde (s. 207-252). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köroğlu, E. (2018, Ocak-Şubat-Mart). Küçük ağa hain çerkes’e karşı: müslümanlık sözleşmesinden Türklük sözleşmesine geçişte bir tezli roman kahramanı olarak Çerkes Ethem’in işlevi. *Mizage*, s. 34-35.
- Köroğlu, E. (2018, Ekim-Kasım-Aralık). Tarık Buğra’nın *küçük ağa* romanında Çerkes Ethem’in ihaneti yahut Müslüman sözleşmesi’nden Türklük sözleşmesi’ne geçişte Psevu kardeşlerin en büyüğü Ethem Bey’in maceraları. *Mizage*, s. 27-29.
- Kurtuluş savaşı’nın ideolojisi: Hâkimiyeti milliye yazıları*. (2012). İstanbul: KaynakYayınları.
- Lukács, G. (2008). *Tarihsel roman*. (İ. Doğan, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Macherey, P. (2019). *Edebi üretim teorisi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meşe, E. (2017). *Komünizmle mücadele dernekleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meşe, E. (2023). *Mukaddesatçı anti-Kemalizm: İslâmcuların Atatürk ve Cumhuriyet algılarının sosyolojisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Müderrişoğlu, A. (2018). *Kurtuluş savaşı’nın mali kaynakları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Parla, T. (2017). *Türkiye’de siyasal kültürün resmî kaynakları / Cilt 1: Atatürk’ün nutuk’u*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Öğün, S. S. (2009). Türk muhafazakârlığının kültürel politik kökleri. T. Bora ve M. Gültekinil (Ed.), *Muhafazakârlık* içinde (s. 539-569). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örs, R. D. (2010). *Rus basınında kurtuluş savaşı ve Atatürk: Devrim yılları*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Özakman, T. (2021). *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet kronolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ran, N. H. (2012). *Kuvâyi milliye destanı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2018). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşkın, Y. (2021). *Antikomünizmden küreselleşme karşıtlığına: Milliyetçi muhafazakâr entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Timur, T. (2019). *Osmanlı-Türk romanında tarih, toplum ve kimlik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Topbaş, S. (2014). *H. Hüseyin Karatay: Hayatı-sanatı-eserleri*. Malatya: Malatya Kitaplığı Yayınları.
- Türkeş, Ö. (2017). Romana yazılan tarih. Z. Uysal (Haz.), *Edebiyatın omzundaki melek: Edebiyatın tarihle ilişkisi üzerine yazılar* içinde (s. 81-148). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uras, U. (2007). *Kurtuluş savaşı'nda sol*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Uslu, M. F. (2020). 1980 sonrası Tarık Buğra: Siyaset, devlet ve edebiyat. A. Öz (Haz.), *Tarık Buğra kitabı: "Hatırlayıp yeniden bulmak"* içinde (s. 521-534). İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Uysal, Z. (2017). "İstirap ülkesi"nden "saadet ülkesi"ne kaçış: Milli mekân olarak Ankara. Z. Uysal (Haz.), *Edebiyatın omzundaki melek: Edebiyatın tarihle ilişkisi üzerine yazılar* içinde (s. 381-398). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2021). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Y. Saner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.